

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

О. А. Андренко

ОБЛІК У БАНКАХ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для студентів денної і заочної форм навчання освітнього рівня
«бакалавр» за спеціальністю 071 – Облік і оподаткування)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2018

УДК 657

Андренко О. А. Облік у банках : конспект лекцій для студентів денної і заочної форм навчання освітнього рівня «бакалавр» за спеціальністю 071 – Облік і оподаткування / О. А. Андренко; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 167 с.

Автор

канд. екон. наук, доц. О. А. Андренко

Рецензент

Т.В. Момот доктор економічних наук, професор кафедр фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

Рекомендовано кафедрою фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту, протокол № 1 від 30.08.2017 р.

Конспект лекцій складено з метою допомоги студентам економічних спеціальностей вузів при підготовці до занять, заліків та іспитів.

© О. А. Андренко, 2018

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ТЕМА 1 ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ І ПРИНЦИПИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В БАНКАХ	6
ТЕМА 2 ОБЛІК ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ	23
ТЕМА 3. ОБЛІК ДОХОДІВ І ВИТРАТ	35
ТЕМА 4. ОБЛІК КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ.....	43
ТЕМА 5. ОБЛІК РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ	57
ТЕМА 6. ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З КРЕДИТУВАННЯ	74
ТЕМА 7. ОБЛІК ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ	88
ТЕМА 8. ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ.....	101
ТЕМА 9. ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ.....	114
ТЕМА 10. ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ.....	129
ТЕМА 11. ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ	141
ТЕМА 12. ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З ЛІЗИНГУ	147
СПИСОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	157
ДОДАТКИ	165

ВСТУП

Дисципліна «Облік в банках» призначена для денної і заочної форм навчання освітнього рівня «бакалавр» за спеціальністю 071 – Облік і оподаткування і належить до дисциплін професійної підготовки відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів.

Метою дисципліни є формування у студентів сучасної системи знань з теорії і практики бухгалтерського обліку в банках

Основним завданням дисципліни є вивчення теоретичних засад обліку в банках; ознайомлення із завданнями обліку за різними його напрямками; засвоєння техніки документального оформлення операцій у первинних облікових документах та методики реєстрації облікової інформації у системі рахунків; ознайомлення з методикою формування звітних показників за даними бухгалтерського обліку в банках.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є банківські операції та їх результати.

Дисципліна вивчається в тісному зв'язку з такими загальноекономічними дисциплінами, як мікроекономіка, політична економіка, економічна теорія та слідує після вивчення таких дисциплін, як економіка підприємства, бухгалтерський облік (загальна теорія), гроші та кредит та ін. Тобто, дисципліна «Облік у банках» є однією з профільюючих дисциплін в системі освітньо-професійної підготовки фахівців напряму «Облік і аудит».

Після вивчення дисципліни студенти повинні знати:

- принципи побудови плану рахунків бухгалтерського обліку в банках;
- підходи до організації бухгалтерського обліку в банківських установах України;
- процедури здійснення основних банківських операцій;
- проблемні питання, пов'язані з функціонуванням системи бухгалтерського обліку в банках;
- положення інструктивно-нормативних документів з облікових питань;
- механізми застосування в обліковій практиці концептуальних принципів МСБО.

студенти повинні вміти:

- відображати зміст банківських операцій за рахунками бухгалтерського обліку;
- вільно орієнтуватись у номенклатурі плану рахунків;
- формувати зміст облікової політики;
- визначати результат діяльності банку за даними фінансового обліку.

мати компетентності:

- систематизувати положення, інструкції, методичні рекомендації з питань організації бухгалтерського обліку в банківських установах;
- вчасно складати та відповідним чином оформляти первинну облікову документацію у момент проведення банківської операції;
- обробляти первинні та зведені бухгалтерські документи по всіх об'єктах банківського обліку і зберігати їх;
- систематизувати за датами проведені банком операції, а також проведені та прийняті до обліку документи;
- вести облік операцій, здійснюваних різними видами кас банків;
- організовувати облік безготівкових розрахунків у банках за допомогою різних форм розрахункових документів;
- оцінювати капітал банків і відображати в обліку результати поточного року в діяльності банків;
- вести облік доходів і витрат банків;
- вести облік операцій з видачі кредиту фізичним особам та суб'єктам господарської діяльності;
- формувати резерви під кредитні ризики; нараховувати відсотки з депозиту, вести облік його номіналу; відображати в обліку операції зі сплати та погашення депозиту; відображати в обліку операції, здійснювані банками за дорученням їх клієнтів;
- вести облік міжбанківських обмінних операцій у національній та іноземній валютах;
- засвоїти принципи методики обліку окремих операцій банків;
- знати методи та техніку обліку за всіма ступенями облікового процесу банку;

ТЕМА 1 ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ І ПРИНЦИПИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В БАНКАХ

Основні питання

- 1.1 Сутність, принципи та види бухгалтерського обліку в банках, бухгалтерські рахунки
- 1.2 План рахунків бухгалтерського обліку банків і принципи його побудови
- 1.3 Баланс та інші форми синтетичного обліку в банках
- 1.4 Параметри і форми аналітичного обліку
- 1.5 Банківська документація

1.1 Сутність, принципи та види бухгалтерського обліку в банках, бухгалтерські рахунки

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до Закону України «Про банки та банківську діяльність» та інших законів України [3].

Методологічне керівництво бухгалтерським обліком у банках здійснює Національний банк України, який з урахуванням загальноприйнятих у міжнародній практиці принципів та стандартів, чинного законодавства України встановлює єдині правила бухгалтерського обліку в банках на базі комплексної автоматизації та комп'ютеризації. Нормативні документи з питань обліку і звітності, що використовуються в державній статистиці, погоджуються з Державним комітетом статистики України.

Метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [4].

Введення бухгалтерського обліку та звітності в банках здійснюються згідно нормативними актами, затвердженими НБУ, а саме:

- інструкцією про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку банку [10];
- положенням про організацію бухгалтерського обліку і звітності в банках України [26];
- правилами організації фінансової і статистичної звітності банків України [33];
- планом рахунків бухгалтерського обліку банків України [10].

Бухгалтерський облік та фінансова звітність у банках України ґрунтуються на таких принципах (табл. 1.1):

Таблиця 1.1 – Основні принципи бухгалтерського обліку банків [27]

Принципи	Сутність принципу
Повне висвітлення	<i>усі операції підлягають реєстрації на рахунках бухгалтерського обліку без будь-яких винятків. Фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні й потенційні наслідки операцій банку та подій, здатних вплинути на рішення, що виносяться на її основі</i>
Автономність	<i>банк розглядається як юридична особа, відокремлена від її власників, через що особисте майно і зобов'язання власників не повинні відображатись у фінансовій звітності банку</i>
Послідовність	<i>постійне (з року в рік) застосування банком обраної облікової політики</i>
Безперервність	<i>оцінка активів та зобов'язань банку здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність триватиме далі</i>
Нарахування та відповідність доходів і витрат	<i>для визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів</i>
Превалювання сутності над формою	<i>Операції обліковуються відповідно до їхньої економічної сутності, а не лише виходячи з юридичної форми</i>
Єдиний грошовий вимірник	<i>вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у його фінансовій звітності здійснюються в єдиній грошовій одиниці</i>

В основу організації системи бухгалтерського обліку і звітності покладено загальноприйняті елементи бухгалтерського обліку, а саме: *об'єкти обліку і бухгалтерські рахунки; метод подвійного запису; план рахунків і баланс; синтетичний і аналітичний облік; документація.*

Разом з цим організація цих елементів у банках має деякі особливості, що впливають із специфіки діяльності банку як фінансового посередника і його функцій.

До таких особливостей можна віднести:

- зміст і структуру плану рахунків;
- складання щоденного балансу;
- параметри і форми ведення аналітичного обліку;
- відображення банківської операції в обліку на момент її здійснення.

Система обліку в банку включає: *фінансовий облік; податковий облік; управлінський облік*. Вони ґрунтуються на єдиній інформаційній базі, але відрізняються формою та періодичністю розрахунку даних. Організація управлінського обліку має забезпечувати перевірку ідентичності інформації і розрахунків, здійснених на основі фінансового обліку [27].

Користувачами економічної інформації бухгалтерського обліку є:

- *внутрішні* (акціонери банку, Рада банку, Правління банку, внутрішні аудитори банку, працівники банку) користувачі інформації - з метою планування, оцінки та контролю за щоденними операціями банку, зокрема за використанням його ресурсів відповідальними за це особами;
- *зовнішні* (НБУ, наявні та потенційні кредитори і банки-кореспонденти, наявні та потенційні клієнти (вкладники) й інші користувачі інформації – з метою оцінки минулих та майбутніх результатів діяльності банку [27].

Предметом бухгалтерського обліку в банках виступають банківські операції, які впливають із статутної діяльності банку, а саме: розрахункові операції, депозитні операції, операції з цінними паперами, позичкові операції, операції з касового обслуговування бюджетних рахунків, операції з основними засобами банку, валютні та ін. Виконання таких операцій має вплив на результати діяльності банку.

Банківська операція – дія або подія, внаслідок якої відбуваються зміни у фінансовому стані банку та яка відображається за балансовими або позабалансовими рахунками банку [28].

У бухгалтерському обліку кожному об'єкту відповідає рахунок.

Рахунок – це основна одиниця зберігання інформації в бухгалтерському обліку; інструмент, який реєструє, накопичує і зберігає інформацію, необхідну для ухвалення управлінських рішень (рис. 1.1).

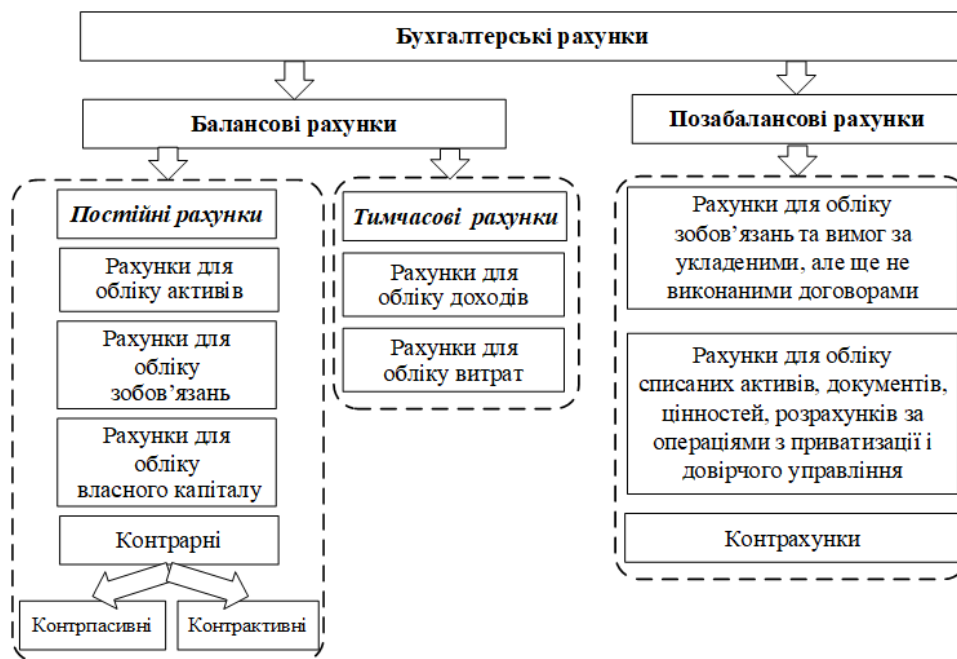

Рисунок 1.1 – Схема класифікації бухгалтерських рахунків банку

Вся сукупність бухгалтерських рахунків може бути поділена на дві групи: **балансові; позабалансові.**

Балансові рахунки бувають **постійними і тимчасовими.**

Постійні балансові рахунки, які мають залишок на кінець звітного періоду.

Тимчасові балансові рахунки закриваються наприкінці звітного періоду після визначення фінансового результату банку.

Усі балансові рахунки за призначенням поділяють на *основні, регулюючі, або контрарні, та транзитні.*

Основні – призначені для обліку господарських засобів і джерел їх утворення [10].

Основні рахунки можуть бути:

– *активними* та призначеними для обліку ресурсів банку та засобів, що класифікуються за напрямками розміщення та використання з метою одержання прибутку; основні активні рахунки містяться в 1–4 класах плану рахунків;

– *пасивними* та призначеними для обліку зобов'язань та капіталу банку; основні пасивні рахунки містяться в 1–3 та 5 класах плану рахунків.

Регулюючі (контрарні) – рахунки, показники яких використовуються для регулювання оцінки об'єктів обліку, що відображені в інших рахунках [10].

Регулюючі або контрарні рахунки можуть бути:

– *контрактивними* та призначеними для регулювання показників активних рахунків. Відображення операцій за цими рахунками здійснюється за методами відображення операцій за пасивними рахунками

– *контрпасивними* та призначеними для регулювання показників пасивних рахунків. Відображення операцій за цими рахунками здійснюється за методами відображення операцій за активними рахунками.

Контрарні рахунки містяться в відповідних групах 1–5 класів плану рахунків.

Усі рахунки мають назву та класифіковані на активні, пасивні, контрактивні або контрпасивні. Щодо активно-пасивних рахунків, то на момент реєстрації операції рахунок визнається або активним, або пасивним, тобто застосовується ситуаційний підхід. Будь-яка операція впливає як мінімум на два рахунки. Відображується вплив за дебетом одного рахунку та за кредитом іншого. Обліковий запис впливу операції (події) на рахунках називається **проведенням**. Точність реєстрації операцій в обліку забезпечується через зберігання двох рівностей:

- 1) активи дорівнюють пасивам;
- 2) дебети дорівнюють кредитам.

Так, наприклад, рахунок 2600 відкривається суб'єктам господарювання для зберігання поточних грошових коштів. Він має відповідну назву: «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання». Рахунок 2600 є активно-пасивним, оскільки суб'єкти господарювання можуть мати заборгованість перед банком, яка згідно з договором обліковується на даному рахунку. За наявності заборгованості суб'єкта господарювання перед банком сальдо рахунку 2600 **дебетове**. В такому разі поточний рахунок суб'єкта господарювання слід називати контокорентним рахунком, під яким розуміється єдиний рахунок клієнта в банку, за яким

на підставі дії договору здійснюються як кредитні, так і розрахункові операції.

Транзитні – використовуються для обліку платежів на час до перерахування їх за призначенням згідно з нормативно-правовими актами або договорами. Такі рахунки містяться в 2 і 3 класу плану рахунків.

Рахунки доходів і витрат, на відміну від балансових рахунків, визначають як тимчасові або операційні, оскільки записи за цими рахунками нагромаджуються з початку року і подаються у звіті про фінансові результати за відповідний період, а наприкінці року різниця між загальною (річною) сумою доходів та витрат подається у балансовому звіті як результат поточного року в розділі «Капітал». Доходи та витрати банку відображаються відповідно за рахунками класу 6 «Доходи», які в більшій мірі є пасивними та інколи активно-пасивними, та класу 7 «Витрати», які, навпаки, в більшій мірі є активними та інколи активно-пасивними.

Рахунки управлінського обліку визначаються комерційними банками самостійно, оскільки управлінський облік не регламентується нормативними документами НБУ. Залишки за рахунками класу 8 «Управлінський облік» не впливають на формування фінансової звітності банку, оскільки кореспондують тільки між собою.

Позабалансові рахунки використовуються для обліку операцій, не відображених у балансі. До них відносяться:

- умовні вимоги та зобов'язання банку (тобто реальні вимоги та зобов'язання, які можуть виникнути в майбутні періоди та за які банк несе ризики);
- документи і цінності;
- операції з приватизації.

Бухгалтерський облік операцій за позабалансовими рахунками здійснюється так, як і за *балансовими – методом подвійного запису*. Для цього використовують **контррахунки**. Контррахунки відкриваються в аналітичному обліку в будь-якому розрізі на розсуд банку [10]. Ці рахунки є умовними і використовуються як технічні для реалізації методу подвійного запису. Наприклад: клієнт отримав чекову книжку: Д-т 9910 «Контррахунок» К-т 9821»Бланки суворого обліку».

1.2 План рахунків і принципи його побудови

План рахунків, розроблений НБУ, діє з 1 січня 1998 року. Він погоджений з міжнародними стандартами і є обов'язковим для застосування в усіх банках України. Із 25 грудня 2017 року набирає чинності новий План рахунків бухгалтерського обліку банків України й інструкція про його застосування, затверджені постановою Правління НБУ від 11.09.2017 № 89 [10].

План рахунків - систематизований перелік рахунків бухгалтерського обліку, що використовується для детальної та повної реєстрації всіх банківських операцій з метою забезпечення потреб складання фінансової звітності [10]. На рахунках плану рахунків банків України можуть бути відображенні всі банківські операції та послуги.

План рахунків забезпечує **мультивалютний облік** операцій, суть якого полягає в обліку операцій в іноземній валюті за тими самими рахунками, що і операцій у гривні [10].

Структуру плану рахунків можна подати у такому вигляді (рис. 1.2):

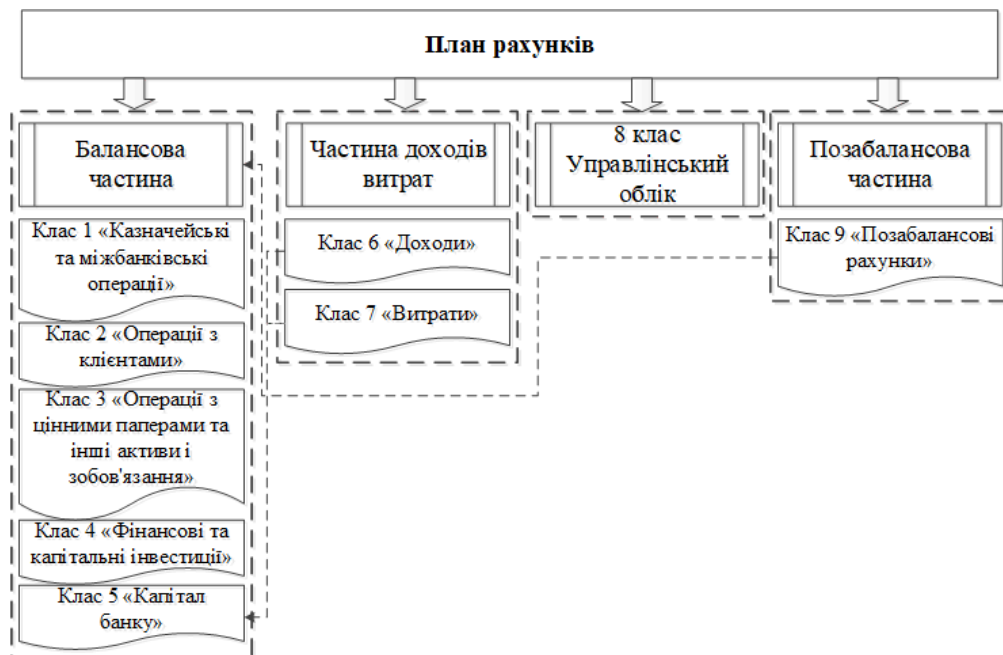

Рисунок 1.2 – Структура плану рахунків

У структурі плану рахунків можна **виділити три частини**, які логічно пов'язані між собою:

- 1) балансова частина (з 1 по 5 класи);
- 2) частина доходів та витрат (6 і 7 класи);
- 3) позабалансова частина (9-й клас).

Бухгалтерські рахунки в плані рахунків згруповані в **дев'ять класів**.

Балансова частина об'єднує перші п'ять класів. На підставі цих класів складається баланс комерційного банку.

Друга частина включає класи доходів (6) та витрат (7). На підставі цих класів складається звіт про прибутки та збитки.

Третя частина містить клас позабалансових рахунків (9 клас).

До **балансових відносяться перші п'ять класів** плану рахунків:

Клас 1 «Казначейські та міжбанківські операції»;

Клас 2 «Операції з клієнтами»;

Клас 3 «Операції з цінними паперами та інші активи і зобов'язання»;

Клас 4 «Фінансові та капітальні інвестиції»;

Клас 5 «Капітал банку».

Рахунки класу 1 «Казначейські та міжбанківські операції» призначені для відображення в обліку операцій між НБУ та банками України, між банками України та іноземними банками, пов'язаних з готівкою, банківськими металами, кредитами, депозитами та цінними паперами, що рефінансуються НБУ, тощо.

Рахунки класу 2 «Операції з клієнтами» призначені для обліку депозитних і кредитних операцій, а також операцій по поточному рахунку з усіма клієнтами, крім банків, а саме:

- суб'єктами господарювання,
- органами державної влади та самоврядування,
- фізичними особами.

На рахунках класу 3 «Операції з ЦП та інші активи і зобов'язання» відображаються операції з цінними паперами (окрім цінних паперів, що рефінан-

суються НБУ, та інвестицій в асоційовані та дочірні компанії), обліковуються запаси товарно-матеріальних цінностей, сформовані банківські резерви, дебіторська і кредиторська заборгованості, розрахунки між філіями одного банку, позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами, доходи та витрати майбутніх періодів тощо.

На рахунках класу 4 «Фінансові та капітальні інвестиції» відображаються інвестиції банку в асоційовані та дочірні компанії, операції з основними засобами та нематеріальними активами банку.

За рахунками класу 5 «Капітал банку» відображається капітал банку, що включає статутний капітал, емісійні різниці, загальні резерви та інші фонди, результати минулих років, результати переоцінки.

Фінансовий результат, що відображається на рахунку 5-го класу «Результат звітного року», визначається за даними рахунків 6-го та 7-го класів (що свідчить про логічний зв'язок між першою і другою частинами плану рахунків).

Про логічний зв'язок між першою і третьою частинами плану рахунків говорить те, що за певних умов зобов'язання і вимоги, що обліковуються на позабалансових рахунках 9 класу, можуть стати реальними і суттєво вплинути на результат його діяльності.

Банки самостійно встановлюють внутрішні правила управлінського обліку і рахунки для 8 класу Плану рахунків [10].

Позабалансові операції відображаються в обліку за системою подвійного запису за допомогою спеціальних контррахунків.

Узагальнення первинної інформації проводиться спочатку на рахунках аналітичного обліку, а потім на синтетичних балансових рахунках.

Балансові рахунки в Плані рахунків класифікуються за [10]:

- **типами контрагентів** (НБУ, інші банки, суб'єкти господарювання, фізичні особи, органи місцевого самоврядування);
- **характером операцій** (казначейські та міжбанківські операції, операції з клієнтами, операції з ЦП, довгострокові вкладення, ОЗ та нематеріальні активи, капітал банку);

– **ступенем ліквідності активів і зобов'язань**: активи та зобов'язання в балансовій частині Плану рахунків подано за ознакою зниження ліквідності (активи) та збільшення часу, необхідного для повернення боргів (пасиви).

Структурно план рахунків являє собою **чотирьохрівневий** класифікатор ієрархічного типу.

Перший рівень складають **класи**.

Другий рівень становлять **розділи** (двозначні рахунки), що поєднують рахунки усередині кожного класу за характером облікових операцій.

Третій рівень класифікації рахунків становлять тризначні рахунки – **групи**, які включають у себе рахунку, що об'єднані за типом операцій і виду контрагентів усередині кожного розділу.

Четвертий рівень становлять **балансові рахунки** (чотиризначні рахунки), на яких ураховуються окремі операції банків і їх економічні результати.

Наприклад: Клас 1 «Казначейські та міжбанківські операції»;

Розділ 10 «Готівкові кошти»;

Група 100 «Банкноти та монети»;

Рахунок 1001 «Банкноти та монети в касі банку».

1.3 Баланс банку та інші форми синтетичного обліку

На основі плану рахунків банки складають баланс. Баланс – це основна форма фінансової звітності.

Бухгалтерський баланс – це звіт про фінансовий стан банку, який відображає його активи, пасиви та власний капітал у грошовому виразі на певну дату [24].

Баланс, як правило, складають у табличній формі у вигляді горизонтальної чи вертикальної двосторонньої таблиці. В **лівій** (горизонтальна таблиця), чи верхній (вертикальна таблиця) частині відображаються активи, а в **правій**, або нижній, – обов'язки і власний капітал ([Додаток А](#)). Баланс, складений за скороченою формою, називається **балансовим звітом**.

Облікова формула балансу банку (або інша назва Звіт про фінансовий стан банку) є фундаментальною обліковою моделлю та має такий вигляд:

$$\text{Активи} = \text{Зобов'язання} + \text{Капітал}$$

Кожна банківська операція, що підлягає реєстрації у балансі, аналізується з позиції цього бухгалтерського рівняння (моделі). Усі операції банку можна поділити на чотири типи за їх впливом на фундаментальну облікову модель.

Перший тип операцій – це такі, що одночасно збільшують активи та пасиви банку, наприклад видача кредиту в безготівковій формі. Другий тип операцій одночасно зменшує активи та пасиви банку, наприклад виплата готівкою депозитів. Третій і четвертий типи операцій не впливають на підсумок балансу, оскільки ведуть до одночасних протилежних впливів в активах або в пасивах, як, наприклад, прийняття готівкових платежів в оплату кредитів або капіталізація відсотків за депозитом. Обов'язковою умовою реєстрації будь-якої операції є зберігання рівності між активами та пасивами банку. Обов'язковою умовою реєстрації будь-якої операції є зберігання рівності між активами та пасивами банку, тобто права частина фундаментальної облікової моделі має дорівнювати лівій. Розглянемо на прикладі (табл. 1.1) вплив операцій банку на фундаментальну облікову модель.

Таблиця 1.1 – Типи балансових змін

№ з/п	Тип операції	Актив	Пасив
1	Операція одночасно збільшує актив та пасив (видана позика зараховується на поточний рахунок клієнта)	+	+
2	Операція одночасно зменшує актив та пасив (видача готівки на виплату заробітної плати з поточного рахунку клієнта)	-	-
3	Операція зумовлює диверсифікацію тільки активів (видача позики клієнту готівкою)	+ -	-
4	Операція зумовлює диверсифікацію тільки пасивів (перерахування коштів з поточного рахунку клієнта на депозитний рахунок)	-	- +

Використання цього бухгалтерського рівняння також дозволяє візуально, за загальними даними балансового звіту, визначити платоспроможність банку. Свідченням того, що банк платоспроможний, є превалювання його сукупних активів над сукупними обов'язками. Різниця між банківськими активами і зо-

бов'язаннями складає реальну величину власного капіталу банку. Банк є платоспроможним, якщо величина його власного капіталу більша, ніж 0. Неплатоспроможний банк – це такий банк, який має нульову чи невід'ємну величину власного капіталу.

Інформація про доходи і витрати, прибутки або збитки від діяльності за відповідний період подається банком у: єдиному «Звіті про прибутки і збитки та інший сукупний дохід» ([Додаток Б](#)) або у двох окремих звітах: «Звіті про прибутки і збитки» та «Звіті про сукупний дохід». Банк розкриває основні види доходів і витрат, що групуються за їх характером Банк не включає до Звіту інформацію про доходи і витрати за внутрішньо системними розрахунками (рахунки груп 608, 618, 638, 708, 718, 738 Плану рахунків) [24].

Облікова формула звіту про фінансові результати:

$$\text{Доходи} - \text{Витрати} = \text{Фінансовий результат}$$

Доходи – це збільшення майбутніх економічних вигід протягом звітного періоду у формі припливу чи зростання активів, або зменшення зобов'язань, що приводять до збільшення власного капіталу.

Витрати – зменшення майбутніх вигід у звітному періоді у формі відпливу чи використання активів, або виникнення заборгованості, що призводять до зменшення власного капіталу.

Прибуток (чи збиток) – економічний показник діяльності банку.

Перевага доходів над витратами означає, що банк отримав прибуток. Якщо ж витрати переважають над доходами, банк зазнає збитків. Інформація про кінцевий фінансовий результат відображається в балансі в розділі «Власний капітал».

Серед основних форм реєстрів синтетичного обліку банки зобов'язані передбачати *щоденний оборотно-сальдовий баланс*. У щоденному оборотно-сальдовому балансі відображаються обороти за дебетом і кредитом за день, вихідні залишки за активом і пасивом за кожним балансовим рахунком четвертого порядку з проміжним підсумком за балансовими рахунками третього та другого порядків (аналогічно і за позабалансовими рахунками). В оборотно-

сальдовому балансі відображаються підсумки за кожним класом рахунків і загальний підсумок за всіма рахунками банку. Правильність складання щоденного балансу оборотів та залишків контролюється рівністю дебетових і кредитових оборотів та залишків за активом і пасивом. Щоденний оборотно-сальдовий баланс перевіряється і підписується керівником і головним бухгалтером або особами, які ним уповноважені [27].

1.4 Параметри і форми аналітичного обліку

Здійснення обліку забезпечується за допомогою синтетичного обліку, тобто з використанням бухгалтерських рахунків. Їх перелік наведено у плані рахунків. Але всю необхідну інформацію неможливо відобразити на рівні лише балансових рахунків: це призведе до того, що план рахунків стане громіздким та незручним для роботи.

Аналітичний бухгалтерський облік банку ведеться в особових рахунках (картках, книгах, журналах або електронних базах) відкриваються по кожному виду активу, зобов'язань і власного капіталу з розподілом за контрагентами. Кожному балансовому синтетичному рахунку другого порядку відкриваються особові рахунки аналітичного обліку.

Особові рахунки підлягають реєстрації в спеціальній книзі, де для кожного балансового рахунку IV порядку відводяться окремі аркуші. В ній реєструються всі особові рахунки клієнтів, а також рахунки, відкриті за внутрішньобанківськими операціями (облік майна, власного капіталу, доходів, витрат, результатів діяльності, розрахунків). При закритті рахунку в книзі проставляється дата і вказується причина закриття. Книга зберігається у головного бухгалтера; зміни у реєстраційних записах можуть здійснюватися тільки з його дозволу.

Особові рахунки та виписки з них мають містити такі обов'язкові реквізити [28].

- номер особового рахунку;
- дату здійснення останньої (попередньої) операції;
- дату здійснення поточної операції;
- код банку, у якому відкрито рахунок;
- код валюти; суму вхідного залишку за рахунком;

- код банку-кореспондента; номер рахунку кореспондента;
- номер документа;
- суму операції (відповідно за дебетом або кредитом);
- суму оборотів за дебетом та кредитом рахунку; суму вихідного залишку

Відкриття аналітичних рахунків передбачає наявність обов'язкових параметрів згідно з вимогами НБУ. Додаткова інформація, що необхідна для складання звітності та управління банком, забезпечується за допомогою додаткових параметрів, які визначаються банком самостійно. Вимоги до нумерації рахунків аналітичного обліку наведено в додатку до Інструкції про застосування Плану рахунків [10].

Кожному особовому рахунку надається відповідний номер, який може мати до 14 знаків.

Перші п'ять (зліва направо) жорстко регламентовані, інші дев'ять (від шостого знака до чотирнадцятого) банк формує самостійно відповідно до визначених параметрів аналітичного обліку.

Знаки набувають значень від **0** до **9**. Номер рахунку не може містити менше ніж п'ять знаків. Можливий підхід до формування номера аналітичного рахунку, виходячи з наведеної інформації про контрагентів банку та бухгалтерські рахунки:

- **А, Б** (5 знаків)
- характеристика контрагента (**1 знак**);
- порядковий номер аналітичного рахунку (**2 знаки**);
- код контрагента (**до 6 знаків**).

Схема побудови номера аналітичного (особового) рахунку наведена нижче (рис. 1.3):

АААА	К	EEEEEEEEEE
номер балансового (позабалансового) рахунка (4 символи)	ключовий розряд (1 символ)	інформація про аналітичний рахунок (код контрагента, порядковий номер рахунку, номер філії банку, код валюти)
мінімальна довжина номера (5 символів)		(до 9 символів)
максимальна довжина номера рахунку (14 символів)		

Рисунок 1.3 – Схема побудови номера аналітичного (лицьового) рахунку

Особові рахунки клієнтів складаються у двох примірниках, передруковуються за встановленими стандартами і вважаються вихідними документами банків. Другий примірник особового рахунку є випискою з особового рахунку і призначений для видачі клієнту. До виписок з особових рахунків додаються документи (їх копії), на підставі яких зроблено записи за кредитом рахунку.

На документах, що додаються до виписок, проставляється штамп банку, який оформляє виписки з особових рахунків, а також календарний штамп дати проведення документа за особовим рахунком, якщо ця дата не співпадає з датою виписки документа.

1.5 Банківська документація

Усі банківські операції відображаються в обліку тільки при наявності документального підтвердження.

Банківські документи – це письмове розпорядження клієнта чи відповідального працівника банку на проведення грошово-розрахункової операції або іншої операції в банку.

За призначенням вони поділяються на:

- *розпорядчі*, тобто такі, що містять дозвіл на виконання операції;
- *виконавчі*.

Документи надходять до банків від підприємств і установ, інших банків, а також складаються безпосередньо в банку і містять необхідну інформацію про характер операції, що дає змогу перевірити її законність і здійснити банківський контроль.

Таким чином, документ є письмовим підтвердженням виконання операції та підставою для відображення її в бухгалтерському обліку.

Документ, який засвідчує операцію, називається *первинним*. На підставі первинних документів можуть складатися *зведені документи*.

Сукупність документів, що використовуються банком для ведення бухгалтерського обліку і контролю, складає *банківську документацію* (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Класифікація банківської документації [28].

Ознака класифікації	Вид документа	Приклад документа
За місцем складання	зовнішні	розрахунковий чек
	внутрішні	меморіальний ордер
За змістом	касовий	прибутковий (видатковий) касовий ордер, об'ява на внесення готівки
	меморіальний	меморіальний ордер
За призначенням	розпорядчий	розпорядження кредитного комітету
	виконавчий	меморіальний ордер
	звітний	щоденний оборотно-сальдовий баланс, звіт про фінансовий стан
За моментом складання	первинний	прибутковий (видатковий) касовий ордер, платіжне доручення, об'ява на внесення готівки
	бухгалтерський реєстр	щоденний оборотно-сальдовий баланс
За рівнем затвердження форми	типовий	платіжне доручення, касові та меморіальні ордери
	спеціалізований	Звіт про фінансовий стан
За рівнем стандартизації	уніфікований	розрахунковий чек
	стандартизований	щоденний оборотно-сальдовий баланс
За ступенем захищеності	захищений (бланк суворої звітності)	акредитив, ощадний (депозитний) сертифікат
	незахищений	прибутковий (видатковий) касовий ордер

Документи за змістом операцій поділяються на:

- касові;
- меморіальні;
- позабалансові та ін.

Касовими документами оформлюються операції з готівкою [28]. Вони діляться на приходні та видаткові. До *приходних* належать оголошення на внесення готівки в касу банку, приходний касовий ордер тощо; до *видаткових* – грошовий чек на отримання готівки і видатковий касовий ордер.

Меморіальні документи використовуються для безготівкових перерахунків за рахунками [28]. До меморіальних документів, що використовуються для безготівкових розрахунків, належать такі розрахункові документи: меморіальні ордери; платіжні доручення; платіжні вимоги-доручення; платіжні вимоги; розрахункові чеки; інші документи [28].

До **позабалансових документів** належать приходні та видаткові позабалансові ордери. Цими документами оформлюються приймання та видача коштовностей і документів, що зберігаються в касі та сховищі.

Банківські документи включають дані, які називають *реквізитами*.

Обов'язковими реквізитами банківських документів є [28]:

- назва документа;
- номер та дата складання документа;
- назва підприємства (банку), від імені якого складено документ;
- назва одержувача коштів;
- зміст операції;
- сума операцій (цифрами та прописом);
- номери рахунків за дебетом і кредитом;
- назви банків (одержувача та платника коштів), їхні номери за МФО;
- підписи осіб, відповідальних за здійснення операцій та відтиск печатки юридичної особи.

Форми документів, що підприємства подають банкам, а також документів, що вони отримують від банків на підтвердження виконання відповідних операцій затверджені Правлінням НБУ і стандартизовані.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Який державний орган в Україні встановлює порядок ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в банках?
2. Що є підставою для відображення банківської операції в бухгалтерському обліку?
3. Охарактеризуйте типи операцій банку за їх впливом на фундаментальну облікову модель.
4. На які види поділяються бухгалтерські балансові та позабалансові рахунки?
5. Дайте визначення: активним рахункам банку; пасивним рахункам банку; контрактивним рахункам банку; контрпасивним рахункам банку

6. Поясніть особливості активно-пасивних рахунків банку
7. Скільки класів має План рахунків банків і як вони називаються?
8. Охарактеризуйте структуру Плану рахунків обліку в банках
9. Дайте характеристику класифікації банківських рахунків за видами контрагентів, характером операцій і ступенем зниження ліквідності
10. Що таке аналітичний облік банку?
11. Опишіть схему формування номеру рахунку аналітичного обліку
12. За якими ознаками відбувається класифікація банківської документації?

ТЕМА 2 ОБЛІК ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

Основні питання

- 2.1 Склад та оцінка власного капіталу банку
- 2.2 Система синтетичних рахунків для обліку капіталу банку
- 2.3 Облік операцій з формування статутного капіталу
- 2.4 Облік операцій, пов'язаних зі змінами величини регулятивного капіталу

2.1 Склад та оцінка власного капіталу банку

Капітал банку – власні кошти, залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань [3].

$$\text{К (власний капітал)} = \text{А (активи)} - \text{З (зобов'язання)}$$

Власний капітал визначається для складання фінансової звітності про реальний фінансовий стан. Законом України «Про банки і банківську діяльність» визначено такі види капіталу банку: приписний, регулятивний та статутний [3].

Капітал статутний – сплачена грошовими внесками учасників банку вартість акцій, паїв банку в розмірі, визначеному статутом [3].

Банки в Україні створюються у формі *публічних акціонерних товариств*, або *кооперативних банків*. Відповідно, статутний капітал банку формується за рахунок власних коштів акціонерів або пайових внесків засновників банку у грошовій формі.

Мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, *не може бути меншим 120 мільйонів гривень* [3].

Статутний капітал державного банку на 100% належить державі. Статутний капітал банку не повинен формуватися з непідтверджених джерел.

Капітал регулятивний – сукупність основного та додаткового капіталів [3]. Регулятивний капітал є одним із найважливіших показників діяльності банків, основним призначенням якого є покриття негативних наслідків різноманітних ризиків, які банки беруть на себе в процесі своєї діяльності, та забезпечення захисту вкладів, фінансової стійкості та стабільної діяльності банків [23].

Регулятивний капітал $\neq$ Власний капітал

Регулятивний капітал включає [3]:

- 1) основний капітал;
- 2) додатковий капітал.

Основний капітал банку включає статутний капітал; розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у статутний капітал; загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів [3].

Додатковий капітал банку – нерозкриті резерви; резерви переоцінки; гібридні (борг/капітал) капітальні інструменти; субординований борг (звичайні незабезпечені банком боргові капітальні інструменти, які за умовою договору не можуть бути забрані з банку раніше 5 років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій всіх інших кредиторів) [3].

У структурі загальної суми регулятивного капіталу розмір додаткового капіталу не може бути більшим ніж *100 відсотків основного капіталу*. Мінімальний розмір регулятивного капіталу банку, що отримав банківську ліцензію після 11 липня 2014 року, має становити 500 мільйонів гривень [23].

Банк не має права без згоди НБУ зменшувати розмір регулятивного капіталу нижче мінімально встановленого рівня. Регулятивний капітал банку не може бути меншим за статутний капітал. Ця вимога не поширюється на новостворений банк протягом одного року з дня отримання ним банківської ліцензії [3; 23].

Капітал приписний – сума грошових коштів у вільно конвертованій валюті, надана іноземним банком філії для її акредитації [3].

Інформація о капіталі банку відображується у таких звітах фінансової звітності:

Звіт про фінансовий стан (баланс);

Звіт про зміни у власному капіталі (звіт про власний капітал);

Примітки до фінансової звітності (примітки 1, 28, 39, 40, 46)

2.2 Система синтетичних рахунків для обліку капіталу банку

Фінансовий облік капіталу банку ґрунтується за принципом джерел капіталу, тобто кожне джерело капіталу банку відображується в обліку окремо. За цим принципом п'ятий клас Плану рахунків розподіляється на три розділи рахунків (рис. 2.1):

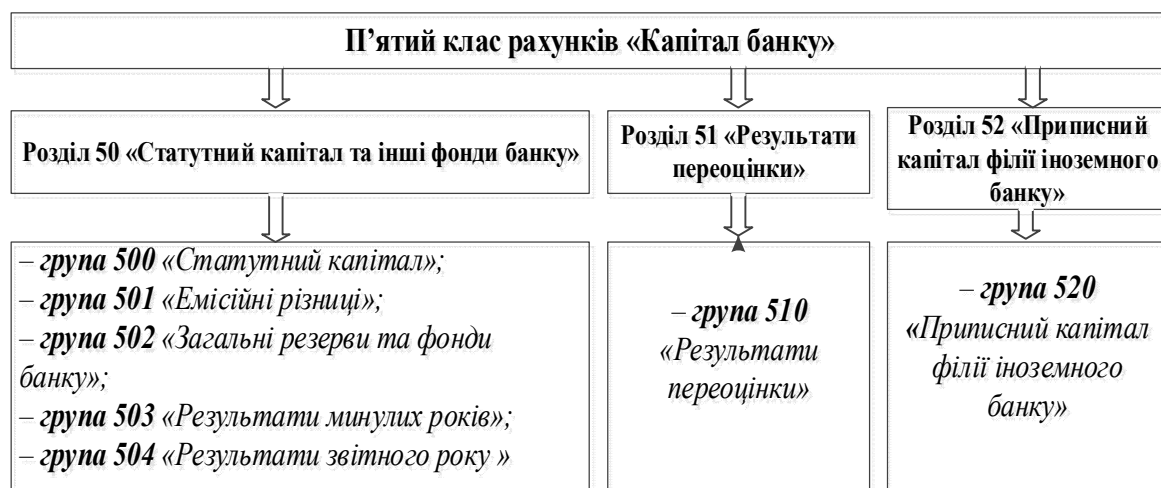

Рисунок 2.1 – Структура п'ятого класу рахунків «Капітал банку»

Для відображення операцій, пов'язаних з капіталом банку, переважно використовують такі балансові рахунки четвертого порядку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Основні рахунки, які використовуються для відображення статутного капіталу банку [10].

Рахунки 1	Призначення рахунків 2	Дебет 3	Кредит 4
5000 П «Статутний капітал банку»	Облік статутного капіталу банку. Облік акцій ведеться за номінальною вартістю	Зменшення статутного капіталу	Збільшення статутного капіталу
5002 КП «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку»	Облік вартості викуплених банком акцій (часток, паїв) за номінальною вартістю. Різниця між номінальною вартістю та вартістю викупу списується в межах кредитових залишків спочатку з рахунку 5010, а потім з рахунку 5022	Викуплені акції (частки, паї)	Продані та анульовані акції (частки, паї)
5004 П «Внески за незареєстрованим статутним капіталом»	Облік коштів, що отримані від засновників (акціонерів, учасників) банку за акціями або паями до реєстрації статутного капіталу	Суми зареєстрованого СК або суми, що повертаються в разі відмови в погодженні статуту банку	Суми, що отримані банком в оплату акцій або паїв до реєстрації статутного капіталу
5010 П «Емісійні різниці»	Облік сум витрат на операцію; різниці між номінальною вартістю акцій та ціною її розміщення. Під час подальшого викупу власних акцій різниця між номінальною вартістю та ціною викупу акцій списується з цього рахунку в межах залишку	Суми витрат на операцію; суми списання різниці між ціною викупу та номінальною вартістю акцій у межах залишку під час викупу власних акцій	Суми позитивної різниці в разі первинного та подальшого розміщення акцій
5011 АП «Операції з акціонерами»	Облік суми прибутків або збитків від операцій з акціонерами.	Проводиться перерахування отриманої суми прибутку за рішенням акціонерів банку або суми збитку від операцій з акціонерами	Сума прибутку від операцій з акціонерами або суми покриття збитку за рішенням акціонерів.
5020 П «Загальні резерви»	Облік загальних резервів, що створені за рішенням акціонерів під різні ризики	Суми зменшення резервів	Суми прибутку, що спрямовані на формування резервів
5021 П «Резервні фонди»	Облік резервних фондів банку. Кошти резервних фондів призначені для покриття можливих збитків та Інших витрат	Суми на покриття збитків та інших витрат, передбачених законодавством України	Суми надходжень у резервні фонди. Резервні фонди утворюються за рахунок прибутку в розмірах, передбачених законодавством України

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4
5030 П «Нерозподілені прибутки ми- нулих років»	Облік сум прибутків минулих років до їх розподілу	Суми розподіленого прибутку згідно з рішенням загальних зборів акціонерів (учасників) відповідно до законодавства України, суми коригування внаслідок зміни облікової політики та виправлення суттєвих помилок	Суми прибутків минулих років; перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок вартості активів, що раніше були переоцінені, у разі їх вибуття, суми коригування внаслідок зміни облікової політики та виправлення суттєвих помилок
5031 «Непокриті збитки мину- лих років»	Облік сум збитків минулих років до їх покриття	Суми непокритих збитків минулих років, суми коригування внаслідок зміни облікової політики та виправлення суттєвих помилок	Суми покриття збитків минулих років, суми коригування внаслідок зміни облікової політики та виправлення суттєвих помилок
5040 «Прибуток звітнього року»	Облік прибутку звітнього року	Суми в порядку закриття рахунків витрат звітнього року; суми розподілу прибутку; суми нерозподіленого прибутку на рахунок 5030	Суми в порядку закриття рахунків обліку доходів звітнього року
5041 «Збиток звітнього року»	Облік збитку звітнього року	Суми в порядку закриття рахунків витрат звітнього року	Суми в порядку закриття рахунків обліку доходів звітнього року; суми покриття збитку; суми збитків на рахунок 5031 до їх покриття

Рахунки 5 класу можуть кореспондувати з розрахунками дебіторської та кредиторської заборгованості, окремими рахунками 3 класу та рахунками грошових коштів або кореспондентським рахунком лише у разі сплати дивідендів та отримання внесків від акціонерів. У всіх інших випадках рахунки 5 класу кореспондують між собою. Операції відображають за рахунком 5000 «Статутний капітал банку» на балансі банку-юридичної особи. Аналітичний облік ведуть за

кожним засновником (учасником), акціонером. Перевірити правильність бухгалтерських проведення можна зіставленням сальдо на рахунку 5000 і величини статутного капіталу, зафіксованого в установчих документах банку, та сумарної номінальної вартості випущених акцій.

2.3 Облік операцій з формування статутного капіталу

Статутний фонд банку у формі публічного акціонерного товариства формується шляхом відкритої підписки на акції.

Формувати та збільшити статутний капітал банку можна виключно за допомогою грошових внесків учасників (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 – Учасники банку

Резиденти України здійснюють внески у гривнях, а нерезиденти – юридичні особи та фізичні особи-іноземці – в іноземній вільно конвертованій валюті або в гривнях. Кошти можуть перераховувати лише з власних поточних рахунків юридичні та фізичні особи у безготівковій формі. Фізичні особи можуть вносити кошти в готівковій формі [3].

Суми в іноземній вільно конвертованій валюті, внесені нерезидентами, перераховують у національну валюту України за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату підписання установчого договору про створення банку, а у разі збільшення статутного капіталу банку – на дату прийняття рішення про збільшення статутного капіталу або на дату прийняття рішення про перетворення банку на банк з іноземним капіталом; (якщо банк набуває статусу банку з іноземним капіталом, не збільшуючи статутного капіталу банку) [3].

Статутний капітал у мінімальному розмірі на час реєстрації банку має бути повністю сплачений. Спрямовуючи кошти на формування статутного капіталу, учасники повинні надати банку документи та відомості, що підтверджують джерела походження цих коштів. Заборонено використовувати для формування статутного капіталу банку [3]:

- бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення;
- банківські метали;
- кошти, одержані в кредит та під заставу;
- зустрічні інвестиції у статутні капітали одного банку іншому;
- зустрічні інвестиції у статутні капітали учасників банку.

Для формування статутного капіталу банку його учасники попередньо *акумулюють кошти на поточному рахунку* будь-якого банку-резидента на території України на підставі відповідного рішення установчих зборів.

Потім у *тижневий термін* після дати подання необхідних документів для державної реєстрації банку уповноважена засновниками особа подає до ТУ НБУ за місцем створення банку заяву *про відкриття накопичувального рахунка для формування статутного капіталу*. На підставі цих документів та заяви територіальне управління НБУ *відкриває накопичувальний рахунок*, на якому акумулюють кошти статутного капіталу новоствореного банку його учасники.

Не пізніше ніж за 15 робочих днів до закінчення терміну, встановленого законодавством для розгляду документів та державної реєстрації банку, учасники банку або уповноважена засновниками особа зобов'язані перерахувати

кошти у розмірі, який відповідає мінімально встановленому для новоствореного банку, на накопичувальний рахунок у Національному банку (або територіальному управлінні Національного банку за місцем створення банку).

При формуванні статутного капіталу банку з іноземним капіталом кошти в іноземній валюті іноземний учасник банку акумулює на накопичувальному рахунку, який відкривається в Національному банку.

Після реєстрації банку в ТУ НБУ за його місцезнаходженням *відкривається кореспондентський рахунок*, на який не пізніше ніж наступного дня після його відкриття з накопичувального рахунка перераховуються зібрані кошти, що утворюють статутний капітал банку.

У разі відмови НБУ у реєстрації банку кошти з накопичувального рахунка повертаються учасникам банку за їхньою заявою.

Банки формують статутний капітал завдяки емісії власних акцій та оголошенню підписки на паї. Акція засвідчує пайову участь у статутному капіталі банку. Згідно з нормативними актами НБУ, банківські акції можуть бути лише **іменними**. Обіг іменних акцій фіксується у реєстрах власників іменних цінних паперів [9]. За типом акції банку можуть бути **простими та привілейованими**.

Прості акції дають їх власникам право голосу в ухваленні прийняття важливих управлінських рішень, дохід за ними залежить від результатів діяльності банку та способу їх розподілу. Прості акції надають їх власникам право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів, на участь в управлінні акціонерним товариством, на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації та інші права, передбачені законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств. Прості акції надають їх власникам однакові права [9].

Привілейовані акції дають власникові право на отримання дивідендів, але власники цих акцій не мають права брати участь в управлінні банком.

Привілейовані акції можуть випускатися з фіксованою ставкою дивідендів (у відсотках до їх номінальної вартості), сума яких виплачується щорічно [9]. Випуск привілейованих акцій обмежений величиною, яка становить 10 %

від статутного капіталу банку. Облік простих і привілейованих акцій ведеться окремо за відповідними аналітичними рахунками балансового рахунку 5000 «Статутний капітал банку». Основні проведення з обліку формування статутного капіталу подані в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Типова кореспонденція по обліку формування капіталу [16]

№	Зміст операції	Кореспонденція рахунків		Сума
		Д-т	К-т	
1	Відображення внесків до статутного капіталу банку до державної реєстрації	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок, каса (1200, 2600, 1001)	5004 «Незареєстрований статутний капітал»	на суму попередніх внесків акціонерів
2	Відображення суми статутного капіталу після державної реєстрації банку	5004 «Незареєстрований статутний капітал»	5000 «Статутний капітал банку»	на суму попередніх внесків акціонерів
		5010 «Емісійні різниці»		на суму витрат на операції
			5010 «Емісійні різниці»	на суму емісійних різниць (при розміщенні акцій за ціною вище номіналу)
3	Зменшення статутного капіталу (при зменшенні номіналу або кількості акцій)	5000 «Статутний капітал банку»	5020 «Загальні резерви»	на суму зменшення капіталу

Акції банку можуть продаватися за ціною, відмінною від їх номінальної вартості. Банк не може реалізовувати акції за ціною, нижчою від номіналу. У разі продажу акцій банку за ціною, вищою від їх номінальної вартості, виникають *емісійні різниці* [16].

Емісійні різниці (емісійний дохід) – це перевищення суми коштів, отриманих від первинного випуску або продажу власних акцій (інших корпоративних прав), над їх номіналом або перевищення номіналу акцій (інших корпоративних прав) над вартістю їх викупу [16].

У таблиці 2.3 наведено бухгалтерський облік розрахунків з акціонерами банку. Розмір статутного капіталу впродовж періоду функціонування банку може змінюватися унаслідок:

– додаткової емісії акцій за умови повного виконання акціонерами банку своїх зобов'язань щодо оплати паїв або акцій і повної оплати оголошеного раніше підписного капіталу;

- спрямування дивідендів на капіталізацію;
- анулювання акцій в результаті їх викупу при виконанні вимоги до мінімального розміру статутного капіталу.

Таблиця 2.3 – Типова кореспонденція по обліку розрахунків з акціонерами банку [16]

№ з/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків		Сума
		Дебет	Кредит	
І. Вкуп власних акцій в акціонерів банку				
1	Вкуп власних акцій за ціною ВИЩОЮ, ніж їх номінальна вартість	5002 «Власні акції, що викуплені в акціонерів»		на суму номінальної вартості
		5010 «Емісійні різниці»		на суму, що перевищує номінал
		5022 «Інші фонди банку» / 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років»		на суму різниці, при недостатності коштів на рахунку 5010
			1200, 2600, 1001	на загальну вартість придбання
2	Вкуп власних акцій за ціною НИЖЧОЮ, ніж їх номінальна вартість	5002 «Власні акції, що викуплені в акціонерів»		на суму номінальної вартості
			5010 «Емісійні різниці»	на різницю між номіналом і ціною придбання
			Кореспондентський рахунок, поточний рахунок, каса (1200, 2600, 1001)	на загальну вартість придбання
3	Анулювання акцій, викуплених в акціонерів	5000 «Статутний капітал банку»	5002 «Власні акції, що викуплені в акціонерів»	на суму номінальної вартості
ІІ. Виплата дивідендів акціонерам				
1	Прийняття рішення про виплату дивідендів	5040 «Прибуток звітного року»/ 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років»/ 5022 «Інші фонди банку»	3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами (учасниками) банку за дивідендами»	на суму дивідендів
2	Виплата дивідендів акціонерам	3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами (учасниками) банку за дивідендами»	Кореспондентський рахунок, поточний рахунок, каса (1200, 2600, 1001)	на суму дивідендів

2.4 Облік формування прибутку банку та його розподілу

Формування *фінансового результату банку*, під яким розуміється сума прибутку або збитку банку, що отриманий в результаті ведення звичайної діяльності, здійснюється наприкінці звітного року в порядку закриття рахунків, на яких ведеться облік доходів і витрат:

– на суму дебетових сальдо рахунків витрат: дебет – рахунок групи 504 «Результати звітного року»; кредит – рахунки 7 класу «Витрати»;

– на суму кредитових сальдо рахунків доходів: дебет – рахунки 6 класу «Доходи»; кредит – рахунок групи 504 «Результати звітного року».

За умови перевищення доходів над витратами банк отримує прибуток, що відображається за кредитом рахунка 5040 «Прибуток звітного року»; за умови перевищення витрат над доходами – збиток, що обліковується за дебетом рахунка 5041 «Збиток звітного року» до затвердження та розподілу Загальними зборами акціонерів банку. Підтверджуючи суму прибутку, збори акціонерів узгоджують процентні відрахування за напрямками розподілу прибутку (табл. 2.4):

Таблиця 2.4 – Бухгалтерські проведення з обліку фінансового результату діяльності банку та його розподілу

№ з/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
I. Формування фінансового результату			
1	Закриття рахунків доходів і витрат 31 грудня за умови отримання прибутку	Рахунки з обліку доходів (6 клас)	5040 «Прибуток звітного року»
		5040 «Прибуток звітного року»	Рахунки з обліку витрат (7 клас)
2	Закриття рахунків доходів і витрат 31 грудня за умови отримання збитку	Рахунки з обліку доходів (6 клас)	5041 «Збиток звітного року»
		5041 «Збиток звітного року»	Рахунки з обліку витрат (7 клас)
II. Розподіл прибутку за рішеннями зборів акціонерів			
1	Формування загальних резервів	5040 «Прибуток звітного року»	5020 «Загальні резерви»
2	Формування резервного фонду	5040 «Прибуток звітного року»	5021 «Резервні фонди»

Продовження таблиці 2.4

1	2	3	4
3	Формування інших фондів банку	5040 «Прибуток звітного року»	5022 «Інші фонди банку»
II. Розподіл прибутку за рішеннями зборів акціонерів			
1	Нарахування дивідендів акціонерам банку	5040 «Прибуток звітного року»	3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами банку за дивідендами»
2	Визнання залишку нерозподіленого прибутку	5040 «Прибуток звітного року»	5030 «Нерозподілені прибутки минулих років»
3	Збільшення статутного капіталу до державної реєстрації	5040 «Прибуток звітного року»	5004 «Неzareєстрований статутний капітал»
III. Покриття збитків за рішеннями зборів акціонерів			
1	Покриття за рахунок загальних резервів	5020 «Загальні резерви»	5041 «Збиток звітного року»
2	Покриття за рахунок резервних фондів	5021 «Резервні фонди»	5041 «Збиток звітного року»
3	Покриття за рахунок інших фондів	5022 «Інші фонди банку»	5041 «Збиток звітного року»
4	Покриття за рахунок нерозподілених прибутків минулих років	5030 «Нерозподілені прибутки минулих років»	5041 «Збиток звітного року»
5	Визнання залишку непокритих збитків минулих років	5031 «Непокриті збитки минулих років»	5041 «Збиток звітного року»

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. На яких рахунках ведеться облік капіталу банку?
2. Назвіть складові капіталу банку.
3. Охарактеризуйте рахунки 5-го класу Плану рахунків банків України.
4. У чому полягають особливості обліку zareєстрованого статутного капіталу банку?
5. Як відображується в обліку формування статутного капіталу?
6. Розкрийте порядок відображення в обліку змін статутного капіталу банку.
7. Як обліковується результат звітного року та розподіляється прибуток банку?
8. Як відображується в обліку викуп власних акцій у акціонерів?
9. Як обліковуються емісійні різниці?
10. Дайте визначення фінансового результату банку.

ТЕМА 3 ОБЛІК ДОХОДІВ І ВИТРАТ

Основні питання

- 3.1 Класифікація доходів і витрат банку
- 3.2 Характеристика рахунків, що застосовуються для обліку доходів і витрат банку
- 3.3 Загальні правила відображення в обліку доходів та витрат
- 3.4 Порядок відображення в бухгалтерському обліку доходів і витрат банку

3.1 Класифікація доходів і витрат банку

Основною метою діяльності банківських установ є отримання позитивного результату їхньої діяльності, якого досягають завдяки перевищенню доходів над витратами.

Доходи – це збільшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді надходження чи збільшення корисності активів або у вигляді зменшення зобов'язань, результатом чого є збільшення власного капіталу, за винятком збільшення, пов'язаного з внесками учасників [33].

Витрати – це зменшення економічних вигід протягом облікового періоду у вигляді вибуття чи амортизації активів або у вигляді виникнення зобов'язань, результатом чого є зменшення власного капіталу, за винятком зменшення, пов'язаного з виплатами учасникам [33].

Доходи і витрати визнаються за таких умов [33]:

- визнання реальної заборгованості за активами та зобов'язаннями банку;
- фінансовий результат операції, що пов'язана з наданням чи отриманням послуг, можна оцінити точно.

Доходи і витрати від здійснення банківських операцій за видами діяльності банку поділяються на доходи і витрати, отримані в результаті: **операційної, інвестиційної та фінансової діяльності банку.**

Операційна діяльність – це сукупність технологічних процесів, пов'язаних з документуванням інформації за операціями банку, проведенням їх реєстрації у відповідних регістрах, перевірцанням, вивірянням та здійсненням контролю за операційними ризиками це основна діяльність, завдяки якій банк

заробляє та нагромаджує грошові кошти, витрачає їх на поточні потреби, а також інші види діяльності, що не входять до складу інвестиційної чи фінансової діяльності [28]. У результаті операційної діяльності в банку виникають такі доходи і витрати: *процентні доходи і витрати; комісійні доходи і витрати; прибутки (збитки) від торговельних операцій; дохід у вигляді дивідендів; витрати на формування спеціальних резервів банку; доходи від повернення раніше списаних активів; інші операційні доходи і витрати; адміністративні витрати; податок на прибуток* [33].

Інвестиційна діяльність це придбання і продаж довгострокових активів та інших інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів. За результатами інвестиційної діяльності банк визнає [33]:

- 1) доходи (витрати) за операціями із збільшення (зменшення) інвестицій в асоційовані компанії;
- 2) доходи (витрати) за операціями із збільшення (зменшення) інвестицій у дочірні установи;
- 3) доходи (витрати) від реалізації (придбання) основних засобів та нематеріальних активів тощо.

Фінансова діяльність це сукупність операцій, які ведуть до зміни власного та субординованого (запозиченого) капіталу банку і спрямовані на підтримання адекватності та достатності капіталу банку. За результатами операцій, пов'язаних із фінансовою діяльністю, банк визнає [33]:

- доходи (витрати) за операціями з цінними паперами власного боргу;
- доходи (витрати) за субординованим боргом;
- дивіденди, що сплачені протягом звітного періоду; доходи, які виникають у результаті випуску інструментів власного капіталу тощо.

Визнані банком доходи і витрати групуються за їх характером за відповідними статтями Звіту про прибутки і збитки та інший сукупний дохід (Звіту про фінансові результати) / Звіту про прибутки і збитки та Звіту про сукупний дохід.

3.2 Характеристика рахунків, що застосовуються для обліку доходів і витрат банку

Усі доходи і витрати банку відображаються в бухгалтерському обліку за рахунками 6-го «Доходи» і 7-го «Витрати» класів Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України [10]. Банки самостійно визначають порядок формування аналітичних рахунків за балансовими рахунками шостого і сьомого класів. Для цілей бухгалтерського обліку доходи і витрати поділяють на:

- **банківські**, які безпосередньо пов’язані з банківською діяльністю;
- **небанківські**, які можуть включати інші доходи і витрати, що не стосуються основної діяльності банку, але забезпечують її здійснення.

Рахунки доходів є пасивними (крім рахунків результатів від торговельних операцій та рахунків процентних доходів за цінними паперами, які активно-пасивні) (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Класифікація доходів і витрат банку для цілей обліку

Найменування видів доходів і витрат	Найменування розділів на яких ведеться облік доходів і витрат	
	доходи	витрати
Банківські доходи і витрати:		
- процентні;	60 «Процентні доходи»	70 «Процентні витрати»
- комісійні;	61 «Комісійні доходи»	71 «Комісійні витрати»
- торговельні;	62 «Результат від торговельних операцій»	
- інші банківські; - операційні.	63 «Інші операційні доходи»; 67 «Повернення списаних активів»	73 «Інші операційні витрати»; 77 «Відрахування в резерви»; 79 «Податок на прибуток»
Небанківські доходи і витрати:		
- адміністративні	-	74 «Загальні адміністративні витрати»
- інші операційні.	649 «Інші доходи»	749 «Інші витрати»

За *кредитом* рахунків 6-го класу відображаються суми доходів, які належать до звітного періоду.

За *дебетом* рахунків 6-го класу відображаються суми зменшення доходів; суми збитків, що виникають за торговельними операціями; суми, що списуються під час зарахування результатів роботи банку за звітний рік за

рахунком 5040 «Прибуток звітнього року, що очікує затвердження» або 5041 «Збиток звітнього року, що очікує затвердження».

Рахунки *витрат* є **активними** (крім рахунків відрахувань до резервів, процентних витрат за строковими коштами клієнтів, процентних витрат за цінними паперами власного боргу та рахунка 7900 «Податок на прибуток», які **активно-пасивні**).

За *дебетом* рахунків 7-го класу проводяться суми витрат.

За *кредитом* рахунків 7-го класу проводяться суми зменшення витрат; списуються суми витрат підчас формування результату роботи банку за звітний рік, який зараховується на рахунки 5040 або 5041.

У разі непогашених боржником заборгованості за нарахованими доходами у строк, передбачений угодою, наступного робочого дня неоплачена сума обліковується за відповідними рахунками з обліку прострочених нарахованих доходів 1-го, 2-го та 3-го класів.

3.3 Загальні правила відображення в обліку доходів та витрат

Доходи та витрати банків відображають в обліку за такими правилами:

– визнані банком доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку, згідно з обліковою політикою банку, із застосуванням принципів **нараховання та відповідності доходів і витрат та обачності**. Тому облік нарахованих доходів і витрат, а також амортизація премії (дисконту) здійснюється не рідше одного разу на місяць за кожною операцією (договором) окремо;

– облік доходів і витрат здійснюється **наростаючим підсумком з початку року**, а відповідні **рахунки закриваються підсумковим проведенням в останній робочій день року**;

– статті доходів і витрат не згортаються, а відображаються в обліку окремо, за винятком статей, пов'язаних із хеджуванням або активами та зобов'язаннями, якщо є юридичне право на таке згортання та якщо це передбачено відповідними положеннями;

– нарахування процентів за фінансовими інструментами здійснюється за **номінальною процентною ставкою**, яка передбачена умовами договору (випуску), і відображається за рахунками з обліку нарахованих доходів і витрат за класами 1, 2, 3. Якщо доходи (витрати) отримані (сплачені) на дату балансу, то банк може не відображати їх за рахунками нарахованих доходів і витрат;

– процентні доходи і витрати визнаються за рахунками процентних доходів і витрат 6 та 7 класів із застосуванням методу **ефективної ставки відсотка**.

Ефективна ставка відсотка – це ставка, яка точно дисконтує очікуваний потік майбутніх грошових платежів або надходжень упродовж очікуваного терміну дії фінансового інструменту до чистої балансової вартості (амортизованої собівартості) цього інструменту.

Дисконт – це різниця між номінальною вартістю фінансових інструментів та їх первісною вартістю без урахування на час придбання процентів, якщо така вартість нижча за номінальну вартість.

Премія – це перевищення вартості фінансових інструментів при їх первісному визнанні без урахування нарахованих (накопичених) на час придбання процентів над їх номінальною вартістю.

– **доходи і витрати (нараховані, отримані, сплачені) в іноземній валюті відображаються** за рахунками класів 6 і 7 у національній валюті за **офіційними курсами гривні** до іноземних валют на дату їх визнання. Під час відображення в бухгалтерському обліку цих доходів і витрат банки можуть використовувати технічні рахунки 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» та 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» ;

– **отримані доходи та здійснені витрати, що належать до майбутніх періодів, обліковуються** відповідно за **рахунками 3600 «Доходи майбутніх періодів» та 3500 «Витрати майбутніх періодів»**. Доходи і витрати майбутніх періодів в іноземній валюті за монетарними активами та зобов'язаннями переоцінюються у валюту звітності під час кожної зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют.

Розрахунковий період для нарахування процентних доходів (витрат) визначається договором. Для обрахування процентних доходів і витрат застосовуються такі методи визначення кількості днів [33]:

- **метод «факт/факт»** – передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці та році;
- **метод «факт/360»** – передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці, але умовно в році 360 днів;
- **метод «30/360»** – передбачає, що для розрахунку використовується умовна кількість днів у році – 360, у місяці – 30.

Приклад. Визначити суму процентних доходів за кредитом у поточну діяльність суб'єкту господарювання на суму 20000 грн, який розміщений на термін з 27 серпня до 15 листопада під 17 % річних (табл. 3.2). При розрахунку процентів перший день фактичної видачі кредиту враховується, а останній день його погашення – не враховується.

Таблиця 3.2 – Методи визначення кількості днів для розрахунку процентних доходів та витрат

Методи розрахунків	Кількість днів розміщення депозиту	Кількість днів у році	Розрахунок суми платежу за кредитом, грн
Факт/факт	5+30+31+14=80	365	$20000 \times 17 \times 80 / (100 \times 365) = 745,21$
Факт/360	5+30+31+14=79	360	$20000 \times 17 \times 80 / (100 \times 360) = 755,56$
30/360	5+30+30+14=78	360	$20000 \times 17 \times 78 / (100 \times 360) = 736,67$

3.4 Порядок відображення в бухгалтерському обліку доходів і витрат банку

Загальний порядок відображення в обліку банківських доходів і витрат наведено в таблиці 3.3. Крім банківських витрат, банк несе суттєві небанківські витрати, які пов'язані з утриманням персоналу, маркетинговою діяльністю, зобов'язаннями по податках та інших обов'язкових платежах, їх нарахування й облік банки здійснюють відповідно до вимог чинного законодавства України та облікової політики банку (табл. 3.4).

Таблиця 3.3 – Відображення банківських доходів і витрат [33]

Вид доходів і витрат	Доходи		Витрати	
	Д-т	К-т	Д-т	К-т
<i>процентні</i>	Рахунки для обліку процентних нарахованих доходів за класами 1,2,3	Рахунки для обліку процентних доходів за класом 6	Рахунки для обліку процентних витрат за класом 7	Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за класами 1,2,3
<i>комісійні</i>	Рахунки для обліку комісійних та інших нарахованих доходів за класом 3	Рахунки для обліку комісійних та інших доходів за класом 6	Рахунки для обліку комісійних та інших витрат за класом 7	Рахунки для обліку комісійних та інших нарахованих витрат за класом 3
<i>амортизація дисконту</i>	Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими активами	Рахунки для обліку процентних доходів за класом 6	Рахунки для обліку процентних витрат за класом 7	Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими зобов'язаннями
<i>амортизація премії</i>	Рахунки для обліку процентних доходів за класом 6	Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими активами	Рахунки для обліку неамортизованої премії за фін. зобов'язаннями	Рахунки для обліку процентних витрат за класом 7
<i>Сплата доходів (витрат) після здійснення операції</i>	Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки	Рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1,2,3	Рахунки для обліку нарахованих витрат за класами 1,2,3	Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки
<i>Передплата доходів (витрат) до здійснення операції</i>	Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки	3600 «Доходи майбутніх періодів»	3500 «Витрати майбутніх періодів»	Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки
<i>Щомісячне визнання наперед отриманих доходів (сплачених витрат) в сумі, що належить до звітного періоду</i>	3600 «Доходи майбутніх періодів»	Рахунки для обліку комісійних та інших доходів за класом 6	Рахунки для обліку комісійних та інших витрат за класом 7	3500 «Витрати майбутніх періодів»

Таблиця 3.4 – Відображення небанківських витрат

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
	Д-т	К-т
Відображення витрат на утримання персоналу		
Нарахування зарплати (премії, матеріальної допомоги, інших виплат)	7400 «Основна і додаткова зарплата»; 7403 «Матеріальна допомога та інші соціальні виплати»; 7409 «Інші витрати на утримання персоналу»; 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»	3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»
Виплата зарплати (премії, матеріальної допомоги, інших виплат)	3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»	Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки
Нарахування відпускних	7400 «Основна і додаткова зарплата»; 3500 «Витрати майбутніх періодів»; 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»	3652 «Нарахування працівникам банку за зарплатою»; 3654 «Нараховані відпускні до сплати»; 3658 «Забезпечення оплати відпусток»
Виплата відпускних	3652 «Нарахування працівникам банку за зарплатою»; 3654 «Нараховані відпускні до сплати»; 3658 «Забезпечення оплати відпусток»	Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки
Нарахування та плата витрат на податків і зборів		
Нарахування податку на землю	7411 «Податок на землю»	3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»
Нарахування збору до Фонду гарантування вкладів фізосіб	7418 «Відрахування до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»	3623 «Кредиторська заборгованість за зборами до ФГВФ»
Нарахування інших податків та зборів, крім податку на прибуток	7419 «Сплата інших податків та обов'язкових платежів, крім податку на прибуток»	3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»
Сплата податків і зборів (обов'язкових платежів)	3622, 3623	Рахунки для обліку готівки, Поточні рахунки клієнтів, Кор. рахунки банків
Перерахування банком суми податку на прибуток	3520 «Дебіторська заборгованість за податком на прибуток», 3620 «Кредиторська заборгованість за податком на прибуток»	1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»
Визнання витрат з податку на прибуток	7900 «Податок на прибуток»	3620 «Кредиторська заборгованість за податком на прибуток»

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Дайте визначення терміну «доходи» та «витрати» банку.
2. Наведіть основні види доходів та витрат банку.
3. На яких рахунках обліковують доходи та витрати банку?
4. Які доходи і витрати визнаються банківськими, а які витрати відносяться до небанківських?
5. Доходи і витрати від яких видів діяльності відображаються в банку?
6. Наведіть види доходів і витрат в залежності від моменту їх обліку і сплати.
7. Наведіть порядок списання доходів і витрат в кінці облікового періоду.
8. Поясніть, що означають записи «факт/факт», «факт/360» і «30/360».
9. Наведіть приклади відображення в обліку нарахування відпускних.
10. Як відбувається в обліку банку визнання витрат з податку на прибуток.

ТЕМА 4 ОБЛІК КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Основні питання

- 4.1 Організація облікової роботи в касі банківської установи
- 4.2 Облік касових операцій з клієнтами банківської установи
- 4.3 Облік операцій з перевезення валютних цінностей та інкасації коштів у банківських установах в Україні
- 4.4 Ревізія цінностей операційної каси банку

4.1 Організація облікової роботи в касі банківської установи

Банківські установи здійснюють банківські операції згідно з вимогами Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні, яка затверджена Постановою Правління НБУ від 01.06.2011 № 174 [19]. Касові операції банки проводять лише після одержання ліцензії від НБУ.

Касові операції банківської установи – це операції щодо [19]:

- видачі та приймання готівки (банкноти, монети);
- обміну не придатних до обігу банкнот та монет на придатні до обігу, банкнот на монети, монет на банкноти, банкнот (монет) одного номіналу на банкноти (монети) іншого номіналу;

- вилучення з обігу сумнівних банкнот та монет;
- валютно-обмінні операції;
- прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків;
- операції з банківськими металами.

Предметом касових операцій є готівка, яка визначається як грошові знаки у вигляді банкнот та монет. Суб'єктами касових операцій є банк як організатор і виконавець касової операції та клієнти як її ініціатори.

Касове обслуговування банком клієнтів та оброблення готівки мають здійснюватися в **операційній касі** – приміщенні, де здійснюються безпосередньо касові операції (табл. 4.1). Структуру операційної каси та чисельність касових працівників банк визначає *самостійно*. *Операційна каса* банківської установи, враховуючи обсяг касових операцій, може складатися з *прибуткової, видаткової, касу перерахування*. **Прибуткові каси**, у свою чергу, можуть поділятися на **денні та вечірні**. *Денні каси* приймають готівкові кошти протягом операційного дня банку, а *вечірні* – після закінчення операційного дня. Структуру операційної каси та чисельність касових працівників, а також потребу встановлення банкоматів банк визначає самостійно [19].

Таблиця 4.1 – Види операційних кас

<i>Прибуткова каса</i>	здійснює прибуткові операції з готівкою та іншими цінностями протягом операційного часу
<i>Видаткова каса</i>	реалізує видаткові операції з готівкою та іншими цінностями
<i>Вечірня каса</i>	після закінчення робочого часу операційного дня приймає готівку від клієнтів та може видавати готівку, однак виключно за операціями депозитними та з цінними паперами
<i>Каса перерахування</i>	проводить перерахування інкасованої від підприємств виручки із звірянням сум готівки із супровідними відомостями і виявленням надлишків та недостач
<i>Сховище цінностей</i>	спеціально обладнане приміщення (сейф, депозитна система), що використовується для зберігання готівки та інших цінностей, технічний стан яких відповідає нормативно - правовим актам

Вимоги до здійснення касових операцій банківською установою [19]:

- визначення справжності та платіжності банкнот та монет;
- обов’язкове приймання готівки на вимогу клієнта;
- своєчасне повне оприбутковування готівки, що надійшла до каси банку, та її зарахування на зазначені клієнтами рахунки;
- створення належних та безпечних умов роботи і зберігання готівки;
- ідентифікація клієнтів відповідно до вимог законодавства України
- своєчасна видача клієнтам придатних до обігу банкнот, монет;
- документальне оформлення операцій, належний внутрішній контроль;
- своєчасне відображення касових операцій у бухгалтерському обліку;
- систематичний аналіз стану надходжень і видачі готівки;
- здавання готівки національної валюти до територіальних управлінь НБУ.

Матеріально-відповідальними особами за зберігання готівки та цінностей є:

- керівник банку;
- головний бухгалтер;
- завідувач каси (старший касир).

З кожним працівником каси укладають договір про повну матеріальну відповідальність.

4.2 Облік касових операцій з клієнтами банківської установи

Порядок здійснення банками касових операцій з клієнтами визначається законодавством України з питань регулювання готівкових розрахунків в Україні та валютного регулювання. Операції з приймання готівки в національній та іноземній валютах від клієнтів через каси банків України відображаються в бухгалтерському обліку на підставі відповідних прибуткових касових документів, визначених нормативно-правовими актами Національного банку, що регулюють порядок ведення касових операцій у банках України [11].

Для відображення касових операцій в обліку використовують рахунки (табл. 4.2):

Таблиця 4.2 – Структура рахунків для обліку готівкових коштів банківської установи [10]

Клас	Розділ	Група	Рахунки	Зміст рахунка	Дебет	Кредит
1. Казначейські та міжбанківські операції	10. Готівкові кошти	100. Банкноти та монети	1001	Банкноти та монети в касі банку	Проводять суми готівкового коштів, що вносяться	Проводять суми готівкового коштів, що видаються
			1002	Банкноти та монети в касі відділень		
			1003	Банкноти та монети в обмінних пунктах		
			1004	Банкноти та монети в банкоматах		
			1005	Банкноти та монети, інкасовані до перерахування		
			1007	Банкноти та монети в дорозі		
		101. Дорожні чеки	1011	Дорожні чеки в касі банку		
			1012	Дорожні чеки в касі відділення банку		
			1013	Дорожні чеки в обмінних пунктах		
			1017	Дорожні чеки в дорозі		

4.2.1 Облік прибуткових операцій банку

Банк приймає від клієнтів готівку для її переказу через каси банків за такими прибутковими касовими документами (табл. 4.3).

Таблиця 4.3 – Прибуткові касові документи, на основі яких здійснюється прийняття готівки в касу

Назва документа	Призначення документа
<i>Заява на переказ готівки</i>	Зарахування коштів на: власні поточні рахунки юридичних осіб; на власні поточні, депозитні рахунки фізичних осіб; на рахунки інших юридичних або фізичних осіб; переказ без відкриття рахунку
<i>Рахунок на сплату платежів</i>	Прийняття готівки від фізичних осіб на користь юридичних осіб
<i>Прибутковий касовий</i>	Прийняття готівки від працівників та клієнтів банку (філії, відділення) за внутрішньобанківськими операціями
<i>Документи, установлені платіжною системою</i>	Прийняття готівки від фізичних і юридичних осіб для відправлення переказу та виплати його одержувачу готівкою в національній валюті

Працівники банку, приймаючи касові документи, повинні перевірити повноту заповнення реквізитів та наявність і тотожність підписів відповідальних працівників банку із зразками підписів (у разі прийняття заяви на переказ готівки через операційних працівників) [11].

Приймати платежі від клієнтів можна із паперовими носіями або із застосуванням системи автоматизації банку (далі – САБ). Працівники банку приймають готівку від клієнтів в касу суцільним поаркушним перерахуванням банкнот та за кружками – монет [11].

Після завершення приймання готівки клієнту видають квитанцію (другий примірник прибуткового касового документа) або інший документ, що підтверджує внесення готівки у відповідній платіжній системі.

Такі документи повинні містити:

- найменування банку-виконавця;
- дату здійснення касової операції (у разі здійснення касової операції в післяопераційний час - час виконання операції);
- підпис працівника банку, який прийняв готівку;
- відбиток печатки або електронний підпис працівника банку, засвідчений електронним підписом системи автоматизації банку (САБ).

У прибуткових касових документах працівник банку перевіряє:

- повноту заповнення реквізитів;
- наявність і тотожність підписів відповідальних працівників банку із зразками підписів.

У разі оформлення операції з приймання готівки для її переказу заявою на переказ готівки плати за банківські послуги банк приймає від клієнта за окремим касовим документом – *прибутковим касовим ордером* чи заявою на переказ готівки.

Після закінчення обслуговування клієнтів підраховуються суми за документами, за якими проведені касові операції, і звіряються з даними бухгалтерського обліку та залишком готівки.

Уся готівка, яка надійшла до закінчення операційного дня, повинна бути оприбуткована в операційній касі та відображена за дебетом рахунка 1001 «Банкноти та монети в касі банку» або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку» і кредитом відповідних рахунків за балансом установи банку, на які зараховується готівка [19].

Операції з приймання готівки від клієнтів через каси банків України відображаються в бухгалтерському обліку такими проведеннями (табл. 4.3).

Таблиця 4.3 – Типові проведення щодо обліку операцій з приймання готівки у касу банківської установи [11]

№	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Приймання готівки від юридичних осіб для врахування на власні поточні рахунки	Рахунок для обліку готівкових коштів (1001, 1002)	Поточний рахунок юридичної особи (2600, 2650)
2	Приймання готівки від фізичних осіб для зарахування на власні поточні, вкладні (депозитні) рахунки	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)	Поточний рахунок фізособи (напр. 2620 «Кошти на вимогу фізосіб»), Депозитний рахунок фізичної особи (напр. 2630 «Строкові вклади (депозити) фізичних осіб»)
3	Приймання готівки від фізичних та юридичних осіб для зарахування на рахунки інших юридичних та фізичних осіб	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)	Поточний рахунок (напр. 2600, 2620, 2650) Депозитний рахунок фізособи (2630)
4	Прийняття готівки від працівників банку як повернення невикористаної підзвітної суми	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)	3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати»
5	Утримання з клієнтів комісійної винагороди банку	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)	6110 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування клієнтів»
6	Приймання податкових, комунальних та інших платежів від фізичних та юридичних осіб з дорученням подальшого перерахування за призначенням	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)	2902 «Кредиторська заборгованість за прийняті платежі», 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»

4.2.2 Облік видаткових операцій банку

Банки мають видавати клієнтам відсортовані та придатні до обігу банкноти і монети. З каси банку готівка видається за такими видатковими документами (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 – Видаткові касові документи, на основі яких здійснюється прийняття готівки в касу [11]

Назва документа	Призначення документа
<i>Грошовий чек</i>	Видача готівки юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, підприємцям
<i>Заява на видачу готівки</i>	Видача готівки фізичним особам із поточних, депозитних рахунків. Видача переказів фізичним і юридичним особам без відкриття рахунка
<i>Документ на отримання переказу, установлений платіжною системою</i>	Отримання переказу фізичними і юридичними особами через відповідну платіжну систему
<i>Видатковий касовий ордер</i>	Видача готівки працівникам банку за внутрішньобанківськими операціями

У видаткових касових документах (заява на видачу готівки, видатковий касовий ордер, грошовий чек) працівник банку перевіряє [11]:

- повноту заповнення реквізитів на документі;
- наявність підписів посадових осіб банку, яким надано право підпису касових документів, і тотожність їх зразкам;
- належність пред'явленого паспорта або документа, що його замінює, отримувачу, відповідність даних паспорта тим даним, що зазначені в касовому документі;
- у разі отримання готівки за довіреністю - правильність оформлення довіреності на отримання готівки;
- наявність підпису отримувача.

Отримання клієнтом готівки за кількома видатковими документами з різних рахунків здійснюється за кожним документом окремо.

Після закінчення обслуговування клієнтів працівник банку підраховує суми за документами, за якими проведені касові операції, і звіряє їх з даними бухгалтерського обліку та залишком готівки в касі.

Операції з видачі клієнтам готівки з кас банків відображаються в бухгалтерському обліку такими бухгалтерськими проведеннями (табл. 4.5).

Касири ведуть щоденні записи прийнятих і зданих грошових сум у *Книзі обліку прийнятих та виданих готівкових коштів*.

Таблиця 4.5 – Типові проведення щодо обліку операцій з видачі готівки з каси банківської установи [11]

№	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Видача готівки юридичним особам, підприємцям з їх поточних та інших рахунків	Поточний рахунок юридичної особи (напр. 2600, 2650)	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)
2	Видача готівки фізичним особам з поточних, вкладних (деPOSITних) рахунків	Поточний рахунок фізособи (напр. 2620, 2630)	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)
3	Видача авансу на господарські витрати працівнику банку	3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати»	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)
4	Виплата заробітної плати працівникам банку	3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)
5	Видача з каси переказу клієнту без відкриття рахунку в банку	2902 «Кредиторська заборгованість за прийняті платежі», 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)
6	Видача клієнту кредиту	Позичковий рахунок (напр. 2203 «Кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»)	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001, 1002)

4.3 Облік операцій з перевезення валютних цінностей та інкасації коштів у банківських установах в Україні

Інкасація коштів це – збирання та доставка інкасаторами згідно з укладеними з клієнтами договорами валютних цінностей клієнтів до каси банку або

збирання коштів із підрозділів банку. Інкасація передбачає поступове накопичення коштів на маршруті інкасації [17].

Інкасація організовується: апаратом інкасації НБУ; власними силами підрозділу інкасації коштів установи банку; підрозділом інкасації іншої банківської установи.

Інкасацію здійснюють на підприємствах, організаціях, установах інкасатори-збирачі банків на основі «Доручень на інкасацію грошей», посвідчення особи і спеціального посвідчення на автомашину [17].

Механізм інкасації полягає в обміні сумок з грошовою виручкою на порожні і виписуванні підприємствами (організаціями), що здають гроші, до кожної сумки супровідної відомості у трьох примірниках.

При цьому інкасатор-збирач не перераховує готівку грошей, а лише перевіряє кількість сумок і загальну суму виторгу за записами в накладній та копії супровідної відомості на кожну сумку, яку він приймає і розписується в тій, що залишається на підприємстві.

Про загальну кількість прийнятих за всіма маршрутами сумок (мішків) з готівкою і порожніх сумок складається «Довідка про прийняті вечірньою касою сумки (мішки) з готівкою і порожні сумки», яка разом з першими примірниками журналів обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою та порожніх сумок зберігається в окремій папці.

Наступного дня зранку касир і бухгалтер-контролер вечірньої каси здають сумки (мішки) з проінкасованою грошовою виручкою і супровідними документами завідувачу операційної каси для звірки документів і попереднього зарахування виручки на розрахунковий рахунок підприємства, а останній – касирам для перерахування та в бухгалтерію банку для зарахування вже уточненої суми грошей на рахунок підприємства (організації). Супровідні відомості додаються до касових документів дня.

У бухгалтерському обліку інкасована готівка відображається за рахунком 1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування» Плану рахунків. Цей рахунок призначений для обліку інкасованої грошової виручки, яка підлягає

зарахуванню на рахунки клієнтів [10]. *За дебетом* рахунку обліковуються суми інкасованої виручки, яка попередньо (до перерахування) зараховується на рахунки клієнтів і суми виявлених при перерахуванні надлишків. *За кредитом* рахунку обліковуються: суми перерахованої виручки, яка зараховується до операційної каси банку і суми виявлених при перерахуванні нестач (табл. 4.6).

Таблиця 4.6 – Типові проведення операцій з інкасації готівки клієнтів банку [11]

№	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Грошовий виторг до перерахування зараховується на поточний рахунок	1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»	Поточний рахунок клієнта (2600 «Кошти на вимогу СГ»)
2	Виявлення надлишку грошей в інкасаторських сумках	1005	Поточний рахунок клієнта (2600)
3	Виявлення нестачі грошей в інкасаторських сумках	Поточний рахунок клієнта (2600)	1005
4	Фактична сума перерахованого грошового виторгу	Рахунок для обліку готівкових коштів	1005

У процесі діяльності банки стикаються з проблемою недостатчі чи надлишку ліквідності, що впливає на стан платоспроможності та рентабельності банку. З метою збалансування ліквідної позиції банки повинні розробляти стратегію управління ліквідністю, складовим елементом якої має бути план дій щодо підкріплення банків готівкою та продаж надлишків готівки.

Підкріплення операційної каси поповнення запасів готівки у операційній касі банку встановлюється шляхом придбання готівки в установах НБУ та в інших комерційних банках за відповідну плату, на підставі договорів про касове обслуговування. Доставляти гроші установи банку можуть власними силами або через інкасаторів територіальних управлінь НБУ [11].

Порядок підкріплення операційної каси банку з територіального управління НБУ. Для підкріплення готівкою комерційний банк завчасно надсилає до територіальних управлінь НБУ заявки в електронній формі за підписом уповноваженої особи банку. Форма, строк і час подання заявок обумовлюються територіальним управлінням за домовленістю з банками в договорах про касове обслуговування.

Територіальне управління здійснює видачу банкам (філіям, відділенням) підкріплень готівкою з оборотних кас за умови надходження до територіального управління відповідних сум із кореспондентських рахунків банків (філій) [11]. В обліку такі операції відображають, як наведено у таблиці 4.7.

Таблиця 4.7 – Типові проведення щодо обліку операцій з перевезення та інкасації валютних цінностей до ТУ НБУ службою інкасації ТУ НБУ та банку [11].

№	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	2	3	4
Підкріплення банків готівкою ТУ НБУ після надходження відповідних сум з кореспондентських рахунків банків			
1	Перерахування коштів за готівку	1811 «Дебіторська заборгованість за операціями з готівкою»	1200 Кореспондентський рахунок банку в НБУ»
2	Отримання готівки банком через уповноважених осіб, інкасаторів банку чи підрозділ інкасації коштів і оприбуткування її в операційну касу банку	Рахунок для обліку готівкових коштів (1001/ 1002)	1811 «Дебіторська заборгованість за операціями з готівкою»
3	Виявлення нестач готівки та надходження суми для її відшкодування	1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»	1811 «Дебіторська заборгованість за операціями з готівкою»
4	Виявлення надлишку готівки та перерахування цього надлишку до ТУ НБУ	Рахунок для обліку готівкових коштів (1001/ 1002)	1911 «Кредиторська заборгованість за операціями з готівкою»
		1911	1200
Здавання готівки до ТУ НБУ (зокрема не придатної до обігу)			
1	Видача коштів з операційної каси банку	1007 «Банкноти та монети в дорозі»	1001, 1002
2	Надходження коштів на коррахунок банку	1200	1911
		1911	1007
Здавання готівки до ТУ НБУ через підрозділ перевезення цінностей та інкасації коштів іншого банку (зокрема не придатної до обігу)			
1	Видача коштів з операційної каси банку	1811	1001, 1002
2	Надходження на коррахунок банку коштів як оплати за готівку	1200	1811
3	Виявлення нестач готівки (відшкодування здійснюється протягом трьох днів з дня отримання акта розбіжностей)	1811	1200
4	Якщо нестача пов'язана з діями відповідальних працівників банку, то відшкодування здійснюється ними (на суму нестачі)	3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку»	1811 «Дебіторська заборгованість за операціями з готівкою»
		1001, 1002, 1200, 2620	3552
5	Якщо неможливо визначити винних осіб, нестача списується на інші операційні витрати	7399 «Інші операційні витрати»	1811 «Дебіторська заборгованість за операціями з готівкою»

Установи банків, що мають надлишки готівки, можуть передавати її іншим банкам, які мають потребу в підкріпленнях, за погодженням із територіальним управлінням НБУ.

Передавання готівки проводиться після списання відповідної суми з кореспондентського рахунку установи банку-одержувача і зарахування її на кореспондентський рахунок установи банку, що передає гроші (табл. 4.8).

Таблиця 4.8 – Типові проведення щодо обліку операцій з передавання готівки між банками [11]

№	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
У банку, що купує готівку:			
1	Перерахування коштів за готівку	1811 «Дебіторська заборгованість за операціями з готівкою»	Коррахунок банку (1200 / 1600)Кореспондентські рахунки інших банків»)
2	Сплата комісійної винагороди за отримання готівки	7100 «Комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування»	Коррахунок банку (1200 / 1600)
3	Одержання готівки банком	1001/ 1002	1811
У банку, що продає готівку:			
1	Зарахування коштів за готівку на кореспондентський рахунок	Коррахунок банку(1200 / 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»)	1911 «Кредиторська заборгованість за операціями з готівкою»
2	Одержання комісійних доходів за продану готівку	Коррахунок банку (1200 / 1500)	6100 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування банків «
3	а) у випадку видачі готівки уповноваженій особі банку одержувача	1911	1001/ 1002
	б) у випадку відправлення готівки через інкасаторів	1007	1001/ 1002
	Списання готівки, з такої що обліковується в дорозі	1911	1007

4.4 Ревізія цінностей операційної каси банку

Ревізію банкнот, монет та інших цінностей, що знаходяться в операційних касах банку, а також перевірку стану їхнього зберігання виконують [19]:

- не рідше одного разу на півріччя;
- станом на 1 січня поточного року;
- при зміні керівника, головного бухгалтера або завідувача каси;
- при зміні службових осіб – щомісяця;
- в усіх інших випадках (за рішенням загальних зборів акціонерів, НБУ)

Ревізія у банківській установі проводиться раптово, без попередження з метою перевірки всіх цінностей, за станом на одну й ту саму дату і в такій послідовності, яка б виключала можливість приховування, розкрадання чи недостачі грошей і цінностей працівниками каси. Ревізію потрібно організувати так, щоб не змінювати нормального функціонування каси банку та здійснення нею готівкових операцій.

Банкноти, монети та інші цінності перераховуються загалом виконуючими ревізорами та з метою забезпечення подвійного контролю особисто керівником ревізії.

Після перерахування готівки та інших цінностей, які знаходяться в касі та сховищах цінностей, ревізуючі виконавці звіряють виявлені цінності з даними книг обліку готівки каси та інших цінностей, обліку грошей у фондах та наявності іноземної валюти та платіжних документів у іноземній валюті, щоденного балансу, аналітичного обліку і, крім того, перевіряють, чи всі вилучені для ревізії цінності повернені до сховища цінностей.

Суми розписок та інших документів, не проведених через бухгалтерський облік, у виправданні залишку каси не приймаються і вважаються недостачею у касира. Виявлені надлишки каси повинні бути оприбутковані й поверненню не підлягають. Про проведену ревізію цінностей складається Акт ревізії за підписами всіх працівників, які брали участь у ревізії, і службових осіб, відповідальних за збереження цінностей. Операції, пов'язані з ревізією в обліку, відображаються проведеннями, що надані в таблиці 4.9.

Таблиця 4.9 – Типові проведення щодо обліку операцій з ревізії цінностей операційної каси [11]

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
	Д-т	К-т
Оприбуткування надлишків готівки в операційній касі банку	1001, 1002	6399 «Інші операційні доходи»
Виявлення недостачі готівки в операційній касі банку	7399 «Інші операційні витрати»	1001, 1002
Суми недостач до встановлення осіб, які мають їх відшкодувати, відображаються за позабалансовим рахун-	9617 «Списана у збиток заборгованість банків за іншими активами»	9910 «Контрахунок»
Віднесення суми недостач на винних осіб	3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку»	6399 «Інші операційні доходи»
Списання суми недостач із позабалансового рахунку	9910 «Контрахунок»	9617 «Списана у збиток заборгованість банків за іншими активами»
Відшкодування винними особами недостачі	Рахунок для обліку готівкових коштів (напр. 1001/ 1002) / 2620 «Кошти на вимогу фізичних	3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку»

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Як здійснюється організація обліку касових операцій банків?
2. Назвіть операції банку, що належать до касових.
3. Як визначається структура операційної каси та чисельність касових працівників банку?
4. Як здійснюється облік прибуткових і видаткових касових операцій?
5. Наведіть основні бухгалтерські проведення з обліку надходження та видачі готівки
6. В чому полягає механізм інкасації?
8. Як здійснюється облік перевезення та інкасації валютних цінностей?
9. Визначте облікові процедури щодо обліку операцій з передавання готівки між банками
10. Наведіть основні бухгалтерські проведення з обліку ревізії цінностей операційної каси

ТЕМА 5 ОБЛІК РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

Основні питання

5.1 Організація та облік кореспондентських відносин міжбанківськими установами

5.2 Порядок відкриття, використання та закриття поточних рахунків клієнтів

5.3 Організація та облік розрахункових операцій клієнтів банку

5.1 Організація та облік кореспондентських відносин міжбанківськими установами

Міжбанківські розрахунки - це система безготівкових розрахунків за грошовими вимогами і зобов'язаннями, що виникають між банківськими установами чи клієнтами банків у процесі їхньої діяльності.

Реалізуються міжбанківські розрахунки через встановлення **кореспондентських відносин** між банками та відкриття кореспондентських рахунків.

Кореспондентські відносини – договірні відносини між банківськими установами щодо виконання платежів, здійснення розрахунків, надання послуг одній з них за дорученням і за рахунок іншої. Правовою основою виникнення кореспондентських відносин є **кореспондентський договір**, який визначає права, обов'язки та відповідальність сторін щодо взятих на себе зобов'язань. Кореспондентські відносини можуть бути односторонні та двосторонні. Банки, які встановили між собою корвідносини, називаються банками-кореспондентами.

Кореспондентські відносини здійснюються за допомогою **кореспондентського рахунка**, що відкриває один банк іншому для міжбанківських розрахунків [21]. Такі рахунки є двох видів: **лоро і ностро**.

Рахунок-лоро – рахунок, що відкритий в банку для іншого банку-кореспондента (1600 АП «Кореспондентські рахунки інших банків»).

Рахунок-ностро – рахунок, який відкритий у банку-кореспонденті (1500 АП «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»).

Залежно від учасників кореспондентські відносини можуть бути 3-х типів:

– кореспондентські відносини між НБУ та банками (рахунки: 1200 А «Кореспондентський рахунок банку в НБУ» і 1300 П «Кореспондентський рахунок НБУ в банку»);

– прямі кореспондентські відносини між банківськими установами (рахунки: 1500 АП «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках» і 1600 АП «Кореспондентські рахунки інших банків»);

– кореспондентські відносини між структурними підрозділами банку (рахунки: 3900 АП «Рахунки філій, що відкриті в банку» і 3901 «Рахунки, що відкриті для філій банку»).

У бухгалтерському обліку операції за прямими кореспондентськими рахунками відображають таким чином:

а) зарахування платежу на користь клієнта:

Д-т 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

К-т 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

б) сплата банком комісійних за обслуговування рахунка:

Д-т 7100 «Комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування»;

К-т 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

в) розміщення коштів на короткостроковий депозит:

Д-т 1512 «Короткострокові вклади, що розміщені в інших банках»;

К-т 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

г) за дорученнями банку-кореспондента з його кореспондентського рахунка здійснено платіж на користь клієнта:

Д-т 1600 «Кореспондентський рахунок інших банків»;

К-т 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

г) за дорученнями банку-кореспондента з його кореспондентського рахунка кошти перераховуються на покриття акредитива:

Д-т 1600 «Кореспондентський рахунок інших банків»;

К-т 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарювання»;

д) *перерахування коштів банкам на кореспондентський рахунок, відкритий в іншому банку:*

Д-т 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

К-т 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»;

є) *відкриття рахунка іншим банком:*

Д-т 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»;

К-т 1600 «Кореспондентський рахунок інших банків»;

є) *списання коштів згідно з дорученнями банків – власників рахунків за власні операції і за операції їхніх клієнтів:*

Д-т 1600 «Кореспондентський рахунок інших банків»;

К-т 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»;

При веденні прямих кореспондентських відносин рахунок ностро (1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках») одного банку є рахунком лоро (1600 «Кореспондентські рахунки інших банків») для банку-кореспондента. Основні записи роблять **за рахунком лоро**. Вони є вирішальними для забезпечення своєчасності платежів, нарахування процентів. На рахунку ностро записи відображають методом «дзеркальної бухгалтерії».

У бухгалтерському обліку кореспондентські відносини банку та філії відображають так:

I Списання коштів за дорученням клієнта філії А.

1.1 *Проведення у філії:*

Д-т 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

К-т 3900 «Рахунки філій, що відкриті в банку».

1.2 *Проведення в банку:*

Д-т 3901 «Рахунки, що відкриті для філій банку»;

К-т 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ».

II Одержання коштів на користь клієнта філії А.

2.1 *Проведення в банку:*

Д-т 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»;

К-т 3901 «Рахунки, що відкриті для філій банку».

2.2 Проведення у філії А:

Д-т 3900 «Рахунки філій, що відкриті в банку»;

К-т 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання».

Для здійснення безготівкових операцій за дорученням клієнтів на території України банки-резиденти найчастіше використовують *систему електронних міжбанківських переказів (СЕМП)*, створену НБУ.

Система електронних платежів Національного банку (СЕП) – це державна банківська платіжна система, що забезпечує проведення міжбанківського переказу через кореспондентські рахунки банків (філій) у національному банку із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації у файловому режимі або режимі реального часу [21].

Відкриття кореспондентського рахунка банку здійснює територіальне управління НБУ за місцезнаходженням банку на підставі укладеного договору про кореспондентський рахунок в НБУ та за умови подання правильно оформлених документів.

5.2 Порядок відкриття, використання та закриття поточних рахунків клієнтів

Розрахункові операції клієнтів реалізуються через відкриття та обслуговування поточних та розрахункових рахунків клієнтів. Суб'єкти господарювання, нерезиденти-інвестори, іноземні представництва і фізичні особи мають право відкривати рахунки для забезпечення своєї господарської діяльності і власних потреб у будь-яких банках України за власним вибором, крім випадків, коли банк не має можливості прийняти на банківське обслуговування або якщо така відмова допускається законом або банківськими правилами.

Поточний рахунок – рахунок, що відкриває банк клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів [22].

Основними функціями поточного рахунка є:

– здійснення розрахункових та касових операцій;

- зберігання коштів;
- кредитування клієнта на умовах овердрафту.

До поточних рахунків також належать:

- рахунки за спеціальними режимами їх використання, що відкриваються у випадках, передбачених законами України або актами Кабміну;
- поточні рахунки типу «Н», що відкриваються в національній валюті офіційним представництвам і представництвам юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю на території України [22];
- поточні рахунки типу «П», що відкриваються в національній валюті постійним представництвам, які займаються підприємницькою діяльністю на території України [22];
- поточні (накопичувальні) рахунки виборчих фондів,
- інвестиційні рахунки, що відкриваються нерезидентам-інвесторам в уповноважених банках України для здійснення інвестиційної діяльності в Україні, а також для повернення іноземної інвестиції та прибутків, доходів, інших коштів, одержаних іноземним інвестором від інвестиційної діяльності.

Поточні рахунки клієнтів обліковуються у 26 розділі «Кошти клієнтів банку» на рахунках. Характеристика поточних рахунків клієнтів надана у таблиці 5.1.

Таблиця 5.1 – Поточні рахунки клієнтів банку [10]

Розміщені	2 клас Плану рахунків
1	2
За характером:	– пасивні або активно-пасивні
За кредитом відображається:	– зарахування коштів отриманих за продані товари, надані послуги, виконані роботи; – зарахування кредитних коштів, що надані безготівковим способом; – благодійні внески; – повернені безготівковим способом депозити. – <u>зарахування готівкових коштів</u>
За дебетом відображається:	– списання коштів на оплату куплених товарів, отриманих послуг чи робіт; – перерахування коштів на депозитний вклад; – видача готівкою коштів через касу банку або банкомат; – погашення кредитів безготівковим способом; – в разі надання овердрафтів (за активно-пасивними рахунками).

Продовження таблиці 5.1

1	2
Наприклад:	2520 (П) «Поточні рахунки клієнтів, які утримуються за рахунок Державного бюджету України» 2600 (АП) «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» 2605 (АП) «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток» 2620 (АП) «Кошти на вимогу фізичних осіб» 2650 (АП) «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ» 2625 (АП) «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток»

Поточні рахунки клієнтів банків закриваються [22]:

- на підставі заяви клієнта;
- на підставі рішення відповідного органу, на який згідно із законом покладено функції щодо припинення юридичної особи, припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця та визнання фізичної особи банкрутом;
- у разі смерті власника рахунку - фізичної особи (у тому числі фізичної особи-підприємця) - на підставі свідоцтва про смерть;
- на інших підставах, передбачених законодавством України або договором між банком і клієнтом.

5.3 Організація та облік розрахункових операцій клієнтів банку

5.3.1 Облік операцій при розрахунках платіжними дорученнями та платіжними-вимогами дорученнями

Платіжне доручення – розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача [18].

Це найбільш поширена форма розрахунків, що використовуються в місцевих і міжміських розрахунках між клієнтами, з бюджетом, органами соціального захисту, позабюджетними структурами. Реквізити платіжного доручення встановлюються НБУ. На платіжних дорученнях у разі потреби платник може вказати дату валютування, але ця дата не може виходити за межі строку дії платіжного доручення. Кількість примірників розрахункових документів відповідає потребам сторін, що беруть участь у розрахунках. Документи виготовляються з

використанням технічних засобів або заповнюються від руки (кульковою ручкою); виправлення і підчистки заборонені.

Доручення приймаються від платника до виконання банками *протягом 10 календарних днів з дня виписки; день заповнення не враховується*. До виконання банк приймає доручення тільки в межах наявних коштів на рахунку платника, якщо інше не зазначено умовами договору на розрахунково-касове обслуговування. Платіжні доручення застосовуються в розрахунках за платежами товарного і нетоварного характеру: за фактично відвантажену продукцію (виконані роботи та послуги), у порядку попередньої оплати, для завершення розрахунків за актами звіряння взаємної заборгованості підприємств. Про це зазначається в рядку «Призначення платежу» з посиланням на назву, номер, дату товарно-транспортного чи іншого документа, що підтверджує відвантаження продукції (виконання робіт, надання послуг).

Усі претензії за розрахунками між клієнтами регулюються ними без участі банку. Але банк приймає від клієнтів претензії, згідно з угодою на обслуговування, за несвоєчасне списання або зарахування сум, виплачуючи штраф на користь клієнта.

Розрахунки платіжним дорученням має як переваги так і недоліки, а саме:

переваги:

— має універсальний характер; використовуватись в розрахунках за різноманітними платежами; найбільш швидка і проста схема документообігу.

недоліки:

— для платника: у разі попередньої оплати товарних операцій немає повної гарантії, що продукція, послуги, роботи будуть поставлені (надані своєчасно і належної якості);

— для одержувача коштів: затримання виписки платником платіжного доручення через відсутність коштів на поточному рахунку.

При проведенні розрахунків між клієнтами банк відображає операції на рахунках у своєму обліку:

1. Якщо клієнти обслуговуються в одному банку:

Д-т 2600 «Поточні рахунки суб'єктів господарської діяльності» платника;

К-т 2600 «Поточні рахунки СГД» одержувача коштів.

2. Якщо клієнти обслуговуються в різних банках:

Д-т 2600 «Поточні рахунки суб'єктів господарської діяльності» платника;

К-т 1200 «Коррахунок у НБУ».

Схема документообігу при розрахунках платіжними дорученнями наведена нижче (рис. 5.2):

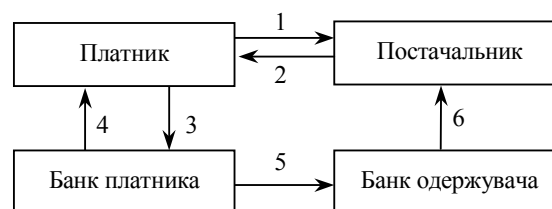

Рисунок 5.2 – Схема документообігу при розрахунках платіжними дорученнями

1 – укладення угоди-контракту;

2 – відвантаження продукції, товарів, здача робіт, послуг;

3 – передання платіжного доручення на право списання суми платежу;

4 – виписка із поточного рахунка про списання грошових коштів;

5 – платіжне доручення про зарахування платежу на поточний рахунок одержувача;

6 – виписка із поточного рахунка про зарахування платежу.

Платіжна вимога-доручення – розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача, який складається [18]:

верхньої – вимоги отримувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів;

нижньої – доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок отримувача.

Платіжна вимога-доручення виписується постачальником після того, як він виконав свої зобов'язання перед покупцем, і разом з відвантажувальними, транспортними документами пересилається платнику. Останній перевіряє відповідність цих документів договірним зобов'язанням, заповнює ту частину платіжної вимоги-доручення, яка підтверджує його згоду на здійснення платежу і передає їх у свій банк для сплати.

Пересилаючи документи від постачальника до платника, можна користуватися послугами пошти чи передавати платіжний документ платникові через банк-постачальника з пересиланням останнім у банк покупця.

В обліку в обох випадках здійснюються такі записи.

Банком платника: Д-т 2600 «Поточні рахунки СГД» платника; К-т 1200 «Коррахунок у НБУ».

Банком постачальника: Д-т 1200 «Коррахунок у НБУ»; К-т 2600 «Поточні рахунки СГД» одержувача коштів.

Схема документообігу у випадку розрахунків платіжними вимогами-дорученнями наведена на рисунку 5.3.

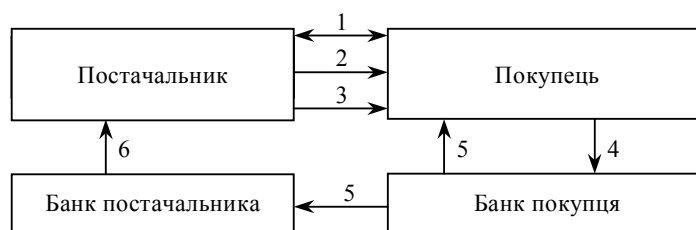

Рисунок 5.3 – Схема документообігу при розрахунках платіжними вимогами-дорученнями:

1 – угода з зазначенням форми розрахунків – платіжними вимогами-дорученнями;

2 – відвантаження товару, продукції або передання робіт, послуг;

3 – документи про відвантаження і платіжні вимоги-доручення, відправлені або вручені покупцеві;

4 – покупець дооформлює платіжні документи і здає у свій банк;

5 – банк покупця здійснює платіж із врученням виписки про це з поточного рахунка платника і надсилає документи в банк постачальника;

6 – банк постачальника зараховує кошти на рахунок свого клієнта з врученням виписки про це з його поточного рахунка.

Переваги і недоліки розрахунків платіжними вимогами-дорученнями:

– *переваги*: має універсальний характер; використовуватись в розрахунках за різноманітними платежами; підвищує відповідальність суб'єктів розрахункових відносин за організацію розрахунків;

– *недоліки*: швидкість оплати нижче в зв'язку з тим, що доручення на списання коштів надає платник; затримання платником згоди на оплату через відсутність коштів на поточному рахунку.

5.3.2 Облік операцій при розрахунках чеками

Розрахунковий чек – це розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, у якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів [18]. Застосовуються для здійснення розрахунків у безготівковій формі між юридичними особами, а також між фізичними та юридичними особами. Чеки брошуруються в розрахункові чекові книжки по 10, 20, 25 аркушів. Банк-емітент без видачі чекової книжки може видати на ім'я чекодавця (фізичної особи) один або кілька розрахункових чеків на окремих бланках на суму, що не перевищує залишку коштів на рахунку чекодавця, або на суму, що внесена готівкою. Схема документообігу при розрахунках розрахунковими чеками наведена на рисунку 5.4

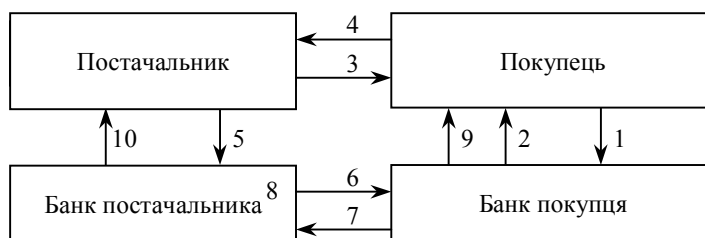

Рисунок 5.4 – Схема документообігу при розрахунках чеками

1 – подання заяви та необхідних платіжних доручень на придбання чекової книжки;

2 – видача чекової книжки з депонуванням суми ліміту;

3 – відвантаження продукції, товару, послуг;

4 – передання чека на оплату продукції, товару, послуг;

5 – чек і реєстр чеків;

6 – передання чека в банк чекодавця;

7 – сплата чека після перевірки;

8 – зарахування грошей на поточний рахунок постачальника;

9 – надання виписки із рахунка депонованих сум;

10 – надання виписки із поточного рахунка постачальника

Переваги і недоліки розрахунків розрахунковим чеком:

переваги:

– *для постачальника:* відносна швидкість розрахунків; висока ступінь гарантованості; висока швидкість одержання коштів; на рахунок чекодержателя і відповідно прискорення обороту капіталу та зменшення дебіторської заборгованості;

– *для покупця:* висока ступінь гарантованості; одержання товару, так як чек виписується та передається в момент одержання товару.

недоліки: для постачальника: неможливість розрахунків чеками при великих сумах платежів; простота підробок.

Облік операцій, які здійснюються при розрахунках чеками, наведено в таблиці 5.2.

Таблиця 5.2– Бухгалтерські проведення при розрахунках чеками [18]

№	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	2	3	4
У банку чекодавця:			
1	Чекодавець сплачує комісійну винагороду за видачу чекової книжки	Поточний рахунок клієнта	6119 «Інші комісійні доходи за операціями з клієнтами»
2	Банк депонує кошти на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками»	Поточний рахунок клієнта	Рахунок для розрахунків чеками (2620, 2622)
3	Банк видає чекову книжку	9910 «Контррахунок»	9821 «Бланки суворої звітності»

Продовження таблиці 5.2

1	2	3	4
4	Повернення банком чекодавцю невикористаного ліміту за чековою книжкою	Рахунок для розрахунків чеками (напр.2620 /2622)	Поточний рахунок клієнта (2600 / 2620)
Якщо платник і одержувач коштів обслуговуються в одному банку:			
5	Банк списує суму, зазначену в чеку, і зараховує її на поточний рахунок чекодержателя	Поточний рахунок клієнта чекодавця (2600/2620)	Поточний рахунок клієнта чекодержателя (2600 / 2620)
Якщо платник і одержувач коштів обслуговуються в різних банках			
6	<i>У банку чекодержателя:Банк інкасує прийняті чеки разом з другим та третім примірниками реєстру чеків до банку-емітента</i>		
а	прийняття банком розрахункових чеків на інкасо	9830 «Документи і цінності, прийняті на інкасо»	9910 «Контрархунок»
б	відправлення прийнятих на інкасо розрахункових чеків	9831»Документи і цінності, відправлені на інкасо»	9830»Документи і цінності, прийняті на інкасо»
7	Банк, отримавши від банку-емітента кошти за чеком зараховує їх чекодержателю	Кореспондентський рахунок банку	Поточний рахунок клієнта чекодержателя (2600 / 2620)
8	Списання з позабалансового рахунку суми оплаченого чека	9910 «Контрархунок»	9831»Документи і цінності, відправлені на інкасо»
9	<i>У банку чекодавця:</i> Банк, отримавши чек разом з двома примірниками перераховує кошти за чеком чекодержателіві	Поточний рахунок клієнта чекодавця (2600 / 2620)	Кореспондентський рахунок банку (1200)

5.3.5 Облік операцій при розрахунках акредитивами

Акредитив – договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж [18].

При розрахунках акредитивами в економічні відносини вступають такі суб'єкти [18]:

–*платник* – особа, з рахунку якої ініціюється переказ коштів або яка ініціює переказ шляхом подання до банку або іншої установи - члена платіжної системи документа на переказ готівки разом з відповідною сумою коштів;

–*банк-емітент* – банк платника, що відкриває акредитив своєму клієнту;

–*бенефіціар* – особа, якій призначений платіж або на користь якої відкрито акредитив;

–*авізуючий банк* – банк який за дорученням банку-емітента сповіщає бенефіціара про відкриття акредитива без будь-якої відповідальності за його оплату;

–*виконуючий банк* – банк бенефіціара або інший банк, що за дорученням банку-емітента проводить оплату документів, зазначених в акредитиві. Виконуючий банк може бути одночасно й авізуючим банком.

Умови та порядок проведення акредитивної операції передбачаються у договорі між бенефіціаром і заявником акредитива.

Вид акредитива залежить від наявності грошового покриття:

а) *покритий* – акредитив, для здійснення платежів, за якого завчасно бронюються кошти платника в повній сумі на окремому рахунку в банку-емітенті або виконуючому банку [18];

б) *непокритий (гарантований)* – акредитив, оплата за яким у разі тимчасової відсутності коштів на рахунку платника гарантується банком-емітентом за рахунок банківського кредиту [18].

Акредитиви бувають відкличні та безвідкличні. Це зазначається на кожному акредитиві. Якщо немає такої позначки, то акредитив є безвідкличним [18].

Відкличний акредитив може бути змінений або анульований банком-емітентом без попереднього погодження з бенефіціаром, наприклад, у разі недотримання умов, передбачених договором, дострокової відмови банку-емітента від гарантування платежів за акредитивом. Розпорядження про зміну умов відкличного акредитива заявник надає бенефіціару тільки через банк-емітент. Він, у свою чергу, повідомляє виконуючий банк, а останній – бенефіціара. Розпорядження безпосередньо від заявника акредитива виконуючий банк не приймає.

Документи, які виставив бенефіціар до отримання повідомлення про зміну або анулювання акредитива виконуючий банк зобов'язаний оплатити, якщо вони відповідають умовам акредитива.

Безвідкличний акредитив – це акредитив, який може бути анульований або умови якого можуть бути змінені лише за згодою на це бенефіціара, на ко-

ристь якого він був відкритий. Безвідкличний акредитив, що підтверджений виконуючим банком, не може бути змінений або анульований без згоди виконуючого банку. Безвідкличний акредитив – це зобов’язання банку-емітента сплатити кошти в порядку та в строки, визначені умовами акредитива, якщо документи, що передбачені ним, подано до банку, зазначеному в акредитиві, або до банку-емітента та дотримані строки та умови акредитива.

На кожному акредитиві має бути зазначено його характер: відкличний чи безвідкличний. Коли ця вказівка не зазначена, акредитив вважається безвідкличним. Для відкриття акредитива підприємство-покупець подає банку-емітенту заяву. У заяві на відкриття акредитива обов’язково вказується: назва заявника та бенефіціара, номер їх банківських рахунків та ідентифікаційні коди; назва, місцезнаходження, МФО банку-емітента та банку, виконуючого акредитив; строк дії, вид та сума акредитива; дата і номер договору, згідно з яким відкрито акредитив; перелік документів, проти яких має бути здійснений платіж; умови виконання акредитива. Якщо один із цих реквізитів відсутній, тоді акредитив не відкривається.

Акредитив закривається у таких випадках: по закінченні дії строку акредитива; згідно з заявою постачальника про відмову від подальшого використання акредитива, невикористана сума перераховується на рахунок, з якого депоновані кошти; за заявою покупця про відкликання акредитива повністю або частково.

Якщо претензії до постачальника виникли не з вини банку, вони залагоджуються сторонами без його участі.

Схема документообігу при розрахунках покритими акредитивами з депонуванням коштів покупця в банку-емітенті наведена нижче (рис. 5.5).

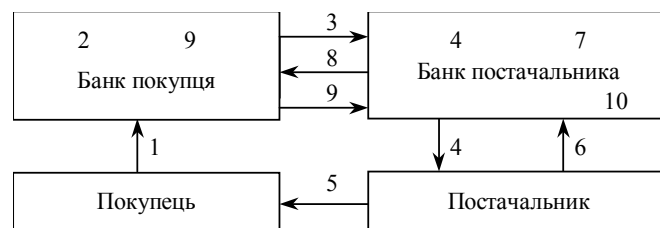

Рисунок 5.5 – Схема документообігу при розрахунках покритими акредитивами

1 – покупець-платник передає до свого банку заяву на відкриття акредитива;
2 – банк депонує кошти на рахунку 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарської діяльності», аналітичний рахунок «Розрахунки акредитивами», бухгалтерським проведенням:

Д-т 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

К-т 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарювання»;

К-т 6110 «Процентні доходи за кредитами на поточні потреби, що надані фізичним особам, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»

3 – банк покупця повідомляє банк постачальника про відкриття акредитива;

4 – банк постачальника, після одержання повідомлення, інформує постачальника про відкриття акредитива, який обліковує на позабалансовому рахунку 9802 «Акредитиви до сплати» (на балансових рахунках жодних записів не здійснюють, бо гроші не надійшли);

5 – постачальник відвантажує товар покупцеві;

6 – постачальник передає товарно-транспортні накладні та розрахункові документи своєму банку для одержання платежу;

7 – банк постачальника, одержавши зазначені документи, перевіряє їх та звіряє з умовами реалізації акредитива;

8 – банк постачальника надсилає документи спецзв'язком до банку-емітента;

9 – банк-емітент після перевірки сплачує надіслані документи та сповіщає про платіж банк-контрагент:

Д-т 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарювання»

К-т 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»

10 – банк постачальника зараховує кошти на рахунок постачальника:

Д-т 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»

К-т 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» та одночасно

Д-т 991 «Коррахунок для рахунків розділів 95–98»

К-т 9802 «Акредитиви до виконання»

Нижче наводимо схему документообігу при розрахунках покритими акредитивами з депонуванням коштів покупця в банку постачальника (рис. 5.6).

У даному випадку сума депонованого акредитива підлягає перерахуванню із банку-емітента у виконуючий банк. Послідовність операцій така:

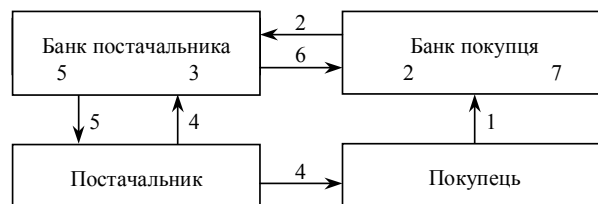

Рисунок 5.6 – Схема документообігу при розрахунках покритими акредитивами з депонуванням коштів покупця в банку постачальника

1. Покупець-платник подає заяву своєму банку на відкриття акредитива.

2. Банк заявника акредитива (емітент) прийняту до виконання заяву враховує на прибутку позабалансового рахунка 9802 «Акредитиви до оплати» і перераховує гроші з поточного рахунка в банк постачальника бухгалтерським проведенням: Д-т 2600 «Кошти в розрахунках СГ» К-т 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ».

3. Заява на акредитив отримана банком постачальника, одержані гроші зараховуються на рахунок 2602 «Кошти в розрахунках СГ» (рахунок «Розрахунки акредитивами») бухгалтерським проведенням: Д-т 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ» К-т 2602 «Кошти в розрахунках СГ»

4. Постачальник, після одержання повідомлення від банку про надходження акредитива, відвантажує товар і передає реєстри рахунків та транспортні документи у свій банк.

5. Банк постачальника перевіряє документи останнього на відповідність умовам, передбаченим акредитивом, сплачує їх і надає виписку з рахунка: Д-т 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарювання» К-т 2600 Кореспондентський рахунок банку в НБУ».

6. Банк постачальника повідомляє банк покупця про проведений платіж.

7. Банк покупця, одержавши повідомлення, списує суму акредитива на зменшення позабалансового рахунка 9802 «Акредитиви до оплати».

У випадку відкриття непокритого акредитива (про це у заяві в рядку «вид акредитива» має бути додатковий запис «гарантований») банк-емітент (банк покупця) ураховує це за дебетом позабалансового рахунка 9122 «Непокриті акредитиви». Банк постачальника, одержавши про це повідомлення, враховує такий акредитив за дебетом позабалансового рахунка 9802 «Акредитиви до оплати», окремо від депонованих.

Надалі, після відвантаження постачальником продукції, товару, робіт, послуг і подання відвантажувальних документів своєму банку, здійснюються облікові операції оплати і перерахування коштів за методикою і послідовністю, як і при розрахунках покритими акредитивами, якщо на день надходження документів на поточному рахунку заявника акредитива є наявні кошти або за методикою кредитної операції в разі реалізації банківської гарантії.

Переваги і недоліки розрахунків акредитивом:

переваги: для покупця: гарантія того, що кошти на поточний рахунок зарахуються тільки після поставки товару за вказаною в договорі адресою; продавець матиме змогу використати кошти тільки після відвантаження продукції; для оформлення договору не вимагається підпис гаранта.

недоліки: для покупця: на певний час гроші відволікаються із обороту; для продавця: кошти неможливо використати до моменту поставки товару.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Поясніть сутність кореспондентських відносин.
2. Яким документом регулюються в Україні безготівкові розрахункові операції банків?
3. Назвіть форми безготівкових розрахунків та надайте їх характеристику.
4. Наведіть особливості розрахунку платіжною-вимогою дорученням.
5. Які види чеків обертаються в Україні?
6. Назвіть переваги й недоліки розрахунків із застосуванням чеків.

7. Назвіть проведення, які здійснюють банком під час обліку розрахунків із використанням платіжних доручень.

8. Назвіть проведення, які здійснюють банком під час обліку розрахунків із використанням платіжних вимог-доручень.

9. Назвіть проведення, які здійснюють банком під час обліку розрахунків із використанням чеків.

10. Надайте характеристику акредитивній формі розрахунків.

11. Поясніть схему документообігу при розрахунках покритими акредитивами.

12. Назвіть переваги й недоліки розрахунків із акредитиву?

13. Назвіть проведення, які здійснюють банком під час обліку розрахунків із використанням акредитиву.

ТЕМА 6 ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З КРЕДИТУВАННЯ

Основні питання

6.1 Суть кредитних операцій банківської установи

6.2 Характеристика рахунків для відображення кредитних операцій банку

6.3 Бухгалтерський облік кредитних операцій

6.4 Особливості бухгалтерського обліку окремих кредитних операцій

6.1 Суть кредитних операцій банківської установи

Термін кредит походить від латинського *creditum* – «*вирити*».

Кредити становлять близько 50% всіх активів банку і забезпечують 2/3 усіх доходів. Вони є найбільш прибутковою, але й найбільш ризиковою частиною банківських активів.

На підставі банківської ліцензії банки мають право здійснювати кредитні операції, які є виключно банківськими. Банківська установа з метою забезпечення ефективності процесу кредитування зобов'язана мати підрозділ, функціями якого є надання кредитів та управління процесом кредитування, а також

розробити положення про кредитну політику з метою внутрішнього регулювання цього процесу.

Надаючи кредити, банки зобов'язані:

1. Дотримуватися основних принципів кредитування.
2. Перевіряти кредитоспроможність позичальників та забезпечення кредиту.
3. Виконувати встановлені НБУ вимоги щодо концентрації ризиків.

Банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [3].

Відповідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» **кредитні операції** – вид активних операцій банку, які пов'язані з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання позик у готівковій або безготівковій формі та надання кредитів у формі врахування векселів, розміщення депозитів, операцій РЕПО, на фінансування будівництва житла, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу тощо) або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), а також операцій з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (включаючи андеррайтинг), будь-яке продовження строку боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми.

*Кредитні відносини здійснюються на підставі **кредитного договору**, що укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі. У кредитному договорі передбачаються мета, сума і термін кредиту, умови і порядок його видачі та погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права і відповідальність сторін щодо видачі та погашення кредиту. В обліковій системі банків України, згідно з нормативно-правовими актами НБУ, кредити класифікують за наступними ознаками наданими в таблиці 6.1.*

Таблиця 6.1 – Класифікація кредитів

Ознака	Види кредитів
За терміном кредитування	короткострокові кредити (надані кошти на строк, що не перевищує один рік); довгострокові кредити (надані кредити на строк більше, ніж один рік).
За суб'єктами кредитування	кредити, надані іншим банкам; суб'єктам господарювання; фізичним особам; органам державної влади; органам місцевого самоврядування.
За об'єктом, що кредитується	<i>поточні кредити</i> (розрізняють на кредити, що надані на поточні потреби фізичним особам, та кредити у поточну діяльність, що надані СГ); <i>іпотечні кредити</i> – це кредити, що надані для придбання, будівництва або реконструкції нерухомого майна, забезпеченням яких є іпотека; <i>інвестиційні кредити</i> – це кредити, які надаються для технічного переоснащення підприємств; придбання обладнання, устаткування.
За забезпеченням	забезпечені заставою (майном, майновими правами, ЦП); гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи); з іншим забезпеченням (поручительство); незабезпечені (бланкові).
За ступенем ризику	стандартні кредити; кредити з підвищеним ризиком.
За методами надання	у разовому порядку; відповідно до відкритої кредитної лінії; гарантійні.
За термінами погашення	водночас; з відтермінуванням; достроково, у разі вимоги кредитора чи на підставі заяви позичальника; з регресією платежів; після закінчення обумовленого періоду (місяця, кварталу)
За видом валютних цінностей, в якому надано кредит	кредити в національній валюті; кредити в іноземній валюті; кредити в банківських металах.

Процес надання кредитів банківською установою передбачає етапи, що надані в таблиці 6.2.

Таблиця 6.2 – Етапи надання кредитів банківською установою

<i>Етап I. Попередній</i>	1. Подання потенційним позичальником заяви на одержання кредиту 2. Отримання від позичальника необхідного для отримання кредиту пакету документів 3. Проведення переговорів та інтерв'ю з позичальником
<i>Етап II. Підготовчий</i>	4. Аналіз фінансового стану позичальника, якісних характеристик його кредитоспроможності 5. Встановлення класу кредитоспроможності позичальника 6. Оцінювання кредитного проекту та забезпечення за ним 7. Структурування кредиту

Продовження таблиці 6.2

<p><i>Етап III.</i> <i>Основний</i></p>	<p>8. Розробка умов кредитної угоди та прийняття рішення щодо надання кредиту 9. Підписання кредитного договору, договорів забезпечення кредиту 10. Процедура надання кредиту 11. Формування кредитної справи позичальника</p>
<p><i>Етап IV.</i> <i>Заключний</i></p>	<p>12. Супроводження кредиту (контроль за цільовим використанням кредиту, за станом та вартістю застави) 13. Аналіз змін у кредитоспроможності позичальника 14. Повернення кредиту і сплата процентів 15. Виявлення проблемних кредитів та застосування заходів, спрямованих на мінімізацію витрат банку</p>

6.2 Характеристика рахунків для відображення кредитних операцій банку

Бухгалтерський облік кредитних операцій здійснюють відповідно до внутрішнього плану аналітичних рахунків [10]. Аналітичні рахунки містять детальну інформацію про кожну кредитну операцію та контрагента, яку розкривають за допомогою обов'язкових параметрів: загальних та спеціальних.

Усі рахунки обліку кредитних активів банку є активними. *За дебетом* цих рахунків відображуються суми наданих кредитів, а *за кредитом* – суми погашення заборгованості та суми заборгованості, що перераховані на рахунок простроченої заборгованості.

Основою для структурування рахунків для обліку кредитних операцій у Плані рахунків є вид позичальника або інституційна ознака позичальника (табл. 6.3).

Таблиця 6.3 – Класифікації балансових рахунків 1 і 2 класів для обліку кредитних операцій

Інституційна ознака позичальника	Ознаки груп рахунків у складі розділів	Ознака в середині групи рахунків
1	2	3
<p>Банки (розділ 15 «Кошти в інших банках»)</p> <p>Фізичні особи (розділ 22 «Кредити, що надані фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»)</p>	<p>вид кредитної операцій</p> <p>цільове призначення кредиту</p> <p>вид банківського кредиту</p>	<p>строк кредиту</p> <p>тип заборгованості</p> <p>неамортизований дисконт /</p> <p>премія</p> <p>нараховані відсотки за кредитом</p>

Продовження таблиці 6.3

1	2	3
Суб'єкти господарювання (розділ 20 «Кредити, що надані суб'єктам господарювання, які обліковуються за амортизованою собівартістю»)		
Органи державної влади (розділ 21 Кредити, що надані органам державної влади та органам місцевого самоврядування, які обліковуються за амортизованою собівартістю»)	ранг органів державного управління	

Для організації обліку наданих кредитів застосовуються як балансові так і позабалансові рахунки. Що стосується балансових: це рахунки 1, 2 та 6 класів Плану рахунків.

1 клас – «Казначейські та міжбанківські операції»

2 клас – «Операції з клієнтами»

6 клас –»Доходи»

На позабалансових рахунках 9 класу здійснюється облік

– забезпечення за кредитом,

– умовних зобов'язань з кредитування (на цих рахунках обліковується сума кредиту від дати підписання договору до дати видачі кредиту),

– облік договорів кредиту, застави, страхових договорів.

Рахунки для відображення кредитних операцій банку відображенні в таблиці 6.4 [10].

Таблиця 6.4 – Рахунки для відображення кредитних операцій банку

За характером	<p>- <i>пасивні рахунки</i> (рах. отриманих кредитів) – це рахунки, на яких відображено операції з отримання кредитів банками, які за своєю суттю є однією з форм залучення ресурсів у банк (1312, 1322, 1323, 1623, 2701);</p> <p>- <i>активні рахунки</i> (рах. наданих кредитів) – це рахунки, за якими відображають операції з розміщення ресурсів шляхом запозичення коштів клієнтам (1524, 2063, 2071, 2103, 2113, 2203, 2211).</p>
----------------------	---

Продовження таблиці 6.4

За типом контрагентів	<p>- <i>рахунки міжбанківських кредитів</i> – використовуються для відображення одержаних від НБУ кредитів (1312, 1322, 1323, 1324,) та наданих іншим банкам (1521, 1522, 1524) або одержаних від інших банків (1621, 1622, 1623);</p> <p>- <i>рахунки клієнтських кредитів</i> - використовуються для надання кредитів клієнтам банку: суб'єктам господарської діяльності, органам державної влади (зокрема органам місцевого самоврядування) та фізичним особам (рах.2 класу).</p>
За приналежністю до балансу	<p>- <i>балансові рахунки</i> – використовуються для відображення в обліку балансових зобов'язань кредитного характеру;</p> <p>- <i>позабалансові рахунки</i> – використовуються для обліку позабалансових зобов'язань кредитного характеру (зобов'язання з кредитування, які надані банкам (9100) та клієнтам (9129); гарантії, поручительства, акредитиви та акцепти, що надає банк (9000); отримана (9500) та надана (9510) застава</p>

6.3 Бухгалтерський облік кредитних операцій

Облік кредитних операцій можна розглянути відповідно до такої послідовності:

- відображення в бухгалтерському обліку кредитних операцій на дату укладення кредитного договору (дати операції);
- бухгалтерський облік наданих кредитів;
- погашення заборгованості за наданими кредитами.

Кредитна лінія – це норма короткострокового кредиту, що надаються окремими частинами (траншами), у межах встановленого ліміту (максимальної заборгованості), на потреби, передбачені кредитною угодою [52].

Залежно від періоду, на який відкривається кредитна лінія, вона може бути **короткостроковою (до 1 року) або довгостроковою (> 1 рік)**.

Короткострокові кредитні лінії відкриваються для фінансування поточних потреб, які виникають у позичальника, а довгострокові – для формування основних фондів, оплати устаткування, фінансування капітальних вкладень, реконструкції і модернізації виробництва, капітального будівництва тощо.

Кредитна лінія може бути відкрита як в одній валюті, так і в декількох валютах. Мультивалютна кредитна лінія дозволяє підприємству, якому необхідні кредитні кошти в різних валютах, користуватися кількома видами валют у рамках однієї кредитної лінії.

При цьому між банком і клієнтом укладається тільки один кредитний договір, що дозволяє оптимізувати документообіг і витрати на оформлення забезпечення по кредитах у різних валютах. Кредитна лінія можуть бути поновлювана (револьверного типу) та непоновлювана.

Типові бухгалтерські проведення при видачі кредиту із відкриттям кредитної лінії надані у таблиці 6.5 та таблиці 6.6.

Таблиця 6.5 – Типові бухгалтерські проведення при видачі кредиту із відкриттям кредитної лінії [15]

№	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Відкриття обов'язкової кредитної лінії (у повній сумі згідно кредитної угоди)	9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієн-	9900 «Контррахунок для рахунку розділу 91»
2	Видача клієнту позики у межах відкритої кредитної лінії		
2.1	Отримання траншу кредитної лінії	Позичковий рахунок (напр. 2063 / 2203)	Рахунок для обліку готівкових коштів (1001) / Поточний рахунок (2600/2620)/ Коррахунок банку (1200)
2.2	Зменшення позабалансового зобов'язання (на суму виданого клієнту траншу)	9900 «Контррахунок для рахунку розділу 91»	9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам
3	Відмова клієнта від використання кредитної лінії, припинення дії угоди	9900 «Контррахунок для рахунку розділу 91»	9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам

Таблиця 6.6 – Проведення, які пов'язані з кредитною операцією [15]

№	Зміст операції	Кореспонденція рахунків		Сума
		Д-т	К-т	
1	2	3	4	5
I. Відображення забезпечення, що отримане за кредитною операцією				
1	Оприбуткування застави за кредитом	Рахунки для обліку отриманої застави (розділ 95)	Контррахунок (розділ 99)	за справедливою вартістю
2	Оприбуткування гарантії за кредитом	Контррахунок (розділ 99)	Рахунки для обліку отриманої гарантії (розділ 90)	
II. Операції з обліку документів, які супроводжують кредитну операцію				
1	Оприбуткування: Кредитного договору; договору поруки; договору застави.	9819 «Інші цінності і документи»	991X «Контррахунок для рахунку розділу 98»	по 1 грн за договір

Продовження таблиці 6.6

1	2	3	4	5
III. Врахування премії або дисконту за кредитом				
1	Надання кредиту з одночасним утриманням комісії та/або процентів авансом	2063, 2203		на суму кредиту
			1001, 2600, 2620, 1200	на суму кредиту за мінусом сплачених авансом процентів чи комісій
			Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066 / 2206)	на суму сплачених авансом процентів чи комісій
2	Надання кредиту за процентною ставкою нижчою, ніж ринкова			
а	видача коштів клієнту	2063, 2203	1001, 1200, 2600, 2620	на суму кредиту
б	визнання збитку від кредитної операції	7390 «Витрати під час первісного визнання фінансових активів»	2066 / 2206)	різниця між номіналом кредиту та справедливою вартістю
3	Надання кредиту за процентною ставкою вищою, ніж ринкова			
а	видача коштів клієнту	Позичковий рахунок	1001, 1200, 2600, 2620	на суму кредиту
б	визнання прибутку від кредитної операції	Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2066 / 2206)	6390 «Дохід під час первісного визнання фінансових активів»	різниця між справедливою вартістю та номінальною вартістю кредиту

Кредит обліковується як балансовий актив від дати перерахування коштів позичальнику до дати закінчення терміну дії кредитного договору (визначеної дати погашення кредиту). Погашення позики здійснюється: *однією сумою* по закінченні строку користування позикою; *періодично* (поступово) протягом всього терміну дії кредитної угоди. Спосіб погашення позики передбачається в тексті кредитного договору.

Залежно від дій позичальника на дату погашення кредиту можливими є три варіанти відображення в обліку банківських операцій:

- погашення кредиту;
- визнання заборгованості простроченою;
- продовження дії кредитного договору.

Розглянемо бухгалтерські проведення при настанні терміну погашення кредиту в таблиці 6.7.

Таблиця 6.7 – Бухгалтерські проведення при настанні терміну погашення кредиту

№ п/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Погашення заборгованості у визначений термін (згідно кредитної угоди: у повній сумі чи частинами)	2600, 2620, 1200	Позичковий рахунок 2063 , 2203
2	Списання з позабалансових рахунків договорів (кредиту, застави, поруки, страхування)	Контррахунок для рахунку розділу 98»	9819 «Інші цінності і документи «
3	Списання з позабалансового рахунку суми забезпечення		
а	списання суми забезпечення за кредитом	Контррахунок (розділ 99)	Рахунки для обліку отриманої застави
б	списання суми гарантії за кредитом	Рахунки для обліку отриманої гарантії (розділ 90)	Контррахунок (розділ 99)

Основні правила обліку доходів банку за кредитними операціями [33]:

- доходи відображаються за рахунками 6 класу Плану рахунків, *нарос- таючим підсумком*;
- облік процентних доходів здійснюється за *принципом нарахування та відповідності доходів і витрат*;
- процентні доходи визнаються із *застосуванням методу ефективної ставки відсотка*. Для її розрахунку визначаються потоки грошових коштів з урахуванням усіх умов договору кредиту, у тому числі включаються всі комісії та інші сплачені або отримані сторонами суми, що є невід’ємною частиною доходу за кредитом;
- будь-які різниці, що виникають між сумою визнаних за ефективною ставкою відсотка процентних доходів та нарахованих за номінальною процентною ставкою доходів за кредитом відображаються за рахунками з обліку *неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів*;
- амортизація дисконту (премії) за фінансовими інструментами здійснюється одночасно з нарахуванням процентів;
- *доходи обліковуються за ознакою строковості*: окремо нараховані до настання строку їх сплати і окремо – прострочені;

– для обрахування процентних доходів застосовуються такі методи визначення кількості днів: метод «факт/факт»; метод «факт/360»; метод «30/360»;

– *комісійні доходи* від кредитного обслуговування можуть *обліковуватися за касовим методом* (як комісії за одноразові послуги) або згідно з *принципом нарахування*, залежно від того, який підхід визначено обліковою політикою банку.

Таблиця 6.8 – Типові бухгалтерські проведення обліку процентних та комісійних доходів за кредитом

№ п/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	2	3	4
1. Нарахування процентних доходів за користування кредитом			
а	якщо дата нарахування та сплати не співпадають	Нараховані доходи за кредитними операціями (1 або 2 клас) (напр. 2208 «Нараховані доходи за кредитами на поточні потреби, що надані фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»)	Процентні доходи за кредитними операціями (6 клас) (напр. 6050 «Процентні доходи за кредитами овердрафт, що надані фізичним особам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»)
б	якщо дата нарахування та сплати співпадають	1001, 2600, 2620, 2625, 1200	Процентні доходи за кредитними операціями
2	Сплата процентів за кредитом по настанню строку	1001, 2600, 2620, 2625, 1200	Нараховані доходи за кредитними операціями
3	Визнання процентів за кредитом простроченими при їх несплаті	Прострочені нараховані доходи за кредитними операціями (1 або 2 клас)	Нараховані доходи за кредитними операціями
4	Часткове або повне погашення простроченої заборгованості за нарахованими доходами	1001, 2600, 2620, 2625, 1200	Прострочені нараховані доходи за кредитними операціями (1 або 2 клас) (2069 / 2209)
5	Амортизація дисконту за наданими кредитами	Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (1 або 2 клас) (напр. 2206 / 2066)	Процентні доходи за кредитними операціями (6 клас) (напр. 6050)
6	Амортизація премії за наданими кредитами	Процентні доходи за кредитними операціями (6 клас) (напр. 6050)	Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (1 або 2 клас) (напр. 2206 / 2066)

Продовження таблиці 6.8

1	2	3	4
1	Перерахування клієнтом комісії, що отримана під час надання кредиту	1001, 2600, 2620, 2625, 1200	Рахунок для обліку комісійних доходів за кредитне обслуговування (розділ 61)
2 Якщо комісійні доходи обліковуються згідно з принципом нарахування			
а	Нарахування комісійних доходів від кредитного обслуговування	3578 «Інші нараховані доходи»	Рахунок для обліку комісійних доходів за кредитне обслуговування (розділ 61)
б	сплата нарахованих комісійних доходів від кредитного обслуговування	1001, 2600, 2620, 2625, 1200	3578 «Інші нараховані доходи»
3. Отримання комісії, що є невід'ємною частиною кредиту, раніше часу надання кредиту			
а	на дату отримання банком суми комісії	1001, 2600, 2620, 2625, 1200	3600 «Доходи майбутніх періодів»
б	після надання кредиту сума комісії відображається на рахунку неамортизованого дисконту	3600 «Доходи майбутніх періодів»	Рахунки для обліку неамортизованої дисконту за наданими кредитами (1 або 2 клас)

6.4 Особливості бухгалтерського обліку окремих кредитних операцій

До кредитних операцій банку належать:

- кредитування за овердрафтом (кредитування рахунку);
- операції РЕПО;
- кредитування за овернайт;

Овердрафт (англ. overdraft – перевищення кредиту) – це короткостроковий кредит за поточним рахунком клієнта у межах встановленого ліміту, що дає змогу здійснювати розрахунки, коли коштів на поточному рахунку недостатньо [15]. В такому випадку банк списує кошти з рахунка клієнта в повному обсязі, тобто автоматично надає клієнту кредит на суму, що перевищує залишок коштів. Овердрафт відрізняється від звичайного кредиту тим, що для погашення заборгованості спрямовуються всі суми, що надходять на рахунок клієнта.

У процесі виникнення дебетового сальдо на рахунках клієнтів кредити овердрафт відображуються, відповідно, на поточних та карткових рахунках юридичних та фізичних осіб. Дебетове сальдо може виникнути під час прове-

дення операцій на поточних (карткових) рахунках клієнтів, за якими в угоді на розрахунково-касове обслуговування передбачено виникнення овердрафту. Проведення за дебетом цих рахунків виконуються автоматично у випадку оплати розрахункових документів клієнтів. Сума, яка відображується за дебетом цього рахунку, дорівнює різниці між сумою, зазначеною в розрахункових документах, та сумою залишку на поточному (картковому) рахунку клієнта. Але ця різниця не повинна перевищувати ліміт овердрафту, якщо це не передбачено в договорі на розрахунково-касове обслуговування [15]. В обліку зазначені операції відображуються бухгалтерськими проведеннями, поданими в таблиці 6.9.

Таблиця 6.9 – Типові бухгалтерські проведення з обліку облік кредитів овердрафт [15]

№ п/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Надання кредиту овердрафт	Рахунки клієнтів (напр. 2600, 2605, 2620, 2625, 2650, 2655)	Рахунки для обліку грошових коштів і банківських металів, рахунки клієнтів
2	Нарахування відсотків за кредитами овердрафт:		
	– наданими СГ	2607/2657	6020/6016
	– наданими фізичним особам	2627	6040
3	Відображення заборгованості за нарахованими процентними доходами за кредитом овердрафт, що не сплачена позичальником у визначений договором строк, наступного робочого дня:		
	– наданими СГ	2069	2607 (2657)
	– наданими фізичним особам	2209	2627
4	Відображення заборгованості за кредитом овердрафт, що не погашено у визначений договором термін:		
	– наданими СГ	2067	2600(2605)
	– наданими фізичним особам	2207	2620 (2625)

Операція РЕПО – операція купівлі (продажу) цінних паперів із зобов’язанням зворотного їх продажу (купівлі) через визначений строк за заздалегідь обумовленою ціною, що здійснюється на основі єдиного договору РЕПО [9].

За операцією РЕПО фінансові ризики та вигоди від володіння цінних паперів залишаються у продавця, а отже, не переходять до банку, який придбав цінні папери з умовою їхнього зворотного продажу. Це означає, в разі падіння вартості цінних паперів збитки несе продавець, а не банк, котрий їх купив. Відсотки, або дивіденди, за цими паперами отримує також продавець.

При здійсненні операції РЕПО банк-покупець отримує винагороду у вигляді обумовленого відсотка або різниці від продажу цінного паперу за ціною вищою, ніж ціна купівлі.

При проведенні операцій РЕПО в банках розрізняють два їх типи: **операція прямого РЕПО** – продаж цінних паперів банку з умовою їхнього викупу в покупця; **операція зворотного РЕПО** – купівля банком цінних паперів з умовою їхнього подальшого продажу продавцю.

За термінами здійснення операції РЕПО поділяються на безстрокові (до запитання), строкові та овернайт.

Для обліку операцій зворотного РЕПО використовуються такі активні рахунки: 1211 «Кошти, що надані НБУ за операціями РЕПО», 1522 «Кредити, що надані іншим банкам за операціями», 2010 «Кредити, що надані за операціями РЕПО суб'єктам господарювання».

Облік операцій РЕПО наведено в таблиці 6.10

Таблиця 6.10 – Бухгалтерські проводки з обліку операцій РЕПО [15]

№ п/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Відображення надання зобов'язань	9100	9900
2	За отримання зобов'язань	9900	9110
3	Перерахування коштів за операціями РЕПО (надання кредиту)	1211, 1522, 2010	1600, 2600
4	Отримання кредиту за операціями РЕПО	2600, 1500	1311, 1622
5	Нарахування доходів у вигляді відсотків	2018	6021
6	ЦП, що придбані за операцією РЕПО обліковуються кредитором як отримана застава за позабалансовим обліком	9500	9900
7	Погашення самого кредиту	1600, 2600	1211, 1522, 2010
8	Погашення відсотків	1600, 2600	2018

9	Списання цінних паперів, що були в заставі	9900	9500
---	--	------	------

Овернайт (англ. overnight – на ніч) – кредит, наданий чи отриманий на термін, що не перевищує одного операційного дня (без урахування неробочих 4 днів банку). Використовується виключно на міжбанківському ринку.

Банк обліковує кредити овернайт із використанням рахунків: 1310 П «Кредити овернайт, що отримані від НБУ шляхом рефінансування»; 1521 А «Кредити овернайт, що надані іншим банкам, які обліковуються за амортизованою собівартістю»; 1621 П «Кредити овернайт, що отримані від інших банків, які обліковуються за амортизованою собівартістю».

Кредити овернайт, що отримані від інших банків аналогічно до обліку наданих (отриманих) кредитів. Заборгованість за кредитами овернайт, які надані терміном на один робочий день і обертаються па міжбанківському ринку, у разі продовження початкової дати їх погашення, банк відображає за відповідними рахунками з обліку короткострокових або довгострокових кредитів залежно від терміну продовження договору. Банк здійснює бухгалтерський облік простроченої та безнадійної заборгованості за кредитами овернайт аналогічно до звичайних кредитів [15].

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. В чому полягає сутність кредитних операцій?
2. Які види кредитів можуть надаватись банком?
3. Назвіть основні етапи надання кредитів банківською установою.
4. На яких рахунках ведеться облік кредитних операцій?
5. Яким чином здійснюється фінансовий облік операцій за кредитами?
6. Назвіть рахунки для відображення кредитних операцій банку.
7. Розкрийте порядок обліку щодо видачі кредиту із відкриттям кредитної лінії.
8. Назвіть основні правила обліку доходів банку за кредитними операціями.
9. Висвітліть порядок обліку операцій за овердрафтом.
10. Як здійснюється облік операцій РЕПО?

12. На яких рахунках ведеться облік кредитів овернайт?

ТЕМА 7 ОБЛІК ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Основні питання

7.1 Депозитні операції банків та характеристика рахунків для відображення цих операцій в обліку

7.2 Облік розміщених депозитів на міжбанківському ринку

7.3 Облік залучених банком депозитів

7.4 Облік доходів і витрат за депозитними операціями

7.5 Облік зобов'язань банку перед Фондом гарантування вкладів фізичних осіб

7.1 Депозитні операції банків та характеристика рахунків для відображення цих операцій в обліку

Депозит (вклад) (лат. depositum- переданий на збереження) це грошові кошти або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений термін зберігання (чи без зазначення такого), під процент і підлягають виплаті вкладнику [32].

Банки мають право приймати вклади від юридичних та фізичних осіб виключно на підставі банківської ліцензії.

Банківські установи з метою формування оптимальної ресурсної бази для забезпечення банківської діяльності розробляють власну депозитну політику відповідно до чинного законодавства України. Так, банки встановлюють основні умови залучення банківського депозиту відповідного виду та оприлюднюють цю інформацію в установі банку в загальнодоступному для клієнтів місці або у засобах масової інформації. Для вкладників - фізичних осіб банк зобов'язаний установлювати однакові типові умови договору банківського депозиту.

Класифікацію депозитів банку зображено на рисунку 7.1.

Депозити на вимогу – це грошові кошти або банківські метали, що розміщені вкладниками в банках на умовах видачі вкладу (депозиту) на першу

вимогу вкладника або здійснення платежів за розпорядженням власника рахунку [32]. До цієї ж категорії відносяться і поточні рахунки. Перевага: можливість розпоряджатися грошима в будь-який момент (поповнюючи чи зменшуючи суму вкладу). Суттєвий недолік – значно нижча процентна ставка.

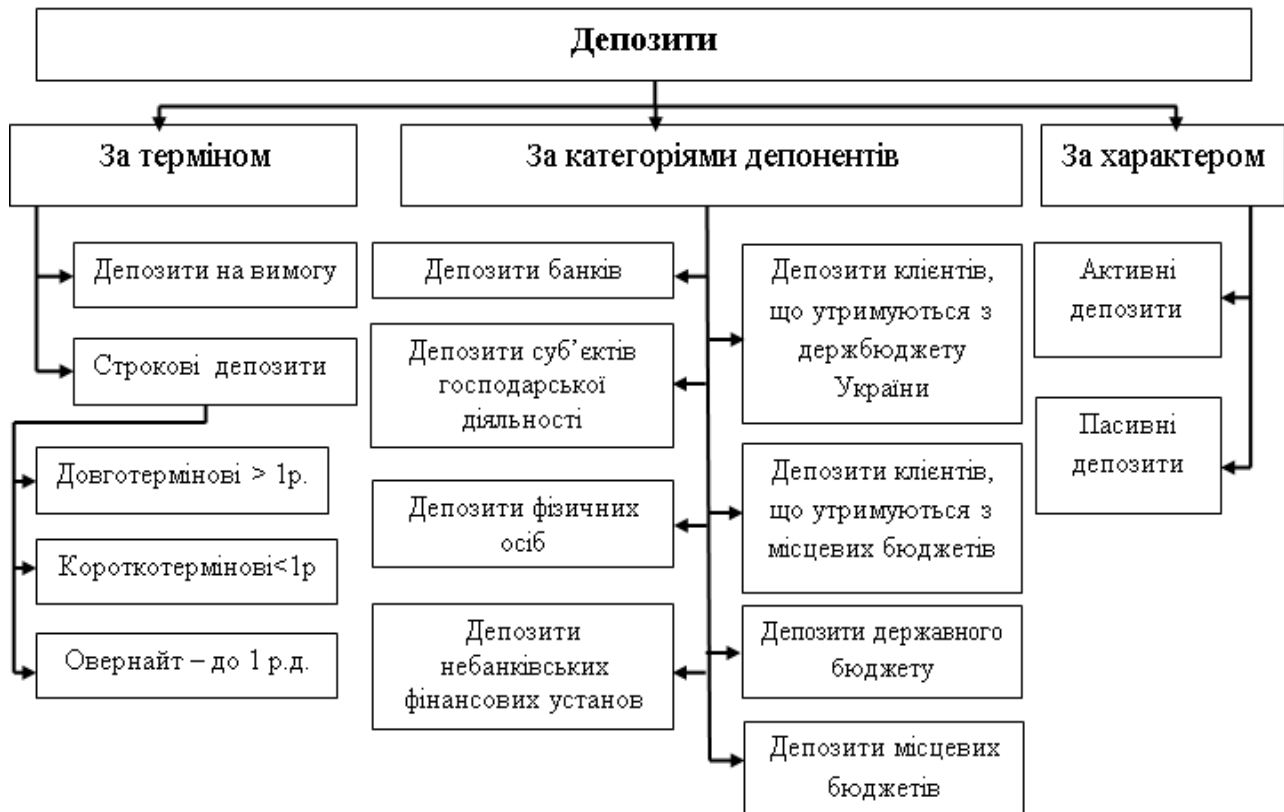

Рисунок 7.1 – Класифікація депозитів банку

Строкові депозити – це грошові кошти або банківські метали, розміщені вкладниками в банку на визначений договором строк [32]. Серед «строкових депозитів» існують такі різновиди як накопичувальні і ощадні вклади. Накопичувальний вклад можна поповнювати щомісячно, при цьому сума всіх накоплених коштів (в тому числі і процентів) виплачується в кінці строку. Головна перевага такого вкладу – можна накопичити на крупну покупку, наприклад на придбання автомобіля чи квартири. І ощадні і накопичувальні вклади можуть бути з капіталізацією процентів і без неї.

Капіталізація процентів – це збільшення загальної суми вкладу на суму нарахованих щомісячно процентів. Кожного місяця проценти будуть нараховуватись на суму вкладу і процентів за попередні місяці на протязі всього строку договору. З точки зору доходності вклад з капіталізацією

процентів найвигідніший.

Активні депозити – це кошти, розміщені банківською установою на депозитних рахунках іншого банку (тобто депозитні операції лише на міжбанківському ринку). **Пасивні депозити** – це кошти, залучені банком від різних клієнтів на депозитні рахунки.

Здійснюються депозитні операції банків на договірних засадах, шляхом укладання договорів банківського депозиту та банківського рахунка. Банк відображає в бухгалтерському обліку депозитні операції за відповідними рахунками Плану рахунків банків України залежно від категорії контрагентів, виду депозиту і термінів їх використання [10]. Банк обліковує строкові депозити за відповідними балансовими рахунками, використовуючи для обліку рахунки у межах групи цього рахунка (табл. 7.1).

Таблиця 7.1 – Класифікація груп депозитних рахунків за контрагентами та видами депозитів [10]

Контрагенти	Вид депозиту		Група рахунків
Національний банк України	Активні	На вимогу	120 Кошти на вимогу у НБУ
		Строкові	121 Строкові вклади (депозити) у НБУ
	Пасивні	На вимогу	130 Кореспондентський рахунок НБУ у банку
		Строкові	133 Строкові вклади (депозити) НБУ
Банківські установи	Активні	На вимогу	150 Кошти на вимогу в інших банках
		Строкові	151 Строкові вклади (депозит), що розміщені в інших банках
	Пасивні	На вимогу	160 Кошти на вимогу інших банків
		Строкові	161 Строкові вклади (депозит) інших банків
Суб'єкти господарювання	Пасивні	На вимогу	260 Кошти на вимогу суб'єктів господарювання
		Строкові	261 Строкові кошти суб'єктів господарювання
Фізичні особи	Пасивні	На вимогу	262 Кошти на вимогу фізичних осіб
		Строкові	263 Строкові кошти фізичних осіб

Аналітичний облік депозитних операцій ведуть відповідно до внутрішнього плану аналітичних рахунків. Аналітичні рахунки містять детальну інформацію про кожну депозитну операцію та її контрагента, що розкривається у

загальних та спеціальних обов'язкових параметрах.

Правила визнання в обліку депозитних операцій:

1) залучення банком вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб підтверджується договором [32]:

- банківського рахунка;
- банківського депозиту з видачею ощадної книжки;
- банківського депозиту з видачею ощадного (депозитного) сертифіката;
- банківського депозиту з видачею іншого документа, що підтверджує внесення грошової суми або банківських металів.

2) зарахування коштів на рахунок і повернення їх вкладнику здійснюється [22]:

– *для юридичних осіб*: гроші на депозитні рахунки перераховуються з поточних рахунків і повертаються банками в безготівковій формі на поточні рахунки юридичних осіб;

– *для фізичних осіб*: гроші на депозитні рахунки можуть бути внесені готівкою, перераховані з іншого депозитного або поточного рахунка і повертаються банками готівкою або в безготівковій формі на вказаний рахунок.

За депозитним рахунком можуть проводитися операції, пов'язані з реалізацією майнових прав на суму депозиту відповідно до укладених договорів застави.

3) проценти на депозит, відповідно до договору, нараховуються від дня, наступного за днем надходження до банку грошей, до дня, який передує їх поверненню вкладнику [32].

4) відображення доходів (витрат) за депозитом [32]:

Якщо під час первісного визнання банк визначає вартість депозиту за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова, то в обліку потрібно визнавати прибуток або збиток на суму різниці між справедливою вартістю депозиту та вартістю договору в кореспонденції з рахунками дисконту (премії).

Банк відображає в обліку процентні доходи і витрати за депозитами та амортизує дисконт (премію) із застосуванням ефективної ставки відсотка.

Сума дисконту (премії) має бути повністю амортизована на дату повернення депозиту.

Нарахування процентів та амортизація дисконту (премії) за депозитними операціями здійснюються одночасно та не рідше одного разу на місяць за кожним договором окремо. Якщо витрати сплачені на дату балансу, то банк може не відображати їх за рахунками нарахованих витрат.

5) виплата процентів за депозитом здійснюється в строки, що обумовлені в договорі. Якщо вклад повертається вкладникові до закінчення строку дії або до настання інших обставин, визначених договором, проценти виплачуються в розмірі процентів за вкладами на вимогу (якщо договором не встановлений вищий процент) [32]:

- *для юридичних осіб*: нараховані проценти можуть бути перераховані на поточний рахунок юридичної особи або на поповнення депозиту;

- *для фізичних осіб*: нараховані проценти можуть бути перераховані на їх поточний рахунок, на поповнення депозиту або видані готівкою.

6) виплата вкладнику суми депозиту і нарахованих за ним процентів здійснюється у [32]:

- **національній валюті**, якщо грошові кошти надійшли на депозитний рахунок у національній валюті;

- **валюті депозиту**, якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника – в іншій іноземній чи в національній валюті;

- **у банківських металах**, якщо депозитний рахунок відкритий у банківських металах, або за умов та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника - у національній валюті.

7) випуск і погашення ощадних (депозитних) сертифікатів [32]:

Ощадні (депозитні) сертифікати можуть випускатися за ініціативою банку:

- одноразово або серіями;
- іменними або на пред'явника;
- на вимогу або на строк.

Строк обігу ощадних (депозитних) сертифікатів установлюється від дати видачі сертифіката вкладнику (власнику сертифіката) до дати, з якої власник сертифіката отримав право вимоги депозиту.

При настанні строку вимоги депозиту банк здійснює платіж проти пред'явлення ощадного (депозитного) сертифіката.

Погашення та виплата процентів по сертифікатам, номінованим в національній валюті, здійснюються банками лише в національній валюті. А по сертифікатам в іноземній валюті – в іноземній валюті або у національній валюті за курсом НБУ на дату закінчення строку, що зазначений в ощадному (депозитному) сертифікаті, або на дату дострокового викупу сертифіката.

Розрахунки за придбані ощадні (депозитні) сертифікати та сплата грошових коштів за ними для юридичних осіб здійснюються лише в безготівковій формі, а для фізичних осіб здійснюються як у готівковій, так і в безготівковій формі. Бланки ощадних (депозитних) сертифікатів обліковуються за позабалансовим рахунком 9820 «Бланки цінних паперів».

7.2 Облік розміщених депозитів на міжбанківському ринку

Міжбанківський депозит – депозит, розміщений одним банком в іншому в межах кореспондентських відносин між ними.

Банки, що виходять на міжбанківські ринки, можуть набувати ролі [32]:

- позичальника (депозити обліковуються на пасивних рахунках як джерело залучених чи позичених коштів);
- власника коштів (депозити обліковуються на активних рахунках як заборгованість за розміщеними коштами).

Банк на дату укладення договору про розміщення або залучення коштів на міжбанківському ринку відображає за позабалансовими рахунками одночас-

но вимоги та зобов'язання відповідно до укладеного договору банківського вкладу (депозиту). У цьому разі здійснюються такі бухгалтерські проводки, які зображено у таблиці 7.2 [15].

Таблиця 7.2 – Бухгалтерські проведення, пов'язані з обліком розміщених на міжбанківському ринку депозитів

№	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	2	3	4
1	Відображення поза балансових вимог (на дату укладення депозитного договору)	9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами»	Контррахунок (990X)
2	Розміщення коштів на депозитний рахунок	Рахунок для обліку розміщених депозитів (напр. 1513 «Строкові вклади (депозити), що розміщені в інших банках, які обліковуються за амортизованою собівартістю»)	Кореспондентський рахунок (напр. 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»)
	Списання суми депозиту з позабалансу (при укладанні договору раніше отримання коштів)	Контррахунок (990X)	9350 А
3	При розміщенні коштів на депозит за ставкою нижчою ринкової, банк визнає збиток (на різницю між номінальною та справедливою вартістю депозиту)	7398 «Витрати під час первісного визнання фінансових зобов'язань за вартістю, вищою/ нижчою, ніж справедлива»	1516 «Неамортизована премія/дисконт за строковими вкладками (депозитами), що розміщені в інших банках, які обліковуються за амортизованою собівартістю»
4	У разі розміщення коштів на депозит за ставкою вищою ринкової, банк визнає прибуток (на різницю між номінальною та справедливою вартістю депозиту)	1516 «Неамортизована премія/дисконт за строковими вкладками (депозитами), що розміщені в інших банках, які обліковуються за амортизованою собівартістю»	6398 «Дохід під час первісного визнання фінансових зобов'язань за вартістю, вищою/нижчою, ніж справедлива»
5	Повернення розміщеного депозиту	Кореспондентський рахунок (1200)	Рахунок для обліку розміщених депозитів

7.3 Облік залучених банком депозитів

Номіналом депозиту вважається сума, що вказана в депозитному договорі. Номінал депозиту обліковується двома основними способами, що залежать від умов, прописаних у депозитному договорі:

– перший спосіб відображує номінал депозиту, якщо відсотки виплачуються авансом. Банк відображує в бухгалтерському обліку суму залученого вкладу (депозиту) з оплатою відсотків авансом та/або сплатою банком комісій, що є невід’ємною частиною залученого вкладу (депозиту) [15];

– другий спосіб залучення депозиту характеризується виплатою відсотків за період, тобто через визначений договором термін.

Відсотки на вклад (депозит), залучений відповідно до договору банківського вкладу (депозиту), нараховуються від дня, наступного за днем надходження до банку грошових коштів або банківських металів, до дня, який передуює поверненню грошових коштів або банківських металів вкладнику або списанню з вкладного (депозитного) рахунку вкладника з інших підстав [15; 32].

За кредитом проводяться суми коштів, що зараховані на депозит, а **за дебетом** вказаних рахунків обліковуються суми повернених депозитів. Залишок рахунків відображує суму коштів, які знаходяться у користуванні банком, власником яких є фізична особа (табл. 7.3).

Таблиця 7.3 – Бухгалтерські проведення пов’язані з обліком залучених депозитів

Зміст операцій	Кореспонденція рахунків	
	Д-т	К-т
1. Залучення депозитів від фізичних та юридичних осіб	Рахунок для обліку готівкових коштів, рахунки клієнтів (напр. 1001, 2600)	Рахунок для обліку залучених депозитів (напр. 2610 «Строкові вклади (депозити) СГ», 2630 «Строкові вклади (депозити) фізичних осіб»
2. При залученні депозиту за ставкою нижчою, ніж ринкова, банк визнає прибуток (на різницю між номінальною і справедливою вартістю депозиту)	Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за залученими депозитами (напр. 1616 / 2616 / 2636)	6398 «Дохід під час первісного визнання фінансових зобов’язань за вартістю, вищою/нижчою, ніж справедлива»
3. При залученні депозиту за ставкою, вищою, ніж ринкова, банк визнає збиток (на різницю між номінальною і справедливою вартістю депозиту)	7398 «Витрати під час первісного визнання фінансових зобов’язань за вартістю, вищою/нижчою, ніж справедлива»	Рахунки для обліку неамортизованої премії за залученими депозитами (напр. 1616 / 2616 / 2636)
4. Повернення коштів з депозитного рахунку вкладнику фізичних та юридичних осіб	Рахунок для обліку залучених депозитів	Рахунок для обліку готівкових коштів, рахунки клієнтів

Залучення коштів на депозит здійснюється за процентною ставкою, що визначається депозитним договором. Для розрахунку нарахованих відсотків банки можуть використовувати номінальну або фактичну відсоткову ставку [15].

Номінальна відсоткова ставка – це ставка, за якої величина сум нарахованих відсотків визначається множенням процентної ставки на номінал депозиту без капіталізації раніше отриманих відсотків за формулою 7.1 [15; 30]:

$$I = p \times i \times n / T, \quad (7.1)$$

де I – сума відсоток за період;

p – сума номіналу депозиту;

I – номінальна відсоткова ставка (у сотих частках);

n – кількість днів;

T – максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Фактична процентна ставка – це ставка, розрахована застосуванням номінальної ставки до номіналу депозиту, збільшеного на суму сплачених раніше відсотків. За умови застосування фактичної ставки величина майбутніх сплачених сум розраховується за формулою 7.2:

$$P = \sum \frac{l_n}{(1 + i)^n}, \quad (7.2)$$

де P – сума номіналу депозиту;

l_n – сума майбутнього платежу наприкінці періоду n ;

i – річна процентна ставка (у сотих частках);

n – період, за який здійснюється платіж, у річному обчисленні.

Якщо депозитна операція відображується лише двома потоками – залучення депозиту та сплата номіналу депозиту й відсотків, то фактична річна процентна ставка розраховується за формулою 7.3:

$$i = \sqrt[n]{\frac{S}{P}} - 1, \quad (7.3)$$

де S – нарощена сума депозиту наприкінці періоду, тобто номінал депозиту плюс відсотки;

P – сума номіналу депозиту;

n – термін депозиту в річному обчисленні.

Сума нарахованих відсотків за депозитом у разі використання фактичної річної процентна ставки розраховується за формулою 7.4.

$$i = S \times (\sqrt[n]{1+i} - 1) \quad (7.4)$$

де I – сума відсотків за поточний період;

S – нарощена сума депозиту наприкінці попереднього періоду, тобто номінал депозиту плюс відсотки;

i – річна фактична відсоткова ставка;

n – кількість періодів, за якими нараховуються відсотки.

При розрахунку процентних доходів та витрат за депозитами застосовуються такі методи визначення кількості днів: метод «факт/факт»; метод «факт/360»; метод «30/360».

Розглянемо типові бухгалтерські проведення обліку витрат банків за залученими депозитами та розміщеними депозитами в таблиці 7.4.

Таблиця 7.4 – Бухгалтерські проведення обліку витрат банків за залученими та облік доходів за розміщеним депозитами

Зміст операцій	Кореспонденція рахунків	
	Д-т	К-т
Нарахування процентних витрат за депозитами	Рахунки для обліку процентних витрат за депозитами (7 клас) (напр. 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»)	Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за депозитами (1 або 2 клас) (напр. 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб»)
Амортизація дисконту за залученими депозитами	Рахунки для обліку процентних витрат за депозитами (7 клас) (напр. 7041)	Рахунки для обліку неамортизованого дисконту (1 або 2 клас) (напр. 2636 «Неамортизований дисконт за строковими коштами фізичних осіб»)
Амортизація премії за залученими депозитами	Рахунки для обліку неамортизованої премії (1 або 2 клас) (напр. 2636)	Рахунки для обліку процентних витрат за депозитами (7 клас) (напр. 7041)
Виплата процентів вкладнику після нарахування	Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за депозитами (1 або 2 клас) (напр. 2638)	1001, 2620, 1200
Виплата процентів вкладнику відбувається без нарахування	Рахунки для обліку процентних витрат за депозитами (7 клас) (напр. 7041)	1001, 2620, 1200

7.5 Облік зобов'язань банку перед Фондом гарантування вкладів фізичних осіб

З метою захисту прав та інтересів вкладників фізичних осіб в Україні у вересні 1998 року було створено *Фонд гарантування вкладів фізичних осіб*. Основним завданням Фонду є: забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб; виведення неплатоспроможних банків з ринку. Діяльність фонду регулюється Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [5].

Керівним органом Фонду є Адміністративна рада, яку формують, делегуючи до неї двох представників Кабінету Міністрів України, двох представників НБУ та одного представника асоціації банків. В Україні учасниками Фонду є банки, філії іноземних банків, які мають банківську ліцензію на право здійснювати банківську діяльність та свідоцтво учасника Фонду, окрім ВАТ «Державний ощадний банк України». Інші види фінансово-кредитних установ не є учасниками Фонду.

Кожному вкладнику учасників Фонду гарантується відшкодування коштів за вкладами, зокрема відсотків, у розмірі загальної суми вкладів, але не більше за визначену чинним законодавством України гарантовану суму. Сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладами не може бути меншою 200000 гривень [5]. Вклади фізичних осіб, залучені банком, філією іноземного банку до моменту переведення його до категорії тимчасових учасників, гарантуються Фондом. Вклади, залучені банком після переведення його до категорії тимчасових учасників, не гарантуються Фондом.

Початковий збір до Фонду в розмірі одного відсотка зареєстрованого статутного капіталу банку банки-учасники перераховують на рахунок Фонду протягом тридцяти календарних днів з дня одержання банківської ліцензії на здійснення банківської діяльності. Загальний обсяг регулярного збору до Фонду банк розраховує консолідовано два рази на рік станом на 31 грудня року, що передує поточному, та 30 червня поточного року, в розмірі 0,25 відсотка від за-

гальної суми вкладів, які розміщують фізичні особи на іменних рахунках, на договірних засадах, враховуючи проценти за вкладами та ощадні сертифікати [5].

Фонд гарантує вкладникам фізичним особам банків-учасників повернення коштів: у готівковій або безготівковій формі; у валюті України або в іноземній валюті; розміщені на договірних засадах на іменних рахунках чи залучені у формі випуску іменних ощадних сертифікатів банками-учасниками Фонду.

Основні бухгалтерські проведення під час розрахунку банківських установ із Фондом наведено у таблиці 7.5.

Таблиця 7.5 – Типові проведення щодо обліку розрахунків банків учасників із Фондом гарантування вкладів фізичних осіб

Зміст операції	Періодичність здійснення	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1. Віднесення на витрати нарахованих до ФГВФО сум:			
– початкового збору;	Одноразово	7418 «Відрахування до ФГВФО»	3623 Кредиторська заборгованість за зборами до ФГВФО
– сум регулярного збору	Щомісяця		
2. Перерахування нарахованого регулярного збору до ФГВФО банками-учасниками	Щокварталу рівними частками до 15 числа місяця, наступного за звітним	3623 Кредиторська заборгованість за зборами до ФГВФО	1200 Кореспондентські рахунки банку в НБУ

Банк-учасник у термін до 1 березня та 1 вересня поточного року надає Фонду розрахунок регулярного збору за формою відповідно до Положення про порядок нарахування і сплати зборів до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, затвердженого рішенням Адміністративної ради ФГВФО [5].

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Дайте визначення вкладу (депозиту), яке наводиться в банківському законодавстві України.
2. За якими ознаками і на які види класифікуються банківські вклади?
3. Якими нормативно-правовими актами НБУ регламентуються питання, пов'язані з проведенням депозитних операцій та їх відображенням у бухгалтерському обліку банків України?
4. За якою вартістю банки мають оцінювати вклади (депозити) під час первісного визнання та після первісного визнання?
5. У чому полягає суть методу ефективної ставки відсотка?
6. Що таке амортизована собівартість фінансового зобов'язання?
7. На яких банківських рахунках зберігаються кошти клієнтів на вимогу?
8. Якими бухгалтерськими проводками відображається нарахування і сплата банком процентних витрат в національній валюті за коштами на вимогу клієнтів?
9. За якими рахунками відображаються в бухгалтерському обліку банку строкові кошти клієнтів?
10. Що має визнавати банк в бухгалтерському обліку, якщо під час первісного визнання він залучає кошти на вклад за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова?
11. Якими бухгалтерськими проводками відображається нарахування і сплата банком процентних витрат в національній та іноземній валюті за строковими коштами клієнтів?
12. Якими бухгалтерськими записами супроводжується амортизація дисконту (премії) за строковими коштами клієнтів?
13. Якими бухгалтерськими записами відображаються операції з повернення вкладнику депозиту у визначений договором строк?
17. За якими рахунками відображаються в бухгалтерському обліку розрахунків банків учасників із Фондом гарантування вкладів фізичних осіб?

ТЕМА 8 ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Основні питання

8.1 Організація облікового процесу операцій з цінними паперами

8.2 Характеристика рахунків для обліку операцій з цінними паперами

8.3 Загальні принципи оцінювання та обліку цінних паперів у портфелях банку

8.4 Облік цінних паперів у торговому портфелі банку

8.5 Облік цінних паперів у портфелі банку на продаж

8.6 Облік цінних паперів у портфелі банку до погашення

8.1 Організація облікового процесу операцій з цінними паперами

Важливе місце у фінансовій системі держави займає ринок цінних паперів (фондовий ринок), оскільки є її важливою складовою частиною зі своєю організаційно-функціональною специфікою та власною інфраструктурою.

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) – сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) [9].

Учасниками (суб'єктами) фондового ринку є:

– **емітент** – юридичні особи, органи місцевого самоврядування та держава, в особі уповноважених нею органів державної влади, які від свого імені розміщують емісійні цінні папери та беруть зобов'язання перед їхніми власниками [9];

– **інвестори в цінні папери** – фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства [9];

– **саморегулювальна** організація професійних учасників фондового ринку – неприбуткове об'єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з торгівлі цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність [9];

– **професійні учасники фондового ринку** – юридичні особи, які на підставі ліцензії, виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність.

Фондовий ринок поділяється на:

- **первинний ринок ЦП**, де розміщуються цінні папери;
- **вторинний ринок ЦП**, де реалізується обіг (купівля-продаж) ЦП.

Об'єктами (інструментами) фондового ринку є **цінні папери** – документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила чи видала, і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передавання прав іншим особам.

Цінні папери поділяються:

1. За порядком їх розміщення (видачі): неемісійні та емісійні.

Емісійні цінні папери – цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент). До них належать: акції; облігації підприємств; облігації місцевих позик; державні облігації України; іпотечні сертифікати; іпотечні облігації; сертифікати фондів операцій з нерухомістю (ФОН); інвестиційні сертифікати; казначейські зобов'язання України. Цінні папери, що не належать згідно із цим Законом до емісійних цінних паперів, можуть бути визнані такими Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, якщо, це не суперечить спеціальним законам про ці групи та/або види цінних паперів [9].

Емісійні ЦП одного випуску можуть існувати лише в одній формі, а неемісійні – виключно в документарній формі [9].

2. За формою існування:

- документарні;
- бездокументарні.

Емісійні цінні папери одного випуску можуть існувати лише в одній формі, а неемісійні – виключно в документарній формі.

3. За формою випуску:

- іменні – права, посвідчені цінним папером, належать особі, зазначеній у цінному папері;
- ордерні – права, посвідчені цінним папером, належать особі, зазначеній у цінному папері, яка може сама здійснити ці права або призначити своїм розпорядженням (наказом) іншу уповноважену особу.

Банки на ринку цінних паперів можуть виступати в якості емітентів цінних паперів, інвесторів, купуючи цінні папери за власні кошти, в ролі посередників при операціях з цінними паперами, а також в якості депозитарію, тобто можуть здійснювати облік цінних паперів та вести реєстр акціонерів (рис. 8.1).

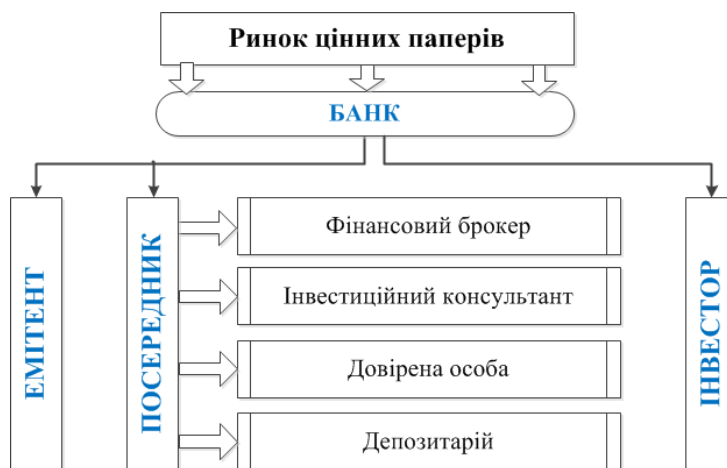

Рисунок 8.1 – Місце банків на ринку цінних паперів

Банки самостійно організовують обліковий процес операцій з цінними паперами з метою формування єдиної методологічної основи облікових процедур загалом по банку, а також відображення повної та достовірної інформації на реєстрах аналітичного та синтетичного обліку.

Обліковий процес операцій з цінними паперами налічує такі етапи:

- Заповнення, збирання та обробка первинних документів, які є підставою для здійснення операцій з цінними паперами.
- Систематизація інформації на рахунках аналітичного та синтетичного обліку.
- Складання фінансової та статистичної звітності.
- Здійснення контролю за діяльністю банку з цінними паперами.

Отриману первинну інформацію реєструють у документах, які мають юридичну силу і є підставою для відкриття рахунків бухгалтерського обліку. Первинні документи та аналітичні реєстри містять інформацію про реквізити цінних паперів та контрагентів, які беруть участь в операції.

Прийняті до обліку первинні документи за операціями з цінними паперами систематизують та відображають на взаємопов'язаних рахунках бухгалтерського обліку, залежно від класифікації портфеля цінних паперів у реєстрах синтетичного та аналітичного обліку.

8.2 Характеристика рахунків для обліку операцій з цінними паперами

Бухгалтерський облік операцій із цінними паперами здійснюється із використанням балансових та позабалансових рахунків Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, що надані в таблиці 8.1 [10].

Детальну інформацію про кожного контрагента, емітента цінних паперів і кожну операцію з розміщення, обігу, сплати доходу та погашення власних і придбаних цінних паперів фіксують на рівні аналітичного обліку на аналітичних рахунках.

Кожен рахунок аналітичного обліку операцій з цінними паперами має обов'язкові та спеціальні параметри

Таблиця 8.1 – Відображення цінних паперів у Плані рахунків банків

Група	Зміст рахунка
1	2
Клас1. Казначейські та міжбанківські операції	
140	Боргові цінні папери, що рефінансуються НБУ, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки
141	Боргові цінні папери, що рефінансуються НБУ, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід
142	Боргові ЦП, що рефінансуються НБУ, які обліковуються за амортизованою собівартістю
143	Депозитні сертифікати НБУ, розміщені в банках України, що обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід
144	Депозитні сертифікати НБУ, розміщені в банках України, що обліковуються за амортизованою собівартістю

Продовження таблиці 8.1

1	2
Клас 3 Операції з цінними паперами та інші активи і зобов'язання	
300	Акції, та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки
301	Боргові ЦП, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки
310	Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід
311	Боргові ЦП, які обліковуються за справедливою вартістю через інший сукупний дохід
321	Боргові цінні папери, які обліковуються за амортизованою собівартістю
330	Цінні папери власного боргу, випущені банком, які обліковуються за амортизованою собівартістю
331	Цінні папери власного боргу, випущені банком, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки
332	Ощадні (депозитні) сертифікати, випущені банком, які обліковуються за амортизованою собівартістю
333	Ощадні (депозитні) сертифікати, випущені банком, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки
Клас 4 Фінансові та капітальні інвестиції	
410	Інвестиції в асоційовані компанії
420	Інвестиції в дочірні компанії
Клас 9 Позабалансові рахунки	
930	Цінні папери до отримання за операціями андеррайтингу
931	Цінні папери до відправлення за операціями андеррайтингу
970	Цінні папери та інші активи клієнтів на зберіганні (рах. 9702 Цінні папери на зберіганні; 9704 Цінні папери клієнтів згідно з договором доручення (комісії))
981	Інші цінності і документи (рах.9811 «Отримані дозволи на випуск цінних паперів»)
982	Бланки цінних паперів та бланки суворого обліку (рах.9820 «Бланки ЦП»)
989	Документи та цінності в підзвіті та в дорозі (рах. 9890 «Бланки цінних паперів в підзвіті»; 9891 «Бланки цінних паперів в дорозі»)

Загальними обов'язковими параметрами аналітичного рахунка операцій з цінними паперами є:

- номер аналітичного рахунка;
- номер балансового (позабалансового) рахунка;
- код контрагента;
- код валюти,
- характеристика аналітичного рахунка.

Спеціальними параметрами рахунків з обліку цінних паперів є: *термін погашення та місце емісії цінних паперів*.

8.3 Загальні принципи оцінювання та обліку цінних паперів у портфелях банку

Фінансові інвестиції – це фінансові активи, які утримуються банком з метою збільшення прибутку (процентів, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора.

До фінансових інвестицій належать [16]:

- придбані боргові цінні папери;
- акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком;
- інвестиції в асоційовані та дочірні компанії;
- інші фінансові інвестиції, що не оформлені цінними паперами.

Банківський портфель ЦП – це сукупність усіх придбаних та отриманих банком ЦП, право на володіння, користування та розпорядження якими належить банку та які згруповані за їх типами і призначенням [51].

Ця категорія походить від італійського *portafoglio*, що утворене від латинських слів *portare* – «носити» і *foglio* – «аркуш» або «аркуш паперу».

В таблиці 8.2 представлені основні види фінансових інвестицій банку та способи їх оцінки, а на рисунку 8.2 визначено етапи здійснення обліку операцій з цінними паперами.

Таблиця 8.2 – Види фінансових інвестицій банку та способи їх оцінки [16].

Визначення	Торговий портфель	Портфель на продаж	Портфель до погашення	Інвестиції в асоційовані та дочірні компанії
1	2	3	4	5
Характеристика пакету ЦП	високоліквідні ЦП, що обертаються на активному ринку	для ЦП немає активно-го ринку (не можуть бути віднесені до торгового портфелю)	боргові ЦП з фіксованим строком погашення, з фіксованими платежами або з платежами, що можна визначити	інвестиції до статутних капіталів компаній, які відповідають критеріям асоційованого або дочірнього підприємства згідно з ГКУ

Продовження таблиці 8.2

1	2		3		4	5
Наміри банку щодо придбання і утримання ЦП	перепродаж для отримання прибутку від короткострокових коливань ціни		перепродаж		утримання до дати погашення	вирішальний вплив на керівництво чи контроль над компанією
Типи ЦП	акції	боргові ЦП	акції	боргові ЦП	боргові ЦП	акції (паї)
Спосіб оцінки	Справедлива вартість		Собівартість/ Справедлива вартість	Справедлива вартість	Амортизована собівартість	Собівартість (первісне визнання)/ Справедлива вартість / Методом участі у капіталі
Групи рахунків з Плану рахунків	300	140, 301	310	141, 143, 311	142, 144, 321	410, 420

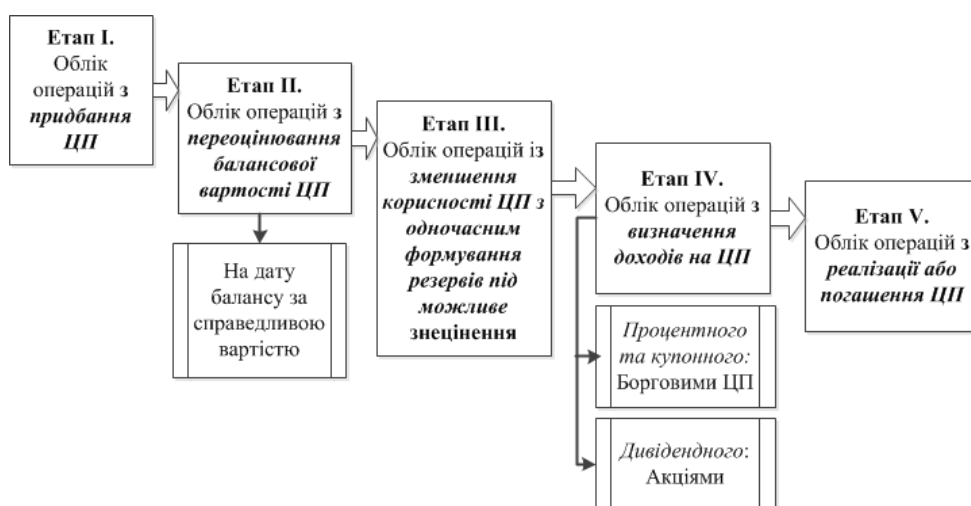

Рисунок 8.2 – Етапи здійснення обліку операцій з ЦП

Основні правила оцінки та обліку фінансових інвестицій банку [16]:

- для обліку купівлі / продажу фінансових інвестицій використовують *дату операції* або *дату розрахунку* (відповідно до облікової політики до всіх придбань і продажів фінансових інвестицій однієї категорії);
- зміна *справедливої вартості* придбаних фінансових інвестицій (крім фінансових інвестицій, що обліковуються за собівартістю або амортизованою

собівартістю) відображається у період між датою операції та *датою розрахунку* за рахунками **класу 6** (для фінансових інвестицій, які обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки) та рахунками капіталу **класу 5** (для фінансових інвестицій у портфелі на продаж);

– під час первісного визнання банк відображає в обліку фінансові інвестиції, що оцінюються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки *за справедливою вартістю без урахування витрат на операції*. Витрати на операції з придбання таких фінансових інвестицій відображаються за рахунками витрат на дату їх здійснення. Усі інші фінансові інвестиції під час первісного визнання оцінюються *за справедливою вартістю, до якої додаються витрати на операції*;

– *процентний дохід* за борговими цінними паперами визнається *за ефективною ставкою відсотка* протягом періоду від дати їх придбання до дати припинення визнання (продаж, погашення);

– банк може визнавати *процентний дохід* за борговими цінними паперами, що оцінюються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, окремо або у складі суми переоцінки до справедливої вартості відповідно до облікової політики;

– банк визнає за цінними паперами з нефіксованим прибутком доходи у вигляді *дивідендів на дату встановлення прав на їх отримання*;

– *прибуток або збиток* під час первісного визнання відображається за рахунками 6 або 7 класу відповідно на суму різниці між справедливою вартістю фінансових інвестицій (крім інвестицій в асоційовані та дочірні компанії) та сумою договору (без урахування витрат на операції) в кореспонденції з рахунками дисконту (премії). Банк за всіма фінансовими інвестиціями, крім тих, що обліковуються за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, здійснює аналіз на зменшення їх корисності. Зменшення корисності визначається на кожну дату балансу шляхом *формування оціночних резервів*, якщо є об'єктивні докази подій, що мають вплив на очікувані майбутні грошові потоки за фінансовими інвестиціями

8.4 Облік цінних паперів у торговому портфелі банку

У торговому портфелі банку обліковуються дві групи цінних паперів:

Акції. Для їх обліку використовують рахунки групи 300 «Акції, та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки». Такий облік ведеться у розрізі емітентів:

– *банків* (рахунок 3002 А «Акції, що випущені банками, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»);

– *небанківських фінансових установ* (рахунок 3003 А «Акції, що випущені небанківськими фінансовими установами, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»);

– *інших підприємств і організацій* (рахунок 3005 А «Інші цінні папери з нефіксованим прибутком, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»).

Придбання таких акцій на дату балансу відображається за *справедливою вартістю*, хоча на момент придбання на баланс банку вони заносяться за ціною придбання, тобто собівартістю.

Боргові цінні папери – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться: облігації підприємств; державні облігації України; облігації місцевих позик; казначейські зобов'язання України; ощадні (депозитні) сертифікати; векселі; облігації міжнародних фінансових організацій; облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; іпотечні цінні папери [9]. Для їх обліку використовуються рахунки наступних груп: 140 «Боргові цінні папери, що рефінансуються НБУ, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»; 301 «Боргові ЦП, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»

Боргові ЦП можуть бути придбані з дисконтом або премією, використовуються наступні рахунки: 1406 АП «Неамортизована премія/дисконт за борго-

вими цінними паперами, що рефінансуються НБУ, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»; 3016 АП «Неамортизована премія/дисконт за борговими цінними паперами, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки» (табл. 8.3).

Таблиця 8.3 – Бухгалтерські проведення з обліку ЦП у торговому портфелі банку

№ п/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків		Сума
		Д-т	К-т	
1	2	3	4	5
1	Відображення на позабалансових рахунках вартості придбаних ЦП (на дату операції)	9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами	9900 «Контррахунок»	на суму справедливої вартості ЦП до отримання
		9900 «Контррахунок»	9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами»	на суму коштів до сплати
2	Списання з позабалансових рахунків вартості придбаних ЦП	9900	9350	на суму справедливої вартості ЦП до отримання
		9360	9900	на суму коштів до сплати
3	Відображення вартості акцій на балансових рахунках	Рахунок для обліку ЦП (3002/ 3003/3005)	Поточний рахунок /Коррахунок	на суму сплачених коштів
Визнання та отримання доходів за цінними паперами				
1	Нарахування доходів	3008 «Нараховані доходи за акціями та іншими ЦП з нефіксованим прибутком, які обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»	6300 «Дохід у вигляді дивідендів за акціями, що обліковуються за справедливою вартістю через прибутки/збитки»	на суму дивідендів

Продовження таблиці 8.3

1	2	3	4	5
2	На суму отриманих дивідендів	Поточний рахунок /Коррахунок	3008	на суму дивідендів
Продаж цінних паперів				
1	Відображення на позабалансових рахунках вартості проданих ЦП (на дату продажу)	9350	9900	на суму коштів
		9900	9360	на суму справедливої вартості ЦП до відправлення
2	Списання з позабалансових рахунків вартості проданих ЦП	9900	9350	на суму коштів до отримання
		9360	9900	на суму справедливої вартості ЦП до відправлення

8.5 Облік цінних паперів у портфелі банку на продаж

У даному портфелі обліковуються боргові ЦП, акції та ЦП в торговому портфелі, ЦП з фіксованою датою погашення, які не планується утримувати до дати погашення, ЦП реалізація яких планується в зв'язку з потребами ліквідності або зміною процентних ринкових ставок; акції та боргові ЦП, за якими неможливо достовірно визначити справедливую вартість; фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, що придбані та утримуються виключно для продажу протягом 1 року (табл. 8.4)

Таблиця 8.4 – Бухгалтерські проведення з обліку ЦП у портфелі банку на продаж

№ п/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків		Сума
		Д-т	К-т	
1	Відображення вартості боргових цінних паперів (на дату операції)	Рахунок для обліку ЦП (1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1430, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114)		на суму номіналу
		Рахунок неамортизованої премії (1416, 1436, 3116)	Рахунок неамортизованої дисконту (1416, 1436, 3116)	на суму премії або дисконту
		Нараховані доходи (1418, 1438, 3118)		на суму накопичених процентів на суму накопичених процентів
			3641 «Кредиторська заборгованість за розрахунками за ЦП для банку»	на суму вартості придбання

Продовження таблиці 8.4

№ п/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків		Сума
		Д-т	К-т	
2	Відображення вартості акцій (на дату операції)	Рахунок для обліку цінних паперів (3102,3103, 3105)	3641	на суму вартості придбання
3	Розрахунок за придбані ЦП (на дату розрахунку)	3641	Поточний рахунок /Коррахунок	на суму сплачених коштів
4	Нарахування процентів за борговими цінними паперами	Нараховані доходи (1418, 1438, 3118)	Процентні доходи (6050, 6052,6054)	на суму процентів
5	Надходження коштів за нарахованими процентами	Поточний рахунок /Коррахунок	Нараховані доходи (1418, 1438, 3118)	на суму отриманих процентів
6	Амортизація дисконту за борговими ЦП	Рахунок неамортизованого дисконту (1416, 1436, 3116)	Процентні доходи (6050, 6052, 6054)	на суму амортизації
7	Амортизація премії за борговими ЦП	Процентні доходи (6050, 6052, 6054)	Рахунок неамортизованого премії (1416, 1436, 3116)	на суму амортизації
8	Нарахування дивідендів	3108	6300	на суму дивідендів
9	Отримання дивідендів	Поточний рахунок /Коррахунок	3108	на суму отриманих дивідендів

8.6 Облік цінних паперів у портфелі банку до погашення

В даному портфелі обліковуються придбані боргові ЦП з фіксованими платежами та фіксованим строком погашення. Банк не має безперечного наміру утримувати цінні папери до погашення, якщо [16]:

- 1) має намір утримувати цінні папери протягом невизначеного часу;
- 2) готовий продати їх у разі змін ринкових ставок відсотка, ризиків, потреб ліквідності, наявності альтернативних інвестицій і доходу від них, зміни джерел і строків фінансування;
- 3) умови випуску безстрокових боргових цінних паперів передбачають сплату відсотків протягом невизначеного часу (тобто немає фіксованого строку погашення);
- 4) емітент має право погасити цінні папери сумою, значно меншою, ніж їх амортизована собівартість.

Боргові цінні папери при придбанні оцінюють і відображують у бухгалтерському обліку за собівартістю у розрізі елементів:

- номінальна вартість;
- дисконт або премія;
- сума накопичених процентів на дату придбання.

Комісійні витрати та інші витрати, пов'язані з придбанням боргових цінних паперів, збільшують суму премії (дисконту) на дату їх придбання.

Операції із придбання, визнання та отримання доходів, погашення боргових цінних паперів в портфелі до погашення відображаються аналогічно до вказаних операцій за цінними паперами в портфелі на продаж.

При цьому використовуються рахунки:

- для обліку номіналу цінних паперів: 1420 А, 1421 А, 1422 А, 1423 А, 1424 А, 1440 А, 3210 А, 3211 А, 3212 А, 3213 А, 3214 А;
- для обліку нарахованих процентів: 1428 А, 1448 А, 3218 А;
- для обліку премії/дисконту: 1426 АП, 1446 АП, 3216 АП;
- для обліку процентних доходів: 6050 АП, 6052 АП, 6054 АП

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Назвіть учасників фондового ринку
2. Що є об'єктами (інструментами) фондового ринку?
3. Поняття та класифікація операцій з цінними паперами
4. Назвіть етапи операцій з цінними паперами
5. Охарактеризуйте рахунки обліку операцій з цінними паперами.
6. Як можна класифікувати інвестиції банку в цінні папери для цілей фінансового обліку?
7. За якими основними правилами оцінки в обліку банку відображуються фінансові інвестиції?
8. Які цінні папери можна віднести до торгового портфеля?
9. Які ЦП можна віднести до портфелю на продаж та до погашення?
10. На яких рахунках ведеться облік ЦП, що придбані в торговий портфель?

11 Охарактеризуйте порядок обліку реалізації (продажу) цінних паперів з портфеля на продаж на дату розрахунку.

12. На яких рахунках ведеться облік цінних паперів у портфелі банку до погашення?

ТЕМА 9 ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ В ІНОЗЕМНІЙ ВАЛЮТІ

Основні питання

9.1 Організація обліку валютних операцій банків.

9.2 Характеристика рахунків для відображення в обліку валютних операцій.

9.3 Облік обмінних операцій банку з іноземною валютою.

9.4 Облік безготівкових операцій з купівлі та продажу іноземної валюти за дорученням клієнтів.

9.1 Організація обліку валютних операцій банків

Банківські установи мають право здійснювати валютні операції тільки після отримання генеральної ліцензії від НБУ (Постанова правління НБУ від 15 серпня 2011 року № 281 «Положення про порядок надання банкам і філіям іноземних банків генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій»).

Валютні операції банків – це [35]:

– операції, пов’язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;

– операції, пов’язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов’язань, предметом яких є валютні цінності;

– операції, пов’язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Валюта (від італійської valuta – цінність, вартість) – це платіжний засіб, грошовий знак, грошова одиниця певної держави.

Класифікацію валют зображено на рисунку 9.1.

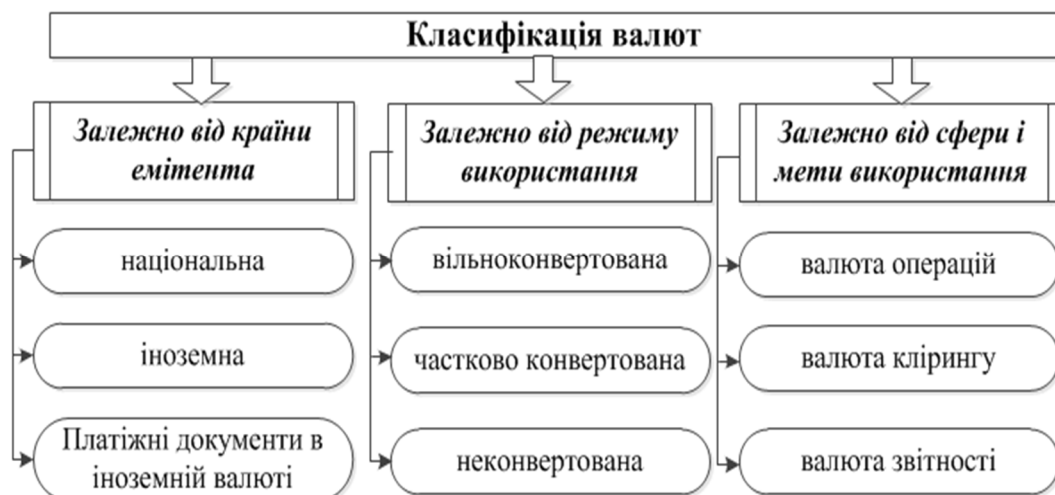

Рисунок 9.1 – Класифікація валют

Національна валюта України (гривня) – грошові знаки у формі банкнот, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України [7, 35].

Іноземна валюта – іноземні грошові знаки у формі банкнот, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави. Платіжні документи, що виражені в іноземній валюті – іменні та дорожні чеки, що виражені в іноземній валюті [7, 35].

Вільно конвертована валюта – валюта, яка широко використовуються для здійснення платежів за міжнародними операціями та продається на головних валютних ринках світу і дозволяються для здійснення інвестицій в Україну та банківські метали (І група) [7, 36].

Обмежено конвертована валюта – вільноконвертована валюта, яка широко не використовується для здійснення платежів за міжнародними операціями та не продається на головних валютних ринках світу (2 група) [7, 35].

Неконвертована валюта – це валюта, яка не належить до першої та другої груп і має заборону держави на проведення будь-яких операцій щодо обміну національної валюти на іноземну або дозвіл це робити за погодженням уповноважених валютних органів [7, 35].

Валюта операції – валюта, у якій банк зобов’язується придбати або продати актив [7, 35].

Валюта клірингу (англ. clear – очищати, вносити ясність) – система безготівкових міжнародних розрахунків між країнами, що базується на взаємному зарахуванні платежів за товари та послуги однакової вартості або це валюта, у якій актив передається банку або банком [7, 35].

Валюта звітності – це національна валюта, у якій банк формує звітність для подання її у відповідні органи [7, 35].

Бухгалтерський облік операцій в іноземній валюті здійснюють у подвійній оцінці [12]:

- *номінальній сумі* іноземної валюти, щодо якої установлюється офіційний курс гривні;

- *гривневому еквіваленті* за офіційним курсом.

Тобто облік іноземної валюти здійснюється за **балансовою вартістю** – вартістю іноземної валюти в грошовій одиниці України, за якою вони відображені в балансі.

У міжнародній практиці досі не існує єдиної універсальної схеми обліку валютних операцій і зарубіжні країни у своїх національних системах бухгалтерського обліку використовують різні методи відображення у фінансовій звітності операцій з іноземною валютою, а саме:

- *метод обліку за курсом на дату закриття*, відповідно до якого всі операції з іноземною валютою відображаються в обліку за курсом на дату балансу;

- *метод оборотно-необоротної оцінки*, відповідно до якого поточні активи та пасиви переоцінюються за курсом на дату балансу, а довгострокові – відображаються за історичною вартістю;

- *монетарно-немонетарний метод* – розподіл статей балансу на монетарні та немонетарні за грошовою ознакою;

- *темпоральний метод* полягає в оцінці активів та пасивів за поточними (або майбутніми) цінами за курсом на дату звітності, а статті, що виражені за історичною вартістю – відповідно за курсом на дату відображення в обліку.

В Україні облік операцій банків з іноземною валютою здійснюється відповідно до вимог Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», яке визначає методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про операції в іноземних валютах і відображення показників статей фінансової звітності господарських одиниць за межами України в грошовій одиниці України та Інструкції з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України [12;31]. В основу обліку валютних операцій в Україні покладено **монетарно-немонетарний метод** [31]. Усі статті балансу банку, з метою відображення операцій в іноземній валюті в бухгалтерському обліку, поділяються на монетарні та немонетарні.

Монетарні статті – статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов’язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів [12].

Немонетарні статті – статті інші, ніж монетарні статті балансу [12].

Операції в іноземній валюті та банківських металах під час їхнього первісного визнання відображаються у валюті звітності шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют на дату здійснення операції (дата визнання активів, зобов’язань, власного капіталу, доходів і витрат). На кожную наступну після визнання дату балансу монетарні та немонетарні статі в іноземній валюті та банківських металах відображаються в бухгалтерському обліку, як показано на рисунку 9.2.

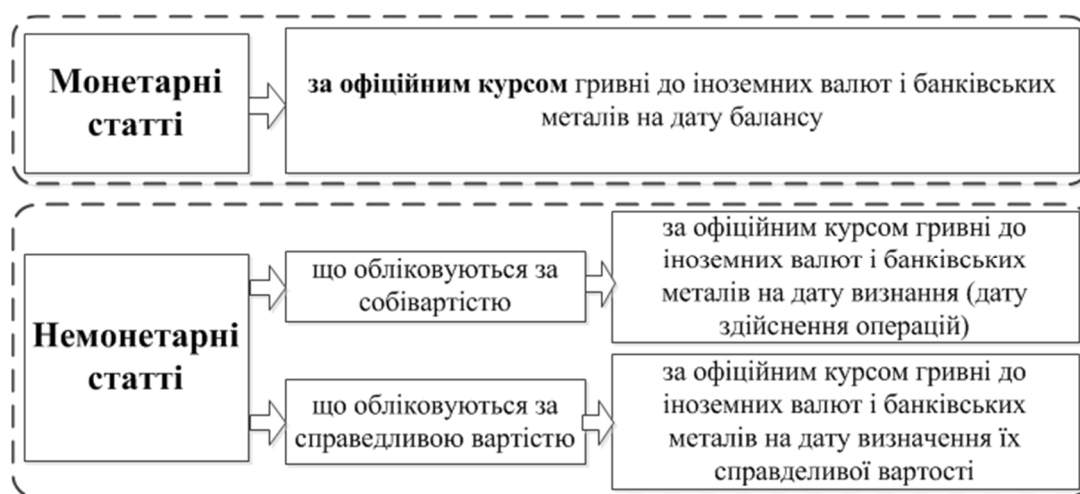

Рисунок 9.2 – Відображення у бухгалтерському обліку монетарних та немонетарних статей [12]

Для відображення у бухгалтерському обліку валютних операцій та операцій із банківськими металами використовують поняття позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів.

Валютна позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів – це співвідношення між вимогами (**В**) та зобов'язаннями (**З**) (балансовими та позабалансовими) банку в кожній іноземній валюті та в кожному банківському металі [3]. За умови їхньої рівності позиція вважається закритою, за розбіжності – відкритою. **Відкрита валютна позиція** може бути довгою та короткою [3].

Довга, коли виникає перевищення купівлі іноземної валюти чи банківського металу над продажем, коротка – перевищення продажів над купівлею.

До банківських операцій, що впливають на розмір відкритої валютної позиції, належать [3,12; 22; 37]:

- купівля та продаж готівкової та безготівкової іноземної валюти;
- строкові угоди (форварди, опціони, ф'ючерси та ін.);
- отримання іноземної валюти у вигляді доходів або витрат та нарахування доходів і витрат, які обліковуються на відповідних рахунках;
- купівля (продаж) основних засобів та товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;
- надходження коштів в іноземній валюті до статутного фонду;
- погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті (списання якої здійснюється з відповідного рахунку витрат);
- формування резервів в іноземній валюті за рахунок витрат;
- інші обмінні операції з іноземною валютою.

9.2 Характеристика рахунків для відображення в обліку валютних операцій

Облік операцій в іноземній валюті та банківських металах відображаються відповідно до їх економічної суті за балансовими і позабалансовими рахунками Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, з урахуванням

вимог нормативно-правових актів НБУ з валютного регулювання та контролю.

Для обліку операцій у іноземній валюті використовують технічні рахунки (які не мають економічного змісту, а використовуються лише для технічного відображення операції) 380 групи «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» [10; 12].

Рахунок 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» **вважається технічним рахунком** для обліку валютної позиції банку при відображенні операцій, що здійснюються у двох різних валютах. **За дебетом** обліковується вартість іноземної валюти (або банківських металів), що збільшують коротку чи зменшують довгу валютну позицію. Відповідно **за кредитом** – вартість іноземної валюти, що збільшує довгу або зменшує коротку валютну позицію [20]. Зрозуміло, що рахунок **3800 ведеться тільки в іноземній валюті**, аналітичні рахунки відкриваються в розрізі валют, і відкрита валютна позиція визначається за кожним видом валюти за датою валютування.

Рахунок 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів». Призначення рахунку: технічний рахунок для обліку гривневого еквівалента позиції щодо іноземної валюти та банківських металів, що обліковується за рахунком 3800. **За дебетом** рахунку проводяться еквіваленти сум іноземної валюти, що збільшують довгу або зменшують коротку відкриту валютну позицію. **За кредитом** рахунку проводяться еквіваленти сум іноземної валюти, що збільшують коротку або зменшують довгу відкриту валютну позицію [20].

Наприкінці кожного операційного дня суми залишків у гривневому еквіваленті за технічними рахунками 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» та 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» мають бути тотожними.

Загалом формування фінансової звітності здійснюється без урахування залишків за технічними рахунками 3800, 3801.

Різниці між сумами залишків у гривневому еквіваленті відповідної іноземної валюти та банківських металів за аналітичними рахунками 3800 та 3801 у

розрізі кодів іноземної валюти та банківських металів, що виникають у зв'язку із математичним округленням, відображаються за балансовим рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

Для цілей фінансового обліку операцій в іноземній валюті розрізняють такі поняття:

офіційний валютний курс – установлений НБУ курс грошової одиниці України до грошової одиниці іншої країни;

ринковий (комерційний) курс – курс, який встановлюється банком для проведення операцій купівлі-продажу іноземної валюти;

курсова різниця – різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти при різних валютних курсах.

Операції в іноземній валюті відображуються у валюті подання (тобто у валюті, у якій подається фінансова звітність) шляхом перерахунку суми в іноземній валюті зі застосуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют на дату визнання активів, зобов'язань, власного капіталу, доходів і витрат [12].

Операції з іноземною валютою на кожен наступний після визнання дату балансу за балансовими рахунками відображуються за такими курсами:

1) усі монетарні статті в іноземній валюті відображуються в обліку за *офіційним курсом* гривні до іноземних валют під час кожної зміни офіційного курсу;

2) немонетарні статті в іноземній валюті, що *обліковуються за собівартістю*, відображуються в обліку за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату здійснення операції;

3) немонетарні статті в іноземній валюті, що обліковуються за справедливою вартістю, відображуються в обліку за *офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату визначення їх справедливої вартості*;

4) за *ринковим курсом* гривні в разі *купівлі-продажу* іноземної валюти за гривні;

5) за *офіційним валютним курсом* гривні на дату нарахування, отримання та сплати доходів і витрат в іноземній валюті.

Переоцінці не підлягають: залишки в іноземній валюті за рахунками цінних паперів, що обліковуються за собівартістю, інвестиції в асоційовані та дочірні компанії в іноземній валюті; дебіторська заборгованість з придбання оборотних і необоротних активів за іноземну валюту; кредиторська заборгованість з продажу оборотних і необоротних активів за іноземну валюту; доходи і витрати майбутніх періодів в іноземній валюті за немонетарними статтями [12].

Приклад. На балансі банку за статтею 1001 «Банкноти та монети в касі банку» враховується 100 000 дол. На дату складання балансу офіційний курс 22,3 UAH/USD (тобто гривневий еквівалент зазначеної статті – 2 230 000 грн).

Далі офіційний валютний курс фіксується НБУ на рівні 24,4 UAH/USD. Фактично, обсяг статті в доларах США не змінюється, утім змінюється її гривневий еквівалент. За новим курсом він дорівнює 2440000 грн.

Результат переоцінки: 210000 грн (2440000 – 2230000) відображується бухгалтерською проводкою: Д-т 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» К-т 6204 «Результат від переоцінки іноземної валюти та банківських металів»: Сума проведення 210000 грн.

У разі зниження офіційного курсу гривні до іноземних валют в обліку складаються зворотні проведення. Таким чином, за підвищення офіційного курсу банк отримує позитивний результат від переоцінки монетарних статей балансу (кредит рахунка 6204). За зниження курсу – результат негативний (дебет рахунка 6204).

9.3 Облік обмінних операцій банку з іноземною валютою

Обмінні операції з іноземною валютою можна поділити на дві групи: готівкові валютно-обмінні операції з іноземною валютою та іноземними чеками та безготівкові обмінні операції з іноземною валютою.

До валютно-обмінних операцій належать такі операції [14]:

– купівля у фізичних осіб – резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;

- продаж фізичним особам – резидентам готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;

- зворотний обмін фізичним особам - нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;

- конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави.

Банк, фінансова установа під час здійснення валютно-обмінних операцій мають забезпечувати [14]:

- документальне оформлення проведених валютно-обмінних операцій;
- своєчасне відображення валютно-обмінних операцій у бухгалтерському обліку;

- належний внутрішній контроль за валютно-обмінними операціями; створення безпечних умов для роботи з готівкою та її зберігання.

9.3.1 Готівкові валютно-обмінні операції з іноземною валютою та іноземними чеками

З 01.08.2016 р. введені наступні правила здійснення валютно-обмінних операцій («Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України» затверджена постановою Правління НБУ № 502 від 12.12.2002 р. (зі змінами та доповненнями); «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» затвердженою ППНБУ № 342 від 07.06.2016 р):

При здійсненні валютно-обмінної операції з купівлі банком готівкової іноземної валюти у фізичних осіб:

- у сумі, що в еквіваленті не перевищує 150 000,00 гривень, пред'явлення документу, що посвідчує особу не потрібно;

- у сумі, що в еквіваленті перевищує 150 000,00 гривень обов'язкове надання документу, що посвідчує особу та реєстраційного номеру облікової картки платника податків. Копії з відповідних документів зберігаються у документах дня банку.

При здійсненні валютно-обмінної операції з продажу готівкової іноземної валюти фізичній особі у сумі, не може перевищувати в еквіваленті 12000,00 гривень в один операційний (робочий) день - пред'явлення документу, що посвідчує особу – не потрібно.

З 15 червня 2016 роки банкам і фінансовим установам *дозволено*:

- встановлювати в один і той же самий робочий день *різні* значення курсів купівлі та продажу інвалют в касах банку, фінансових установ, їх структурних підрозділах, пунктах обміну валют, розташованих за різними адресами;
- змінювати значення курсів протягом дня.

У бухгалтерському обліку операції з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти відображаються проведеннями, наведеними у таблиці 9.1.

Таблиця 9.1 – Бухгалтерський облік операцій з купівлі-продажу готівкової іноземної валюти

№ п/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
Купівля готівкової іноземної валюти			
1	Відображення суми купленої іноземної валюти	Рахунок для обліку го- тівкових коштів (1001, 1002, 1003,1004)	3800
2	Відображення суми проданої націона- льної валюти	3800	1001, 1002, 1003,1004
Продаж іноземної валюти			
1	Відображення суми проданої іноземної валюти	3800	Рахунок для облі- ку готівкових коштів 1001, 1002, 1003,1004
2	Відображення суми отриманої націона- льної валюти	1001, 1002, 1003,1004	3801
Відображення реалізованого результату від купівлі та продажу іноземної валюти			
1	Виникнення позитивної різниці між гривневим еквівалентом придбаної (проданої) валюти за офіційним курсом НБУ та вартістю придбання (продажу)	3801	6204
2	Виникнення від'ємної різниці між гри- вневим еквівалентом придбаної (прода- ної) валюти за офіційним курсом НБУ та вартістю придбання (продажу)	6204	3801

Купівля-продаж залишку іноземної валюти, який менше ніж вартість мінімальної банкноти: банкам (фінансовим установам) дозволено не тільки купу-

вати, але і продавати клієнту залишок іноземної валюти, який менше, ніж вартість мінімальної банкноти, що перебуває в обігу.

Наприклад: Після проведення операції конвертації 500 EUR в долари банк повинен видати клієнту 567,9 USD. Припустимо, що мінімальна купюра в касі – 5 доларів. А з центами банк взагалі не працює! (Раніше банк мав право викупити у клієнта залишок іноземної валюти, який менше, ніж вартість мінімальної банкноти в обігу). Таким чином, клієнт отримував 575 USD і 72,50 грн. (2,9USD x 25,00 грн). Залишок в 2,9 USD банк викупував за курсом покупки.

Зараз клієнт має право докупити у банку залишок доларів до суми, яку можна видати з каси купюрами наявного номіналу. Клієнт може отримати на руки 580 USD, доплативши при цьому 80,60 грн (3,1 USD x 26,00).

Залишок в 3,1 USD банк продав клієнту за курсом продажу.

Конвертація готівкової валюти – це обмін готівкової валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави.

Такі операції здійснюються банками та їх пунктами обміну валюти лише за валютами 1-ї групи Класифікатора із використанням **крос - курсу**, який визначається за офіційним курсом гривні до відповідних іноземних валют, що встановлений НБУ на день проведення операції.

Крос курс – це співвідношення курсів двох валют, яке визначається на основі курсу цих валют стосовно третьої валюти.

У бухгалтерському обліку операції з конвертації готівкової іноземної валюти відображаються проведеннями, наведеними у таблиці 9.2.

Таблиця 9.2 – Бухгалтерський облік операцій з конвертації готівкової іноземної валюти

№ п/п	Зміст операцій	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Відображення суми купленої іноземної валюти	Рахунок для обліку готівкових коштів	3800
2	Відображення суми проданої іноземної валюти	3800	Рахунок для обліку готівкових коштів (1001, 1002,
3	Відображення вартості купленої іноземної валюти за офіційним курсом	3801 (аналітичний рахунок з обліку гривневого еквівалента купленої іноземної валюти)	3801 (аналітичний рахунок з обліку гривневого еквівалента проданої іноземної

9.3.2 Безготівкові обмінні операції з іноземною валютою

До безготівкових обмінних операцій в іноземній валюті та банківських металах належать операції за умовами спот, операцій з купівлі-продажу для власних потреб банку та за дорученням клієнтів на дату розрахунку, а також операцій з купівлі-продажу на міжнародному ринку та на валютному ринку України [14; 33].

Валютна операція на умовах спот – це валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції на другий робочий день після дня укладання.

В бухгалтерському обліку такі операції відображаються, як зображено у таблицях 9.3–9.4.

Таблиця 9.3 – Відображення в обліку операцій **купівлі** іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку за умовами «спот»

№	Зміст операцій	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Відображення суми вимоги щодо іноземної валюти до отримання (на дату операції)	9200	99XX
2	Відображення суми зобов'язання щодо національної валюти до відправлення (на дату операції)	99XX	9210
3	Відображення різниці між вартістю іноземної валюти за офіційним курсом гривні та її вартістю за курсом купівлі згідно з договором (між датою операції і датою розрахунку)		
3.1	у разі позитивного результату переоцінки	3540	6204
3.2	у разі від'ємного результату переоцінки	6204	3640
4	Зворотні проводки на суму купленої іноземної валюти (на дату розрахунку)	99XX	9200
5	Зворотні проводки на суму проданої національної валюти (на дату розрахунку)	9210	99XX
6	Зарахування придбаної іноземної валюти на кореспондентський рахунок	1200, 1500, 1600	3640
7	Перерахування гривні на купівлю іноземної валюти	3540	1200 / 1500/ 1600
8	Закриття дебіторської, кредиторської заборгованості від купівлі іноземної валюти	3640 3801	3800 3540

Таблиця 9.4 – Відображення в обліку операцій **продажу** іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку за умовами «спот»

№	Зміст операцій	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Відображення суми вимоги щодо іноземної валюти до отримання (на дату операції)	9200	99XX
2	Відображення суми зобов'язання щодо національної валюти до відправлення (на дату операції)	99XX	9210
3	Відображення різниці між вартістю іноземної валюти за курсом продажу згідно з договором та вартістю за офіційним курсом гривні (між датою операції і датою розрахунку)		
3.1	у разі позитивного результату переоцінки	3540	6204
3.2	у разі від'ємного результату переоцінки	6204	3640
4	Зворотні проводки на суму купленої іноземної валюти (на дату розрахунку)	99XX	9200
5	Зворотні проводки на суму проданої національної валюти (на дату розрахунку)	9210	99XX
6	Зарахування на кореспондентський рахунок отриманої національної валюти	1200, 1500, 1600	3640
7	Перерахування покупцю проданої іноземної валюти	3540	1200, 1500, 1600
8	Закриття дебіторської, кредиторської заборгованості від продажу іноземної	3640	3801

9.4 Облік безготівкових операцій з купівлі та продажу іноземної валюти за дорученням клієнтів

Безготівкові операції з іноземною валютою на території України резидентами та нерезидентами – юридичними особами – здійснюється через уповноважені банки та інші фінансові установи, що отримали ліцензію на торгівлю іноземною валютою Національного банку України, виключно на міжбанківському валютному ринку України [36].

Суб'єктами валютного ринку, яким дозволяється здійснювати безготівкові операції з купівлі-продажу іноземної валюти є: Національний банк України; уповноважені банки; уповноважені фінансові установи [36].

У разі здійснення банком операцій з купівлі чи продажу валюти за дорученням клієнтів в обліку використовується рахунок 2900 «Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу інвалюти, банківських та дорогоцін-

них металів для клієнтів банку». За кредитом рахунку проводяться суми, що отримані від клієнтів за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти. За дебетом рахунку проводяться суми, що перераховані за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти або металів, або суми повернених клієнтам коштів. Банки мають право здійснювати безготівкові операції з купівлі та продажу іноземної валюти за дорученням і за кошти клієнтів на підставі договору банківського рахунку.

В бухгалтерському обліку такі операції відображаються, як зображено у таблиці 9.5.

Таблиця 9.5 – Відображення в обліку продажу іноземної валюти на між-банківському валютному ринку за дорученням клієнтів

№	Зміст операцій	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Перерахування клієнтом іноземної валюти на продаж (з врахуванням комісійної винагороди банку)	Поточний рахунок клієнта в іноземній валюті (напр. 2600/ 2620)	2900
2	Перерахування покупцю іноземної валюти з кореспондентського рахунку банку	2900	Коррахунок банку в іноземній валюті (1200/ 1500/ 1600)
3	Зарахування на кореспондентський рахунок банку гривні, що отримана для клієнтів за іноземну валюту	Коррахунок банку в іноземній валюті (1200/ 1500/ 1600)	2900
4	Зарахування національної валюти на рахунок клієнт	2900	Поточний рахунок клієнта в іноземній валюті (напр. 2600/ 2620)
5	Зарахування комісійної винагороди в доходи банку	2900	6114

Банки зобов'язані здійснювати продаж іноземної валюти, що належить клієнту:

- за дорученням клієнта на підставі заяви про продаж іноземної валюти;
- без доручення клієнта щодо коштів, які згідно законодавства підлягають
- обов'язковому продажу в повній сумі.

Банки здійснюють купівлю іноземної валюти за дорученням клієнтів.

Підставою для купівлі іноземної валюти є:

- заява клієнта про купівлю іноземної валюти;
- договори та документи, що підтверджують операцію, для виконання якої купується валюта.

Пакет підтверджуючих документів, що подається клієнтом залежить від:

- типу клієнта (юрособа чи фізособа; резидент чи нерезидент);

– виду валютної операції (проведення розрахунків за поточними торговельними, поточними неторговельними чи капітальними операціями).

Наприклад: Резиденти (юридичні особи, фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності) з метою купівлі валюти для розрахунків за торговельними операціями подають у банк такі документи:

- договір з нерезидентом;
- акт (здавання-приймання тощо) або інший документ, який свідчить про надання послуг, виконання робіт, імпорт прав інтелектуальної власності, якщо оплачуються отримані послуги (права), виконані роботи;
- документи, що передбачені для документарної форми розрахунків (акредитив, інкасо), вексельної форми розрахунків (вексель), якщо договір передбачає такі форми розрахунків.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Дайте визначення валютних операцій банку.
2. Назвіть методи відображення у фінансовій звітності операцій з іноземною валютою.
3. Розкрийте сутність принципу «мультивалютності обліку» операції банку в іноземній валюті.
4. Який метод покладено в основу фінансового обліку валютних операцій в Україні? Розкрийте його сутність.
5. Охарактеризуйте види валютних позицій
6. Розкрийте сутність понять «офіційний валютний курс», «ринковий курс» та «курсова різниця».
7. У чому полягають особливості обліку операцій із готівковою іноземною валютою?
8. Які основні правила відображення курсової різниці?
9. Охарактеризуйте види валютних позицій.
10. Назвіть суб'єктів валютного ринку, яким дозволяється здійснювати безготівкові операції з купівлі-продажу іноземної валюти?

ТЕМА 10 ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З ОСНОВНИМИ ЗАСОБАМИ

Основні питання

- 10.1 Засади відображення в обліку операцій з основними засобами в банку
- 10.2 Критерії визнання та складові первісної вартості основних засобів банку
- 10.3 Поетапний облік операцій з основними засобами у банку
- 10.4 Інвентаризація основних засобів

10.1 Засади відображення в обліку операцій з основними засобами в банку

Облік основних засобів відноситься до *внутрішньобанківських операцій*, тобто це операції банку, що не пов'язані з виконанням доручень клієнтів. До внутрішньобанківських операцій відносять операції з обліку товарно-матеріальних цінностей, малоцінних швидкозношуваних предметів, обліку витрат на утримання персоналу; обліку нарахувань і сплати податків та обов'язкових платежів, обліку дебіторської та кредиторської заборгованості за господарськими операціями банку, за розрахунками з працівниками банку, облік капіталу банку, інших господарських операцій.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про основні засоби визначені в «Інструкції з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України».

Основні засоби (ОЗ) – матеріальні активи, які банк утримує з метою використання їх у процесі своєї діяльності, надання послуг, здавання в лізинг іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний термін корисного використання чи експлуатації яких більше одного року або операційного циклу, якщо він довший за рік [13].

З 01.09.2015 р. п.п 14.1.138 Податкового кодексу України встановлюється, що основними засобами є необоротні матеріальні активи, вартість яких перевищує 6000 грн і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік).

Зазначимо, що у Податковому кодексі України суттєвим є вартісний критерій щодо віднесення активів до основних засобів, який складає 6000 грн.

Таке нововведення – вимога часу в зв'язку зі значними інфляційними процесами в економіці України. Крім того, підвищення вартісного критерію дає змогу більше активів відносити до *малоцінних необоротних матеріальних активів* і, відповідно, амортизувати методами «50%-50%» чи «100%» вартості, яка амортизується.

Об'єкт основних засобів визнається активом, якщо є імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, і його вартість можна достовірно визначити [13].

В бухгалтерському обліку основні засоби розглядаються разом з іншими незавершеними капітальними інвестиціями, інвестиційною нерухомістю та іншими необоротними матеріальними активами (рис. 10.1)

Рисунок 10.1 – Види необоротних активів, що прирівнюються до основних засобів банку для цілей бухгалтерського обліку

На підставі зазначених видів основних засобів банки самостійно здійснюють їх класифікацію і встановлюють вартісні ознаки предметів, що входять до їх складу. *Одиницею обліку ОЗ* є окремий інвентарний об'єкт основних засобів [13].

Бібліотечні фонди, внутрішні телефонна і комп'ютерна мережі, системи безпеки (відеоспостереження) та комплекс охоронно-пожежної сигналізації можна обліковувати як окремий інвентарний об'єкт основних засобів [13].

До основних засобів банку слід відносити:

- будівлі, в яких розташовані головні офіси;
- філії та відділення банку;
- інкасаторські машини;
- монолітні сховища цінностей;
- депозитні комірки;
- інкасаторські шлюз-бокси; касові кабінки;
- сейфи та інше.

Порядок ведення аналітичного обліку основних засобів та нематеріальних активів і складання первинних документів визначається згідно з **обліковою політикою** кожного конкретного банку з урахуванням вимог законодавства України. Для обліку об'єктів або груп основних засобів в банках України застосовуються первинні документи, передбачені законодавством України, основні з яких наведені в таблиці 10.1:

Таблиця 10.1 – Характеристика типових форм первинних документів з обліку основних засобів

Форма док.	Назва документа	Примітка
1	2	3
ОЗ-1	Акт прийняття-передачі (внутрішнього переміщення) ОЗ	Складається на кожний об'єкт окремо, а на декілька - лише в тому випадку, коли об'єкти однотипні, мають однакову вартість і прийняті одночасно на відповідальне зберігання однією й тією ж особою
ОЗ-2	Акт приймання-здачі відремонтованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів	Актом такої форми оформлюється приймання завершених робіт після добудови, реконструкції або модернізації ОЗ

Продовження таблиці 10.1

1	2	3
ОЗ-3	Акт на списання ОЗ	Після ліквідації ОЗ і складання актів на списання ОЗ перший примірник передається до бухгалтерії, де на його підставі робиться запис до інвентарного списку ОЗ
ОЗ-4	Акт на списання автотранспортних засобів	Складається в двох примірниках, підписують члени комісії, затверджує керівник підприємства або уповноважена ним на це особа
ОЗ-6	Інвентарна картка обліку ОЗ	Здійснюються записи на підставі актів приймання-передачі ОЗ та акту на списання ОЗ: для обліку окремих об'єктів ОЗ; для групового обліку однотипних об'єктів ОЗ. Як правило, заповнюється в одному примірнику та знаходиться у бухгалтерії
ОЗ-7	Опис інвентарних карток з обліку основних засобів	Застосовується для реєстрації інвентарних карток. Ця форма складається в одному примірнику в бухгалтерії
ОЗ-8	Картка обліку руху основних засобів	Застосовується для обліку руху ОЗ за класифікаційними групами. Відкривається в бухгалтерії в одному Примірнику
ОЗ-9	Інвентарний список основних засобів	Застосовується в місцях експлуатації ОЗ для обліку кожного об'єкта за матеріально відповідальними особами. Дані, що містяться в цій формі, мають бути тотожними записам в інвентарних картках обліку ОЗ

Бухгалтерський облік операцій з основними засобами здійснюється за балансовими рахунками четвертого класу «Фінансові та капітальні інвестиції», а також за позабалансовими рахунками дев'ятого класу «Позабалансові рахунки» відповідних розділів і груп, які наведені в таблиці 10.2.

Рахунки з обліку вартості балансових основних засобів банку є активними і мають типовий вид: 4XX0

Накопичена амортизація (знос) ОЗ банку відображається на контрактивних рахунках, що відносяться до групи рахунків, на яких ведеться облік їх первісної вартості. Рахунок накопиченої амортизації (зносу) має вид: 4XX9.

Так, облік первісної вартості основних засобів ведеться на рахунку 4400 «Основні засоби», який є рахунком групи 440 «Основні засоби», тому нарахування амортизації основних засобів здійснюється в К-т 4409 «Знос основних засобів», який також є рахунком групи 440 «Основні засоби».

Таблиця 10.2 – Види основних засобів та їх ознаки

Вид активу	Розділ рахунків	Підвид активу за планом рахунків банку	Група рахунків	Ознака класифікації		
				форма існування	власність	використання (утримання)
Основні засоби	44	Основні засоби	440	Матеріальний активу	Власні	Використовуються
		Інвестиційна нерухомість	441			Утримується власником
		Капітальні інвестиції за основними засобами	443			Не використовуються у даний час у зв'язку зі створенням або удосконаленням
Інші необоротні матеріальні активи	45	Інші необоротні матеріальні активи	450	Матеріальний актив	Власні	В експлуатації
		Капітальні інвестиції за ОЗ, що отримані в оперативний лізинг	453			Не використовуються через створення або удосконалення
Інші зобов'язання і вимоги	95	Отримана застava	950	Забалансові активи і пасиви	Клієнтів	Можуть використовуватись заставодавцем

10.2 Критерії визнання та складові первісної вартості основних засобів банку

Придбані основні засоби визнаються за *первісною вартістю*, тобто фактичною собівартістю основних засобів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених, переданих, витрачених для придбання основних засобів [13].

Первісна вартість придбаного об'єкта основних засобів складається з:

- суми, що сплачується постачальникам активів (з вирахуванням торговельних знижок) та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків);
- реєстраційних зборів, державного мита та аналогічних платежів, що здійснюються у зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкт ОЗ;
- суми ввізного мита;

- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних засобів (якщо вони не відшкодовуються банку);
- витрат зі страхування ризиків, пов'язаних з доставкою ОЗ;
- витрат на транспортування, установку, монтаж, налагодження ОЗ;
- інших витрат, що безпосередньо пов'язані з доведенням основних засобів до стану, у якому вони придатні для використання за призначенням.

Первісна вартість окремого об'єкта основних засобів або нематеріальних активів, за які сплачено загальну суму, визначається розподілом цієї суми відповідно до справедливої вартості кожного з придбаних об'єктів [13].

Первісна вартість об'єктів, переведених з оборотних активів, товарів, готової продукції тощо до основних засобів, дорівнює їх собівартості.

Справедливою вартістю придбаних ідентифікованих активів - землі, будівель, машин та устаткування - є їх ринкова вартість. Якщо немає даних про ринкову вартість машин та устаткування, то використовують відновлювальну вартість з вирахуванням суми зносу на дату оцінки. Для інших основних засобів справедливою вартістю є відновлювальна вартість з вирахуванням суми зносу на дату оцінки [13].

10.3 Поетапний облік операцій з основними засобами

Операції з основними засобами, які утримуються банком з метою їх використання, для цілей обліку можна умовно поділити на етапи:

Етап І. Надходження основних засобів до банку

Основні засоби можуть надходити до банку в результаті:

- придбання за грошові кошти;
- обміну на подібний або неподібний об'єкти;
- створення (будівництва).

Першочергове оприбуткування основних засобів здійснюється в дебет капітальних інвестицій 4430 А «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами», 4431 А «Обладнання, що потребує монтажу» з наступним розподілом по раху-

нках 4400 А «Основні засоби», 4500 А «Інші необоротні матеріальні активи» по первісній вартості, до якої входять всі витрати, пов’язані з їх придбанням. Основні проведення з обліку придбання основних засобів банку надано в таблиці 10.3:

Таблиця 10.3 – Облік придбання основних засобів

№ п/п	Назва операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Надана передплата	3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»	Коррахунок банку Поточний рахунок
2	Капітальні інвестиції за неведеними в експлуатацію ОЗ	4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за неведеними в експлуатацію ОЗ»	3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»
3	Визнання ОЗ в балансі	4400 «Основні засоби»	4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за неведеними в експлуатацію основними засобами»

Етап II. Амортизація основних засобів банків

Вартість усіх необоротних (матеріальних та нематеріальних) активів підлягає амортизації (крім вартості землі і незавершених капітальних інвестицій).

Амортизація не нараховується:

- якщо балансова вартість НА дорівнює їх ліквідаційній вартості;
- за об’єктами ОЗ, що є предметами антикваріату;
- для НА з невизначеним строком корисного використання.

За ПКУ ОЗ поділяються на 16 груп, для кожної з яких встановленні мінімально-допустимі строки корисного використання (наприклад, будівлі – 20 років, машини та обладнання і транспортні засоби – 5 років, інструменти, прилади, інвентар, меблі – 4 роки). У зв’язку з прийняттям ПКУ у банку з’являється можливість використовувати ті ж методи амортизації у податковому обліку, які він використовує у фінансовому. Банки України можуть обирати **самостійно методи амортизації основних засобів** (табл10.4).

Нарахування амортизації здійснюється щомісяця, а саме:

$$\text{Місячна сума амортизації} = \frac{\text{сума амортизації за рік корисного використання}}{12}$$

Таблиця 10.4 – Методи нарахування амортизації основних засобів

Метод	Порядок визначення річної суми амортизації
Прямолінійний	ділення вартості, що амортизується, на строк корисного використання об'єкта 03
Зменшення залишкової вартості	добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року (або первісної вартості) та річної норми амортизації. Річна норма амортизації дорівнює різниці між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта в результаті ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість
Прискореного зменшення залишкової вартості	добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року (або первісної вартості) та річної норми амортизації, яка обчислюється залежно від строку корисного використання об'єкта, і подвоюється
Кумулятивний	добуток вартості, що амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта 03, на суму числа років його корисного використання
Виробничий	добуток фактичного обсягу продукції та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації - відношення вартості, що амортизується, на загальний обсяг продукції, який банк очікує виконати із використанням об'єкта основних засобів

Банк, наприкінці кожного фінансового року, переглядає методи нарахування амортизації основних засобів на відповідність економічним вигодам, що очікує отримати від їх застосування, та вносить відповідні зміни в облікову політику.

Норми амортизації відповідно до нового методу амортизації визначаються виходячи із залишкової вартості відповідного об'єкта. У разі зміни методу нарахування амортизації новий метод застосовується, починаючи з місяця, наступного за тим, у якому відбулися зміни.

Етап III. Підтримання основних засобів банку в робочому стані

Підтримання основних засобів банку в робочому стані та одержання первісно визначеної суми майбутніх економічних вигід від їх використання здійснюється банками частіше за все за допомогою підрядника. Витрати, пов'язані з проведенням указаних робіт, включаються до складу витрат звітного періоду і не впливають на залишкову вартість об'єктів, що обслуговуються підрядником (табл. 10.5)

Таблиця 10.5 – Облік ремонту основного засобу

№ п/п	Назва операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Прийняття виконаних ремонтних робіт	7420 «Витрати на утримання власних основних засобів і нематеріальних активів»	3619 «Кредиторська заборгованість за послуги»
2	Передано основний засіб в експлуатацію	4400 «Основні засоби»	4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»

Етап IV. Поліпшення (удосконалення) основних засобів призводить до підвищення їх можливостей та строку корисного використання, сприяє збільшенню первісно очікуваних майбутніх економічних вигід.

Облік витрат, пов'язаних із поліпшенням ОЗ здійснюється за рахунками обліку капітальних інвестицій, і первісна вартість ОЗ збільшується на суму витрат, пов'язаних із поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо) (табл. 10.6).

Таблиця 10.6 – Відображення в обліку поліпшення основних засобів

№ п/п	Назва операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Передоплата	4430	Коррахунок банку (напр. 1200) / Поточний рахунок (напр. 2600)
2	Віднесення витрат на поліпшення та вдосконалення на збільшення вартості об'єкта	4400 «Основні засоби»	4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»
3	Заміна елементів або конструктивних частин об'єкта основних засобів		
3.1	Якщо балансову вартість частини активу, що підлягає заміні, можна визначити, то списується вартість заміненого активу і визнається вартість нового активу	7490 - на суму збитку від вибуття заміненого активу; 4409 - на суму зносу заміненого активу	4400 – на первісну вартість заміненого активу
3.2	Якщо балансову вартість частини активу, що підлягає заміні, неможна визначити: – замінюється частина активу, що приводить до збільшення строку корисного використання об'єкта	4409	Коррахунок банку / Поточний рахунок - на первісну вартість придбаного для заміни активу
	– замінюється частина активу, що приводить до збільшення кількості або якості продуктивності активу	4400	Коррахунок банку / Поточний рахунок - на первісну вартість придбаного для заміни активу

Етап V. Переоцінка основних засобів банку

Під час проведення переоцінки основних засобів накопичена амортизація відображається в обліку на дату переоцінки за одним з таких методів:

Перший метод. Накопичена амортизація перераховується пропорційно зміні балансової вартості об'єкта таким чином, щоб після переоцінки балансова вартість дорівнювала переоціненій вартості. Переоцінена первісна вартість і сума зносу об'єкта основних засобів визначається множенням первісної вартості та суми зносу об'єкта на індекс переоцінки. *Індекс переоцінки визначається діленням справедливої вартості об'єкта, який переоцінюється, на його залишкову вартість.* Такий метод не потребує перегляду норми амортизації.

Другий метод. Накопичена амортизація вираховується з первісної (переоціненої) вартості об'єкта, а отримана на нетто-основі балансова вартість переоцінюється до його справедливої вартості. За цим методом переоцінена вартість об'єкта дорівнює його справедливій вартості, а накопичена амортизація дорівнює нулю. Норми амортизації потребують перегляду. Цей метод, як правило, використовується для будівель та споруд.

Таблиця 10.7 – Відображення в обліку переоцінки основних засобів

№ п/п	Назва операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
I. Дооцінка ОЗ			
1.1	Якщо використовується <i>перший метод</i> відображення накопиченої амортизації	4400 «Основні засоби»	5100 «Результати переоцінки основних засобів»
		одночасно: 5100	4409
1.2	Якщо використовується <i>другий метод</i> відображення накопиченої амортизації	4409 «Знос основних засобів»	4400
		одночасно: 4400	5100
II. Уцінка ОЗ			
2.1	Якщо використовується <i>перший метод</i> відображення накопиченої амортизації	5100 або 7499 - використовується у разі відсутності кредитового залишку на рахунках 5100	4400
		4409	5100
2.2	Якщо використовується <i>другий метод</i> відображення накопиченої амортизації	4409	4400
		5100 «Результати переоцінки основних засобів»/ 7499»Інші витрати»	4400

Етап VI. Зменшення корисності ОЗ банку визнається на кожну дату балансу незалежно від обраного методу їх обліку після первісного визнання, якщо є свідчення можливої втрати економічної вигоди.

Етап VII. Вибуття основних засобів з банку

Вибуття об'єктів ОЗ, а також припинення їх відображення в балансі відбувається внаслідок:

- реалізації (продажу);
- ліквідації у разі втрати або невідповідності критеріям їх визнання як активів;
- передачі як внеску до статутного капіталу підприємств.

Фінансовий результат від вибуття об'єктів ОЗ визначається як різниця між надходженням коштів за основні засоби та нематеріальні активи (з вирахуванням непрямих податків і витрат, пов'язаних із вибуттям основних засобів та їх залишковою вартістю.

Сума залишкової вартості об'єкта, що перевищує суму виручки від його реалізації, відображається за дебетом рахунку 7490 (А) «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та ОЗ», а сума виручки від реалізації, що перевищує залишкову вартість, – за кредитом рахунку 6490 (П) «Позитивний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів».

10.4 Інвентаризація основних засобів у банку

Банки проводять інвентаризацію активів і зобов'язань з метою забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності [13].

Основними завданнями інвентаризації є встановлення фактичної наявності в банках ОЗ, нематеріальних активів та інших активів і зобов'язань, з'ясування стану їх зберігання; установлення обсягів нестач або надлишків необоротних активів; виявлення активів, що тимчасово не використовуються, втрачених активів тощо [13].

Відповідальність за організацію інвентаризації несе керівник банку, який має створити необхідні умови для її проведення та визначити об'єкти інвентаризації і періодичність її проведення, крім випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим [13].

Проведення інвентаризації є обов'язковим [13]:

- перед складанням річної фінансової звітності;
- у разі зміни матеріально відповідальних осіб (за станом на день прийняття-передавання справ);
- у разі встановлення фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей (на день установлення таких фактів);
- у разі техногенних аварій, пожежі або стихійного лиха, повені, землетрусів (на день після закінчення явищ);
- у разі ліквідації банку;
- у разі реорганізації;
- у разі передавання майна банку в лізинг (оренду) та в інших випадках, передбачених законодавством України.

Для проведення інвентаризації створюється *постійно діюча інвентаризаційна комісія* у складі працівників банку *за обов'язковою участю головного бухгалтера* (його заступника).

Інвентаризаційна комісія створюється *строком на один рік*. Проведення інвентаризації має бути документально оформлено [13].

Основні засоби, що виявлені в надлишку, підлягають оприбуткуванню із визнанням доходів, які відображаються на рахунку 6499 (П) «Інші доходи».

Вартість повністю втрачених (зіпсовані або ті, яких не вистачає) необоротних активів списується на витрати звітного періоду, які відображаються на рахунку 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів».

Суми нестач і втрат від псування цінностей до встановлення осіб, які мають відшкодувати нестачі чи втрати, відображаються за позабалансовим рахунком 9617 (А) «Списана у збиток заборгованість банків за іншими активами».

Після встановлення осіб, які мають відшкодувати збитки, належна до відшкодування сума зараховується до дебіторської заборгованості (рахунок 3552 (А) «Нестачі та інші нарахування на працівників банку») та доходу звітного періоду (рахунок 6499 (П) «Інші доходи») і списуються з позабалансового обліку.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Назвіть класифікаційні групи основних засобів.
2. Назвіть балансові рахунки, за допомогою яких встановлюється залишкова вартість основних засобів.
3. Як визначається початкова вартість основних засобів? Які елементи входять до її складу?
4. На підставі яких документів здійснюється облік основних засобів?
5. Вкажіть методи амортизації ОЗ, які може використовувати банк.
6. Вкажіть періодичність нарахування амортизації та відображення її в бухгалтерському обліку.
7. На яких рахунках відображується облік поліпшення основних засобів?
8. Назвіть методи переоцінки основних засобів.
9. Що таке інвентаризація і коли вона проводиться?
10. Як в обліку відображуються результати інвентаризації?

ТЕМА 11 ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З НЕМАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ

Основні питання

- 11.1 Особливості використання нематеріальних активів банку
- 11.2 Рахунки для ведення бухгалтерського обліку нематеріальних активів
- 11.3 Облік нематеріальних активів

11.1 Особливості використання нематеріальних активів банку

Нематеріальний актив (НА) – актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується банком з метою використання у своїй діяльності понад один рік або один операційний цикл, якщо він перевищує один рік в адміністративних цілях або надання в лізинг іншим особам [13].

Об'єкт нематеріальних активів визнається активом, якщо є імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, і його вартість можна достовірно визначити.

Придбані нематеріальні активи визнаються за *первісною вартістю*, тобто фактичною собівартістю нематеріальних активів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених, переданих, витрачених для придбання основних засобів або нематеріальних активів [13].

Первісна вартість придбаного нематеріального активу складається з вартості придбання (з вирахуванням торговельних знижок), мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням та доведенням до стану, придатного для використання за призначенням. Нематеріальний актив, отриманий у результаті його розроблення, слід відображати в балансі, якщо банк має:

- намір, технічні засоби та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, придатного для реалізації або використання;
- змогу отримати майбутні економічні вигоди від реалізації або використання нематеріального активу;
- інформацію для достовірного визначення витрат, пов'язаних із розробленням нематеріального активу.

Бухгалтерський облік *нематеріальних активів* банку ведуть щодо кожного об'єкта за групами, наведеними у таблиці 11.1.

Таблиця 11.1 – Класифікація НА для цілей бухгалтерського обліку

Група		Склад групи
1 група	Права на користування майном	– право на користування земельною ділянкою; – право на користування будівлею; – право на оренду приміщень.
2 група	Права на комерційні позначення	– права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг); – право на комерційні (фірмові) найменування.
3 група	Авторське право та суміжні з ним права	– право на комп'ютерні програми; – право на компіляцію даних (бази даних) тощо.
4 група	Незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи	
5 група	Інші нематеріальні активи	– право на проведення діяльності; – право на використання економічних та інших; – привілеїв тощо.

11.2 Рахунки для ведення бухгалтерського обліку нематеріальних активів

Бухгалтерський облік операцій з нематеріальними активами здійснюється за балансовими і позабалансовими рахунками Плану рахунків банків України.

Аналітичний облік ведеться в книзі пооб'єктного обліку нематеріальних активів стосовно показників: початкової вартості, строку корисного використання, суми щомісячно нарахованого зношення і залишкової вартості об'єкта.

Нематеріальні активи обліковують за рахунками, що наведені в таблиці 11.2.

Таблиця 11.2 – Рахунки для обліку нематеріальних активів банку

Назва рахунку	Визначення	
4300 А «Нематеріальні активи»	Д-т	– суми вартості придбаних і створених нематеріальних активів; – суми їх дооцінки; – суми, пов'язані з поліпшенням нематеріальних активів
	К-т	– суми вартості нематеріальних активів, що вибули з балансу, – суми їх уцінки
4309 А «Накопичена амортизація нематеріальних активів»	Д-т	– сума нарахованої амортизації
	К-т	– сума накопиченої амортизації нематеріальних активів, що вибули з балансу

Активи, що поєднують матеріальні і нематеріальні елементи, відображаються в бухгалтерському обліку за рахунками з обліку основних засобів або нематеріальних активів залежно від того, який з цих елементів є суттєвішим. Для відображення в бухгалтерському обліку операцій з нематеріальними активами банки можуть використовувати транзитні рахунки відповідно до облікової політики банку.

11.3 Облік нематеріальних активів

Характерною особливістю об'єктів нематеріальних активів є тривалий період їх використання і поступове передання вартості через нарахування зношення на витрати банку за нормами, визначеними банком, експертним шляхом, ураховуючи термін їх використання. Якщо цей термін визначити неможливо, то

норми зношення запроваджуються з розрахунку на двадцять років (але не більше терміну діяльності установи банку).

Нематеріальні активи можуть купуватися, отримуватися безкоштовно, а також безоплатно передаватися і реалізовуватися, що в обліку відображається відповідними бухгалтерськими проведеннями. Операції з придбання та створення нематеріальних активів відображаються в бухгалтерському обліку проведеннями, наведеними у таблиці 11.3.

Таблиця 11.3 – Бухгалтерський облік придбання нематеріальних активів

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
	Д-т	К-т
Передплата	3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»	Коррахунок банку / Поточний рахунок
Капітальні інвестиції за не введені в експлуатацію нематеріальними активами	4310 Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію НА	3510
Визнання нематеріальних активів у балансі банку	4300 «Нематеріальні активи»	3510

Первісна вартість об'єкта нематеріальних активів, створених банком, містить прямі витрати па оплату праці, прямі матеріальні витрати, інші витрати, що безпосередньо пов'язані зі створенням цього активу та доведенням його до стану, придатного для використання за призначенням.

Витрати, пов'язані із вдосконаленням нематеріальних активів, обліковують за рахунками обліку капітальних інвестицій. Первісна вартість нематеріальних активів збільшується на суму витрат, пов'язаних з їхнім удосконаленням і підвищенням можливостей та термінів використання, що сприятиме збільшенню первісно очікуваних майбутніх економічних вигод.

Вдосконалення нематеріальних активів відображаються у бухгалтерському обліку проведеннями, зображеними у таблиці 11.4.

Таблиця 11.4 – Бухгалтерський облік вдосконалення нематеріальних активів та підтримання їх у робочому стані

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
	Д-т	К-т
1. Вдосконалення нематеріальних активів		
– передоплата;	4310	1200, 2600, 2620, 2650
– віднесення суми витрат на поліпшення та вдосконалення на збільшення вартості	4300	4310, 4430
2. Проведення робіт для підтримання об'єкта нематеріальних активів в робочому стані		
– передоплата;	3519	1200, 2600
– виконані роботи.	7420	3519

Згідно П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» їх амортизація нараховується щомісячно прямолінійним методом, тобто виходячи із вартості об'єкта під час зарахування на баланс і встановленого банком терміну його служби, але не більше 20 років. Наприклад, вартість програмного забезпечення становить 12 000 грн з терміном використання 10 років. Звідси місячна норма амортизації: $12\,000 : 10 \text{ років} : 12 \text{ місяців} = 100 \text{ грн}$. Нарахування зношення припиняється за досягнення її рівня до балансової вартості об'єкта нематеріальних активів. Для нарахування зношення складають проведення: Д-т 7420 «Витрати на утримання та експлуатацію основних засобів та нематеріальних активів», субрахунок 7423 «Амортизація» К-т 4309 «Знос нематеріальних активів».

Вибуває повністю амортизований (зношений) об'єкт, розмір зношення якого досяг балансової вартості об'єкта: Д-т 4309 «Знос нематеріальних активів» К-т 4300 «Нематеріальні активи» (відповідний субрахунок).

Списання з балансу неповністю зношеного об'єкта нематеріальних активів (наприклад, програмного забезпечення):

а) на суму зношення: Д-т 4309 «Знос нематеріальних активів» К-т 4300 «Нематеріальні активи»;

б) на залишкову (за вирахуванням зносу) балансову вартість: Д-т 7490 «Негативний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів» або 3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку» К-т 4300 «Нематеріальні активи».

При реалізації нематеріальних активів може виникати різниця між балансовою вартістю і ціною реалізації на перевищення виручки (як доходу). Наприклад, якщо реалізовано об'єкт за 1500 грн за балансової вартості 1000 грн і зношення 200 грн, то складається бухгалтерське проведення:

а) на суму зношення: Д-т 4309 «Знос нематеріальних активів» – 200 грн К-т 4300 «Нематеріальні активи» – 200 грн.;

б) на суму перевищення: Д-т 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» – 1500 грн К-т 4300 «Нематеріальні активи» – 800 грн К-т 6490 «Позитивний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів» – 700 грн.;

в) на надходження оплати: Д-т 1200 «Коррахунок у НБУ» – 1500 грн К-т 3519 «Інша дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку» – 1500 грн.

Якщо ж виручка нижча балансової вартості, то вона відображається на рахунку 7490 «Негативний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів». Наприклад, якщо балансова вартість об'єкта становить 1500 грн, зношення – 400 грн, а виручка – 1000 грн, то складається бухгалтерське проведення такого змісту: Д-т 1200 «Коррахунок у НБУ» – 1000 грн Д-т 4309 «Зношення нематеріальних активів» – 400 грн Д-т 7490 «Негативний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів» – 100 грн К-т 4300 «Нематеріальні активи» – 1500 грн.

Безоплатне передання нематеріальних активів відображається такими самими бухгалтерськими проведеннями, як і їх реалізація.

За безкоштовного передання нематеріальних активів операції відображаються через реалізацію з нарахуванням, згідно з чинним законодавством, податку на додану вартість із залишкової вартості.

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Назвіть класифікаційні групи нематеріальних активів
2. Як в обліку визнаються придбані нематеріальні активи?
3. Назвіть балансові рахунки, за допомогою яких встановлюється залишкова вартість нематеріальних активів.
4. Що таке початкова вартість нематеріальних активів? Які елементи входять до її складу?
5. На яких рахунках відображується облік придбання нематеріальних активів?
6. На підставі яких документів здійснюється облік нематеріальних активів?
7. Вкажіть методи амортизації НА, які може використовувати банк.
8. Вкажіть періодичність нарахування амортизації та відображення її в бухгалтерському обліку.

9. На яких рахунках відображується облік вдосконалення нематеріальних активів та підтримання їх у робочому стані?

10. Як в обліку відображується списання з балансу неповністю зношеного об'єкта нематеріальних активів?

ТЕМА 12 ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З ЛІЗИНГУ

Основні питання

12.1 Організація лізингової діяльності банку

12.2 Облік операцій з фінансового лізингу

12.3 Облік операцій з оперативного лізингу

12.1 Організація лізингової діяльності банку

Суть лізингу досить вдало висловив Аристотель, який сказав: «Найчастіше багатство полягає у рентабельному використанні власності, а не у володінні нею як такою».

Лізингова діяльність банківських установ регулюється Господарським, Цивільним та Податковими кодексами України, а також Законом України «Про фінансовий лізинг». Згідно з чинним законодавством банки мають право придбати за власні кошти основні засоби з метою передавання їх у лізинг з дотриманням вимог чинного законодавства.

Лізинг (з англ. to lease брати і здавати майно в тимчасове користування) – це угода, згідно з якою лізингодавець (орендодавець) передає лізингоодержувачу (орендарю) в обмін на платіж або ряд платежів право користування активом протягом погодженого періоду часу.

Лізингодавець – юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу [8].

Лізингоодержувач – фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця [8].

Банк в лізингу може бути: лізингодавцем і лізингоодержувачем.

Банк в ролі лізингодавця може передавати право володіння та користування об'єктом лізингу лізингоодержувачу, яким може бути фізична або юридична особа: суб'єкт господарювання або інший банк [13].

Банк в ролі лізингоодержувача може отримувати право володіння та користування об'єктом лізингу від лізингодавця - юридичної особи [13].

Актив, який передається лізингодавцем лізингоодержувачу, називається **об'єктом лізингу** або предметом договору лізингу. Ним може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена до основних засобів або нематеріальних активів.

Лізингова діяльність банківської установи – це сукупність організаційно-економічних дій банку-лізингодавця, спрямованих на акумулювання фінансового і виробничого потенціалів зацікавлених суб'єктів та поєднання їхніх інтересів з метою формування та реалізації лізингової послуги на фінансовому ринку [13].

Лізингова діяльність є загальнішим поняттям, ніж *лізингова послуга* та *лізингова операція*. Лізингова операція є формуючою складовою лізингової послуги, а лізингова послуга є предметом лізингової діяльності, тобто тим, чим оперують учасники лізингової діяльності та на що спрямовано їхні дії. Лізингова діяльність реалізується поетапно:

Етап 1. Прийняття рішень щодо лізингової діяльності банківською установою. Початок лізингової діяльності передбачає прийняття власниками банку рішення про доцільність надання лізингових послуг.

Етап 2. Розроблення стратегії розвитку лізингової діяльності:

- *фінансова стратегія* передбачає встановлення основних та пошук альтернативних джерел фінансування лізингової діяльності;
- стратегія *маркетинг-мікс* передбачає розроблення товарної, цінової, збутової та комунікаційної політик;
- *стратегія ризик-менеджменту* передбачає розроблення ефективної системи заходів з ідентифікації та управління ризиками лізингової діяльності;
- *стратегія налагодження зв'язків з постачальниками* передбачає пошук та вивчення потенційних постачальників лізингодавця, підписання угод про співпрацю з ними, відпрацювання логістичних схем постачання тощо.

Етап 3. Надання лізингової послуги означає безпосереднє обслуговування споживачів, ефективність якого залежить від попередньо розроблених стратегій, і передбачає послідовне виконання таких підетапів: підготовчого, органі-

заційного, експлуатаційного та завершального.

Етап 4. Управління лізинговою діяльністю передбачає розроблення та реалізацію управлінських заходів, метою яких є забезпечення ефективності діяльності лізингової організації.

Різновиди лізингу наведено у таблиці 12.1.

Таблиця 12.1 – Класифікація лізингу

Класифікаційна ознака	Вид лізингу	Підвиди
1	2	3
1. Відповідно до умов лізингу, щодо передавання всіх ризиків і вигод пов'язаних із правом власності	Фінансовий (капітальний) лізинг	
	Оперативний (сервісний) лізинг	
2. За типом фінансування	Терміновий (одноразовий) лізинг	Генеральний
	Поновлюваний (револьверний) лізинг	
3. Залежно від складу учасників лізингового договору	Прямий лізинг	Зворотний
	Непрямий лізинг	
	Роздільний (акціонерний, груповий, леверидж) лізинг	
За об'єктом лізингового договору (предметом лізингового договору)	Лізинг рухомого майна	Новий
		«Секонд-хенд»
	Лізинг нерухомого майна	Первинного ринку
	Персоналу	Вторинного ринку
4. За часткою використання об'єкта лізингової угоди	Лізинг цілих об'єктів угоди	
5. За рівнем окупності майна	Лізинг з повною окупністю	
	Лізинг з неповною окупністю	
6. Залежно від сегмента ринку реалізації лізингу	Внутрішній лізинг	експортний; імпор- тний; транзитний
	Зовнішній (міжнародний) лізинг	
7. За тривалістю дії лізингової угоди	Довготерміновий лізинг	
	Середньотерміновий лізинг	
	Короткотерміновий лізинг	
8. Залежно від рівня забезпечення лізингової угоди	Забезпечений лізинг	
	Частково забезпечений лізинг	
	Незабезпечений лізинг	
10. За метою учасників лізингової угоди	Дійсний (нормативний) лізинг	
	Фіктивний (спекулятивний) лізинг	
11. За характером лізингових платежів	Лізинг грошовим платежем	
	Лізинг компенсаційним платежем	
	Лізинг змішаним платежем	

Якою б не була класифікація лізингових операцій, важливо розуміти, що лізинг як економічна категорія – явище багатоаспектне, механізм якого визна-

чає сукупність операцій, комплекс відносин. Функціонування окремих елементів цих відносин унеможлиблюється поза зв'язком з іншими.

Зазвичай класифікаційні ознаки виду лізингу жодною мірою не впливають на методику бухгалтерського обліку, за винятком облікових процедур щодо фінансового та оперативного лізингу. Лізинг розглядається як фінансовий або оперативний залежно від того, чи передбачається правом лізингу передавання всіх ризиків і вигід, пов'язаних з користуванням та володінням активом від лізингодавця до лізингоотримувача. За оперативного лізингу активи обліковуються на балансі лізингодавця, а за фінансового - на балансі лізингоотримувача. Втім, як за фінансового, так і за оперативного лізингу основні засоби протягом терміну дії угоди залишаються власністю лізингодавця.

До об'єктів лізингу (оренди) відносять необоротні активи, що є власністю лізингодавця або придбані ним у власність у відповідного продавця майна з доручення і за погодженням з лізингоотримувачем [13]. Передавання об'єкта в лізинг здійснюється в термін і на умовах, визначених в угоді про лізинг. Лізингова угода є базовим документом лізингової операції, зміст якого засвідчує умови її здійснення. З огляду на це, угода містить вказівки щодо інвестування грошових коштів об'єкт лізингу і щодо його передання лізингоотримувачу. В угоді також обумовлюються процедури майнових розрахунків, повернення предмета лізингу та обставини припинення дії лізингової угоди за очевидних порушень обов'язків сторін.

Під терміном «строк (термін) лізингу» розуміється строк від дати передавання майна лізингоотримувачу до дати набуття права власності на таке майно або здійснення останнього лізингового платежу лізингоотримувачем, залежно від того, яка подія сталася раніше.

Лізингоотримувач щомісяця сплачує лізингодавцеві певну суму за використання майна у вигляді лізингової плати, яка включає суму частини вартості об'єкта лізингу; суму, сплачувану як проценти за залучений кредит для придбання майна за договором лізингу; винагороду; компенсацію інших витрат лізингодавця, які передбачені угодою.

Лізингові платежі як на балансі лізингоотримувача, так і на балансі лізингодавця поділяються на процентні платежі за позиками та платежі за основною сумою непогашеної заборгованості. Процентні платежі розраховуються за кожний обліковий період з урахуванням процентної ставки, що застосовується до залишкової суми активу та зобов'язання за фінансовим лізингом.

Основні засоби, передані (отримані) у фінансовий лізинг, обліковуються за меншою з двох вартостей - теперішньою (з урахуванням процентної ставки, що прирощується) або ринковою. Концепція теперішньої вартості пов'язана з вартістю грошей, що змінюється в часі, тобто гривня, отримана сьогодні, дорожча за гривню, яку можна буде отримати будь-коли в майбутньому, що пов'язано із розрахунком складного дисконту для кожного лізингового платежу.

12.2 Облік операцій з фінансового лізингу

Фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. За договором фінансового лізингу лізингодавець зобов'язується набути у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її у користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі) [8].

Активи, що передані у фінансовий лізинг, лізингодавець (банк) обліковує як виданий кредит, а лізингоотримувач відображає на своєму балансі отримані необоротні активи (предмети лізингу) як актив і як зобов'язання. Облікові норми, правила та процедури лізингових операцій визначено Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, затвердженою Постановою Правління НБУ № 480.

Для розмежування в обліку сум вартості об'єктів лізингу та процентних доходів за передані об'єкти у лізинговій угоді необхідно передбачити розрахунок лізингових платежів на весь термін її дії, який базується на концепції теперішньої вартості грошей.

Важливо також уже на початковій стадії здійснення лізингової операції

визначити залишкову вартість об'єкта фінансового лізингу. Саме за цією вартістю об'єкт виключається з балансу лізингодавця, а недоамортизована частина первісної вартості відображається у складі витрат від реалізації необоротних активів. Операції із надання послуг фінансового лізингу банківська установа відображає у бухгалтерському обліку такими проведення (табл. 12.2).

Таблиця 12.2 – Бухгалтерський облік операцій фінансового лізингу банку – лізингодавця [13]

№з/п	Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Надання у фінансовий лізинг об'єктів необоротних активів	1520, 2071, 2211, 4309, 4409 7490 - від'ємний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів	4300 , 4400 на суму залишкової вартості об'єкта фінансового лізингу
2	Нарахування доходів за наданими активами у фінансовий лізинг	1528 , 2078 , 2218	6018, 6028, 6044
3	Отримання доходів за наданими активами у фінансовий лізинг	1200, 2600, 2620, 1001	1528, 2078, 2218
4	Амортизація витрат на оформлення договору фінансового лізингу	2076 А Неамортизована премія/дисконт за фінансовим лізингом (орендою), що наданий СГ, який обліковується за амортизованою собівартістю	1200
5	Повернення лізингодавцю об'єкта фінансового лізингу за умовами договору	4300 А, 4400 А - на суму залишкової вартості об'єкта фінансового лізингу	1520, 2071, 2211

Різниця між сумою мінімальних лізингових платежів і негарантованої ліквідаційної вартості об'єкта фінансового лізингу та теперішньою його вартістю, що визначена за лізинговою ставкою процента, є доходом лізингодавця. Дохід між звітними періодами протягом терміну лізингу розподіляється із застосуванням лізингової ставки процента до залишку заборгованості лізингоодержувача за кредитом на початок звітного періоду.

Банк, отримуючи основні засоби та нематеріальні активи на умовах фінансового лізингу, на початок терміну обліковує їх за найменшою з оцінок:

- справедливою вартістю необоротного активу;
- теперішньою вартістю суми мінімальних лізингових платежів.

Витрати банку-лізингоодержувача, що пов'язані з оформленням договору про фінансовий лізинг, включаються до вартості активу під час його первісного визнання. Банк-лізингоодержувач відображає в балансі отримані необоротні активи одночасно як актив і зобов'язання. Необоротні активи, отримані у фінансовий лізинг (оренду), банк-лізингоодержувач обліковує за окремими аналітичними рахунками балансових рахунків 4300, 4309, 4310, 4400, 4409, 4430. У бухгалтерському обліку банк-лізингоотримувач, що отримує основні засоби за умов фінансового лізингу, здійснює проведення, як зображено у таблиці 12.3.

Таблиця 12.3 – Бухгалтерський облік операцій фінансового лізингу банку-лізингоотримувача [13]

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
	Д-т	К-т
Отримання основних засобів за умов фінансового лізингу	4300, 4400	3615 «Кредиторська заборгованість за фінансовим лізингом (орендою)»
Здійснення капітальних інвестицій в основні засоби, що збільшує залишкову вартість активу	4400	4430
Нарахування витрат за отриманими активами у фінансовий лізинг	7028 «Процентні витрати за фінансовим лізингом (орендою), який обліковується за амортизованою собівартістю»	3678 «Інші нараховані витрати»
Сплата лізингових платежів:		
– на суму нарахованих витрат за отриманими активами у фінансовий лізинг;	3678	1200,2600, 2620,2650
– на суму зобов'язання за фінансовим лізингом (орендою).	3615	1200,2600,2620,2650
Нарахування амортизації об'єкта фінан-	7423	4309, 4409
Перехід основних засобів і нематеріальних активів, отриманих у фінансовий лізинг, власність банку - лізингоодержувача	4300, 4400	4300, 4400
	4309, 4409 - на суму зносу і накопиченої амортизації	4309, 4409
Повернення об'єкта фінансового лізингу лізингодавцю	3615, 4409, 4309	4300, 4400А

Витрати банку-лізингоодержувача щодо поліпшення об'єкта основних засобів (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), отриманих за умов фінансового лізингу, які збільшують майбутні економічні вигоди, визнаються як капітальні інвестиції, що включаються до варто-

сті об'єкта фінансового лізингу і відображаються за окремим аналітичним рахунком балансового рахунка 4430 А «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами». Витрати на утримання об'єкта необоротних активів, одержаного у фінансовий лізинг, у бухгалтерському обліку відображаються за рахунком 7421 А «Витрати на утримання основних засобів, що отримані у лізинг(оренду)».

Фінансові витрати між звітними періодами протягом терміну лізингу розподіляють за лізинговою ставкою процента до залишку зобов'язань на початок, звітного періоду. Якщо в договорі про фінансовий лізинг не зазначено лізингової ставки процента, то застосовують ставку процента до можливих позик лізингоодержувача. Лізингоодержувач протягом періоду очікуваного використання активу нараховує амортизацію основних засобів і нематеріальних активів, отриманих у фінансовий лізинг. Періодом очікуваного використання об'єкта фінансового лізингу є термін корисного використання - якщо договором передбачено перехід права власності на актив до лізингоодержувача, або коротший з двох періодів - термін лізингу або термін корисного використання об'єкта фінансового лізингу - якщо переходу права власності на об'єкт фінансового лізингу не передбачено.

Метод нарахування амортизації об'єкта фінансового лізингу визначає лізингоодержувач відповідно до порядку нарахування амортизації власних основних засобів і нематеріальних активів.

12.3 Облік операцій з оперативного лізингу

Оперативний лізинг – господарська операція, що передбачає передавання лізингоотримувачу основного засобу, придбаного або виготовленого лізингодавцем за умов інших, ніж передбачено фінансовим лізингом. Юридично така операція оформляється договором оперативного лізингу. Основні засоби і нематеріальні активи, передані в оперативний лізинг, лізингодавець обліковує на окремому аналітичному рахунку балансових рахунків 4300, 4309, 4400, 4409.

Операції оперативного лізингу у банку-лізингодавцю відображаються проведеннями, зображеними у таблиці 12.4.

Таблиця 12.4 – Бухгалтерський облік операцій оперативного лізингу банку-лізингодавця [13]

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
	Д-т	К-т
Надання необоротних активів за умов оперативного лізингу	4300 «Нематеріальні активи», аналітичний рахунок «Оперативний лізинг»; 4400 «Основні засоби», аналітичний рахунок «Оперативний лізинг»; 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», аналітичний рахунок «Власні НА»; 4409 «Знос основних засобів», аналітичний рахунок «Власні ОС»	4300 «Нематеріальні активи», аналітичний рахунок «Власні НА»; 4400 «Основні засоби», аналітичний рахунок «Власні ОС»; 4309 «Накопичена амортизація НА», аналітичний рахунок «Оперативний лізинг (оренда)»; 4409 «Знос основних засобів», аналітичний рахунок «Оперативний лізинг»
Нарахування амортизації за активами, переданими в оперативний лізинг протягом терміну лізингу	7423 «Амортизація»	4309, 4409
Нарахування лізингових платежів	3578 «Інші нараховані доходи»	6395 «Доходи від оперативного лізингу (оренди)»
Отримання нарахованих лізингових платежів	1200, 2600, 2620, 2650	3578
Повернення необоротних активів лізингоодержувачем	4300, 4400	4300, 4400
	4309, 4409	4309, 4409

Витрати лізингоодержувача на поліпшення об'єкта оперативного лізингу (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що приводять до збільшення майбутніх економічних вигод, які первісно очікувалися від його використання, відображаються лізингоодержувачем як капітальні інвестиції у створення інших необоротних матеріальних активів. Витрати на утримання об'єкта необоротних активів, отриманого в оперативний лізинг (оренду), у бухгалтерському обліку відображаються за рахунком 7421 А «Витрати на утримання основних засобів, що отримані у лізинг».

У бухгалтерському обліку операції оперативного лізингу банку лізингоодержувача відображаються проведеннями, які наведено у таблиці 12.5.

Таблиця 12.5 – Бухгалтерський облік операцій оперативного лізингу банку – лізингоотримувача

Зміст операції	Кореспонденція рахунків	
	Д-т	К-т
Нарахування лізингових платежів	7395 «Витрати на оперативний лізинг (оренду)»	3678 «Інші нараховані витрати»
Сплата нарахованих лізингових платежів	3678	1200, 2600,2620,2650
Поліпшення об'єкта основних засобів за оперативним лізингом:		
– передоплата;	3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»	1200, 2600,2620,2650
– капітальні інвестиції за основними засобами, що отримані в оперативний лізинг;	4530 «Капітальні інвестиції за основними засобами, що отримані в оперативний лізинг (оренду)»	3510
– завершене поліпшення основних засобів, що отримані в оперативний лізинг;	4500 «Інші необоротні матеріальні активи»	4530 «Капітальні інвестиції за ОС, що отримані в оперативний лізинг»
– амортизація суми завершеного поліпшення основних засобів, що отримані в оперативний лізинг.	7423 «Амортизація»	4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»
Повернення об'єкта оперативного лізингу лізингодавцю у зв'язку з достроковим припиненням лізингу, а також з неможливістю відокремити створений об'єкт від об'єкта лізингу	4509 7421 - недоамортизована частина витрат на поліпшення об'єкта лізингу (оренди)	4500

Питання для самоперевірки та контролю засвоєних знань

1. Якими нормативними документами регулюється лізингова діяльність банківських установ?
2. В якому документі визначаються лізингової операції?
3. Дайте визначення етапів реалізації лізингової діяльності
4. Що розуміється під терміном «строк лізингу»
5. Як обліковуються лізингові операції банків?
6. Назвіть основні бухгалтерські проведення фінансового лізингу
7. Як в обліку відображується отримання банком-лізингоотримувачем основних засобів за фінансовим лізингом?
8. На яких рахунках обліковуються операції з оперативного лізингу?

Список інформаційних джерел

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України станом на 16.01.2003 р. із змінами, внесеними Законом України від 17.06.14 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.
2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України станом на 16.01.2003 р. із змінами, внесеними Законом України від 17.06.14 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.
3. Про банки та банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України станом на 07.12.2000 р. із змінами, внесеними Законом України від 04.07.2014 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.
4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України станом на від 16.07.1999 р. № 996-XIV, із змінами, внесеними Законом України від 11.06.2017 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.
5. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України станом на 23.03.2012 р. № 4452-VI, із змінами, внесеними Законом України від 06.01.2018 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/page>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.
6. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України станом на 05.04.2001 р., зі змінами, внесеними Законом України від 19.04.14 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

7. Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті [Електронний ресурс] : Закон України станом на 23.09.1994 р. № 185/94-ВР зі змінами від 03.01.2017. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/185/94-вр>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

8. Про фінансовий лізинг [Електронний ресурс] : Закон України станом на 16.11.2004 р. № 723/97-вр. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

9. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] : Закон України станом на від 23.02.2006 р. № 3480-IV. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

10. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] : Постанова ПНБУ від 11.09.2017 р. № 89, зі змінами від 25.12.2017 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0089500-17/page#n26>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

11. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з готівковими коштами та банківськими металами в банках України [Електронний ресурс] : Постанова ПНБУ від 20.10.04 р. № 495. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1425-04>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

12. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України [Електронний ресурс] : Постанова ПНБУ від 17.11.04 р. № 555 (зі змінами). – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1511-04>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

13. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України [Електронний ресурс] : Постанова ПНБУ від 20.12.2005 р. № 480 (зі змінами). – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0040-06>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

14. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України [Електронний ресурс] : Постанова ПНБУ від 12.12.2002 р. № 502 (зі змінами). – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0021-03>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

15. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 22.12.2007 р. № 481. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0048-08>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

16. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами та фінансовими інвестиціями в банках України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 22.06.2015 р. № 400. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0400500-15>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

17. Інструкція з організації інкасації коштів та перевезення валютних цінностей банків в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 31.03.2017 р. № 29. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0029500-17/para8#n8>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

18. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22 (зі змінами). – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

19. Інструкція про ведення касових операцій банками в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 07.06.2014 р. № 174. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

20. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 17.06.2004 р. № 280. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0919-04>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

21. Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 16.08.2006 р. № 320. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1035-06>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

22. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 12.11.2003 № 492. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

23. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

24. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 24.10.2011 р. № 373. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

25. План рахунків бухгалтерського обліку банків України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 17.06.2004 р. № 280. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0918-04>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

26. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань [Електронний ресурс] : Наказ МФУ від 02.09.2014 р. № 879 (зі змінами). – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1365-14>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

27. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 30.12.2098 р. № 566. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0056-99>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

28. Положення про організацію операційної діяльності в банках України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 18.06.2003 р. № 254. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0559-03>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

29. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 30.06.2016 р. № 351. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16/paran18#n33>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

30. Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 08.09.2011 р. № 306. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1203-11>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

31. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України від 10.08.2000 р. № 193. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

32. Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України від 03.12.2003 р. № 516. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

33. Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 10.08.2005 р. № 281. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0950-05>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

34. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 18.06.2003 р. № 255. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0583-03>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

35. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 19.03.2003 р. № 124. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0129500-16>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

36. Про систему валютного регулювання і валютного контролю [Електронний ресурс] : Декрет Кабінету міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93 – Електронні текстові дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-93>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

37. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 (МСБО 16). Основні засоби [Електронний ресурс] : Редакція від 01.01.2012 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_014, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

38. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 21 (МСБО 21). Вплив змін валютних курсів [Електронний ресурс] : Редакція від 01.01.2012 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_022, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

39. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи [Електронний ресурс] : Редакція від 01.01.2012 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_050, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

40. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 40 (МСБО 40). Інвестиційна нерухомість [Електронний ресурс] : Редакція від 01.01.2012. – Електронні текстові дані. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_026, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

41. Банківські операції : підручник / за заг. ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.

42. Волкова І. А. Бухгалтерський облік у банках : навч. посібник – 2-ге вид. / І. А. Волкова, О. Ю. Калініна. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 520 с.

43. Кіндрацька Л. М. Фінансовий та управлінський облік у банках : підручник / Л. М. Кіндрацька. – Київ : КНЕУ, 2008. – 816 с.

44. Литвин Н. Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ) : підручник / Н. Б. Литвин. – Київ : «Хай-Тек Прес», 2010. – 608 с.

45. Облік і аудит у банку : навч. посібник / за заг ред. проф. С. К. Реверчука. – Київ : Знання, 2007. – 630 с.

46. Облік і аудит у банках : навч. посібник / за заг. ред. О. Б. Васюренка. – 2-ге вид., перероб. доп. – Київ : Знання, 2008. – 623 с.

47. Рябініна Л. М. Банківські операції : навч. посібник / Л. М. Рябініна, Н. Ю. Няньчук, Л. І. Узлічева. – Одеса : ОДЕУ, 2011. – 536 с.

48. Скоморович І. Г. Банківські операції : навч. посібник / І. Г. Скоморович. – Львів : Магнолія-2006, 2010. – 482 с.

49. Облік у банках (у схемах і таблицях) : навч. посібник / за заг. ред. Л. М. Кіндрацької. – Київ : КНЕУ, 2009. – 519 с.
50. Табачук Г. П. Фінансовий облік у банках : навч. посібник / Г. П. Табачук, О. М. Сарахман, Т. М. Бречко. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 424 с.
51. Череп А. В. Банківські операції : навч. посібник / А. В. Череп, О. Ф. Андросова. – Київ : Кондор, 2008. – 410 с.
52. Сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.
53. Цифровий репозиторій ХНАМГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.
54. Навчальний дистанційний курс «Облік у банках (для студентів 4,5 курсів денної і заочної форми навчання)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cdo.kname.edu.ua/course/view.php?id=1206>, вільний. – (дата звернення: 14.03.2018). – Назва з екрана.

ДОДАТКИ

Додаток А –ЗВІТ про фінансовий стан (Баланс) на _____ (число, місяць, рік)

(тис.грн)

Найменування статті	Примітки	Звітний період	Попередній період
АКТИВИ			
Грошові кошти та їх еквіваленти			
Кошти обов'язкових резервів банку в Національному банку України			
Фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток			
Кошти в інших банках			
Кредити та заборгованість клієнтів			
Цінні папери в портфелі банку на продаж			
Цінні папери в портфелі банку до погашення			
Інвестиції в асоційовані/асоційовані та дочірні компанії			
Інвестиційна нерухомість			
Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток			
Відстрочений податковий актив			
Гудвіл			
Основні засоби та нематеріальні активи			
Інші фінансові активи			
Інші активи			
Необоротні активи, утримувані для продажу, та активи групи вибуття			
Усього активів			
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ			
Кошти банків			
Кошти клієнтів			
Фінансові зобов'язання, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток			
Боргові цінні папери, емітовані банком			
Інші залучені кошти			
Зобов'язання щодо поточного податку на прибуток			
Відстрочені податкові зобов'язання			
Резерви за зобов'язаннями			
Інші фінансові зобов'язання			
Інші зобов'язання			
Субординований борг			
Зобов'язання групи вибуття			
Усього зобов'язань			
ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ			
Статутний капітал			
Емісійні різниці			
Незарєстрований статутний капітал			
Інший додатковий капітал			
Резервні та інші фонди банку			
Резерви переоцінки			
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)			
Неконтрольована частка -3			
Усього власного капіталу			
Усього зобов'язань та власного капіталу			

Додаток Б

Звіт про прибутки і збитки та інший сукупний дохід (Звіт про фінансові результати)

Найменування статті	Примітки	Звітний період	Попередній період
1	2	3	4
Процентні доходи			
Процентні витрати			
Чистий процентний дохід/(Чисті процентні витрати)			
Чисте (збільшення) зменшення резервів під знецінення кредитів та заборгованості клієнтів, коштів в інших банках			
Чистий процентний дохід/(Чисті процентні витрати) після створення резерву під знецінення кредитів та заборгованості клієнтів, коштів в інших банках			
Комісійні доходи			
Комісійні витрати			
Результат від операцій з фінансовими інструментами, що обліковуються за справедливою вартістю через прибуток або збиток			
Результат від операцій з хеджування справедливої вартості			
Результат від продажу цінних паперів у портфелі банку на продаж			
Результат від операцій з іноземною валютою			
Результат від переоцінки іноземної валюти			
Результат від переоцінки об'єктів інвестиційної нерухомості			
Доходи/(витрати), які виникають під час первісного визнання фінансових активів за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова			
Витрати/(доходи), які виникають під час первісного визнання фінансових зобов'язань за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова			
Чисте (збільшення) зменшення резервів під знецінення дебіторської заборгованості та інших фінансових активів			
Чисте (збільшення) зменшення резервів під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж			
Чисте (збільшення) зменшення резервів під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення			
Чисте (збільшення) зменшення резервів за зобов'язаннями			
Інші операційні доходи			
Адміністративні та інші операційні витрати			
Частка в прибутку/(збитку) асоційованих компаній			
Прибуток/(збиток) до оподаткування			
Витрати на податок на прибуток			
Прибуток/(збиток) від діяльності, що триває			
Прибуток/(збиток) від припиненої діяльності після оподаткування			
Прибуток/(збиток) за рік			
ІНШИЙ СУКУПНИЙ ДОХІД:			

Продовження додатка Б

1	2	3	4
СТАТТІ, ЩО НЕ БУДУТЬ РЕКЛАСИФІКОВАНІ В ПРИБУТОК ЧИ ЗБИТОК			
Переоцінка основних засобів та нематеріальних активів			
Частка іншого сукупного прибутку асоційованої компанії			
Податок на прибуток, пов'язаний із статтями іншого сукупного доходу, що не буде рекласифікований у прибуток чи збиток			
Інший сукупний дохід, що не буде рекласифікований у прибуток чи збиток після оподаткування			
СТАТТІ, ЩО БУДУТЬ РЕКЛАСИФІКОВАНІ В ПРИБУТОК ЧИ ЗБИТОК			
Переоцінка цінних паперів у портфелі банку на продаж			
Результат переоцінки за операціями з хеджування грошових потоків			
Накопичені курсові різниці від перерахунку у валюту подання звітності			
Частка іншого сукупного прибутку асоційованої компанії			
Податок на прибуток, пов'язаний із статтями, іншого сукупного доходу, що буде рекласифікований у прибуток чи збиток			
Інший сукупний дохід, що буде рекласифікований в прибуток чи збиток після оподаткування			
Інший сукупний дохід після оподаткування			
Усього сукупного доходу за рік			
Прибуток (збиток), що належить:			
власникам банку			
неконтрольованій частці			
Усього сукупного доходу, що належить:			
власникам банку			
неконтрольованій частці			
Прибуток/(збиток) на акцію від діяльності, що триває:			
чистий прибуток/(збиток) на одну просту акцію			
скоригований чистий прибуток/(збиток) на одну просту акцію			
Прибуток/(збиток) на акцію від припиненої діяльності:			
чистий прибуток/(збиток) на одну просту акцію			
скоригований чистий прибуток/(збиток) на одну просту акцію			
Прибуток/(збиток) на акцію, що належить власникам банку:			
чистий прибуток/(збиток) на одну просту акцію за рік			
скоригований чистий прибуток/(збиток) на одну просту акцію за рік			

Затверджено до випуску та підписано

«__» _____ 20__ року

Голова правління

_____
(підпис, ініціали, прізвище)

_____
(прізвище виконавця, номер телефону)

Головний бухгалтер

_____
(підпис, ініціали, прізвище)

Навчальне видання

АНДРЕНКО ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для студентів денної і заочної форм навчання освітнього рівня
«бакалавр» за спеціальністю 071 – Облік і оподаткування)*

Відповідальний за випуск *Г. І. Кізілов*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання І. В. Волосожарова

План 2017 , поз. 145Л

Підп. до друку 25.05.2017   Формат 60 × 84/16

Друк на ризографі   Ум. друк арк. 6,8

Тираж 50 пр.   Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.